

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedra**

Irenos Subočienės
IV kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

Valstybinis kaltinimas pirmosios instancijos teisme

Vadovas: asist. Gintaras Jasaitis

Recenzentas: asist. Arūnas Meška

Vilnius 2009

Turinys

Įvadas.....	2
I. Valstybinis kaltinimas kaip baudžiamojo proceso funkcija.....	4
1.1 Valstybinio kaltinimo rungtyniškame procese esmė ir reikšmė.....	9
1.2 Prokuroro – valstybinio kaltintojo procesinė padėtis.....	12
1.3 Kaltinimo rūšys ir jų santykis.....	18
II. Valstybinio kaltinimo palaikymo taktika.....	25
2.1 Kaltinimo taktika.....	28
2.2 Teismo tyrimo samprata ir reikšmė.....	30
2.3 Pasiruošimas palaikyti valstybinį kaltinimą.....	34
2.4 Prokuroro dalyvavimas ir teismo tyrimo planavimas.....	35
III. Prokuroro dalyvavimo teisminiame nagrinėjime taktinės problemos.....	37
3.1 Teisminės apklausos taktikos bruožai.....	38
3.2 Valstybinio kaltintojo dalyvavimas apžiūrose, atliekant eksperimentus, pateikiant atpažinti daiktus teisminiame nagrinėjime.....	47
3.3 Paskyrimas ir atlikimas ekspertizės teisme. Eksperto apklausa.....	48
IV. Ginčų stadija.....	51
4.1 Valstybinio kaltintojo pasiruošimas dalyvauti ginčiuose	51
4.2 Prokuroro kaltinamosios kalbos struktūra ir turinys.....	52
4.3 Replikos.....	58
Išvados.....	59
Literatūros sąrašas.....	61
Santrauka.....	64
Summary.....	65

Ivadas

Vienu iš pagrindinių baudžiamojo proceso principų yra šalių rungtyniškumas. Pareiga įrodinėti kaltinamojo kaltumą yra suteikta tik kaltinančiajai pusei. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 str. nustato, kad ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokurorai. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso (toliau BPK) 42 straipsnyje apibrėžta, kad valstybinis kaltinimas yra prokuroro veikla, kuria įrodinėjama, kad nusikalstamos veikos padarymu kaltinamas asmuo yra kaltas.

Baudžiamajame procese atsirado pasirengimas bylai, ko nebuvo galiojant senam baudžiamajam procesui. Dingo baudžiamųjų bylų gražinimo papildomam tyrimui institutas. Tai ir kitos įstatymo novacijos padidina valstybinio kaltintojo atsakomybę ir kelia reikalavimus kiekvienam valstybinį kaltinimą palaikančiam prokurorui puikaus darbo organizavimo, aukšto profesinio lygio, nepriekaištingos taktikos teisiniame nagrinėjime. Valstybinio kaltintojo aktyvumas ir meistriškas profesionalumas palaikant valstybinį kaltinimą teisme ir vertinant surinktus kaltinančius duomenis yra pagrindinis faktorius užtikrinant neišvengiamą bausmę už nusikalstamą veiką. Toks valstybinio kaltinimo funkcijos reikšmės padidėjimas ne tik sukelia prokurorui asmeninę atsakomybę, bet ir kelia rimtus reikalavimus juridiniam mokslui, kurio tyrimai turi apginkluoti valstybinį kaltintoją žiniomis ir įgūdžiais, būtiniais įgyvendinant šią sudėtingą ir atsakingą misiją. Be to paskutinais dešimtmečiais teisės moksle šiai problemai nebuvo skiriamas atitinkamas dėmesys.

Iš monografinių tyrinėjimų galima paminėti tik darbus V. M. Savickio „Valstybinis kaltinimas teisme“, M. A. Šifmano „Prokuroras baudžiamajame procese“ bei eilę straipsnių juridinėje spaudoje.

Eilėje tarp žinomų darbų G. Maksimovo, M. A. Čelcovo, I. D. Perlovo, N. E. Petrovos, I. Ščadrino, I. L. Petruchino kaip taisyklė buvo paliečiamos tik šios problemos atskiri aspektai, kurie reikalauja kompleksinio tyrimo. Nežiūrint į teorinį ir praktinį šių darbų reikšmingumą, reikia konstatuoti, kad mokslinis pagrindimas valstybinio kaltinimo palaikymo pirmosios instancijos teisme yra toli gražu neišspręstas. Visų pirma tai paaiškinama tuo, kad minėti autoriai savo darbus rašė galiojant seniems įstatymams ir praktikai, kuri yra nutolusi nuo šiandieninių reikalavimų.

Išdėstytos aplinkybės ir poreikis sudaryti mokslinius valstybinam kaltinimui pirmojoje instancijoje pagrindus Lietuvos baudžiamajame procese apsprendė magistrinio darbo temą ir joje nagrinėjamus klausimus.

Darbo tikslas yra sukurti teorinius pagrindus valstybinio kaltinimo palaikymui pirmosios instancijos teisme. Iškeltas tikslas siekiamas įgyvendinant šiuos uždavinius: 1) valstybinio kaltinimo instituto vystymasis baudžiamajame procese; 2) valstybinio kaltinimo esmė ir reikšmė baudžiamajame procese; 3) valstybinio kaltintojo – prokuroro procesinė padėtis baudžiamajame procese; 4) taktikos palaikant valstybinį kaltinimą pirmoje instancijoje problemų iškėlimas; 5) prokuroro taktikos teisme tyrimas; 6) klausimai susiję su prokuroro dalyvavimu šalių ginčiuose.

Darbo objektas yra prokuroro veikla palaikant valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose pirmoje instancijoje.

Nagrinėjimo dalykas – įstatiminis reglamentavimas, procesiniai, kriminalistiniai, psichologiniai, etikos, o taip pat praktiniai šios veiklos aspektai, jos trūkumai ir jų pašalinimo būdai.

Metodologinis darbo pagrindas yra bendras dialektinis tyrimo metodas, taip pat naudojami sisteminis – struktūrinis, statistinis, sociologinis, lyginamasis ir kiti metodai.

Teorinį darbo pagrindą sudaro konceptualūs baudžiamąjį proceso, kriminalistikos, logikos mokslo pasiekimai, pažymėti K. Kazlauskio, V. V. Melniko, E. A. Matvijenko, G. A. Zorino, M. G. Zorinos ir kt. darbuose.

Empyrinį darbo pagrindą sudaro Vilniaus m. 3 apylinkės teismo statistinės valstybės kaltintojų veiklos apibendrinimas per 2007-2008 metus.

Darbo naujumas visų pirma grindžiamas tuo, kad yra pirmas nagrinėjantis teorines ir praktines valstybinio kaltinimo palaikymo pirmos instancijos teisme, ir atliktas galiojant šiam baudžiamąjį proceso kodeksui. Darbe yra nagrinėjamos ne tik procesiniai ir taktiniai, bet ir pažintiniai, socialiniai, psichologiniai ir moraliniai valstybinio kaltintojo veiklos aspektai. Taktikos palaikant valstybinį kaltinimą problemos nagrinėjamos atsižvelgiant į naujausius įstatymų leidėjo sprendimus. Naujumas yra kriminalistikos, psichologijos, etikos ir kitų mokslų panaudojimas, apibendrinimas ir kritiškas konceptualių požiūrių įvertinimas įvairiais aspektais.

I. Valstybinis kaltinimas kaip baudžiamojo proceso funkcija

Prokuratūros institutas toks, kaip mes jį suprantame šiandien, atsirado Prancūzijoje XVIII amžiaus pabaigoje. Prokuratūros užgimimą galime pastebėti jau viduramžiais. Tai galime pastebėti iš karalių ir senjorų sprendimų skirti advokatą tirti kokią nors bylą, o vėliau tie advokatai tapo nuolatiniais karaliaus arba senjoro atstovais teisme, atstovaujantys jų interesus ir buvo vadinami „karaliaus žmonėmis“ arba „senjoro žmonėmis“ (gens du roi, gens des seigneurs). Vieni iš jų paruošdavo rašytinę bylos medžiagą, kiti sakydavo kalbas teismuose; pirmieji buvo vadinami karališkaisiais prokurorais (procureus du roi, procuratores fiscales), o antrieji – karališkaisiais advokatais (advocats du roi, advocates fisci). Besivystant inkviziciniam procesui iš baudžiamojo proceso buvo pašalintas rungtyniškumas ir proceso žodiškumas, todėl baudžiamajame procese liko tik „karališkieji prokurorai“¹.

Toks institutas buvo sunaikintas per Prancūzijos revoliuciją. Be to reikia pastebėti, kad ikirevoliucinėje Prancūzijoje prokuroro institutas neatliko kaltinimo palaikymo teisme funkcijos. Jie atliko tik baudžiamąjį persekiojimą ir pateikdavo kaltinamąją išvadą. Dabartinės prokuratūros bruožus institucija įgavo tik XIX amžiuje.

Lietuvoje iki trečiojo jos padalinimo prokuratūros institucijos nebuvo. Prokuratūros institucija buvo tuometinėje Rusijoje, bet ten prokuroras neatliko kaltintojo funkcijų. Jis buvo tik „formalus baudžiamųjų bylų prižiūrėtojas“². Muravjovas N. V. savo darbuose taip pat pastebėjo, kad prokurorų veikla baudžiamajame procese pasižymėjo kaip negyvybinga ir formali veikla. Viskas pasikeitė 1864 m. priėmus Baudžiamąjį Statutą (toliau Statutas). Tada prokuroras įgijo ir kaltintojo funkciją. Priėmus Statutą tarp prokurorų grandžių atsirado pavaldumas. Aukščiausias prokuroras (ober – prokuroras) buvo pavaldus Teisingumo ministru. Prokuroro pavaldumas aukštesniam prokurorui nepašalino jo savarankiškumo baudžiamajame procese. Prokuroras turėjo teisę savo nuožiūra veikti baudžiamojoje byloje (Statuto 130 str.). Aukštesniajam prokurorui nesutinkant su žemesniojo prokuroro nuomone, vyresnysis prokuroras turėjo teisę jį nušalinti nuo bylos ir pats jos imtis, bet neturėjo teisės versti žemesniojo prokuroro veikti prieš savo nuostatas, palaikyti kaltinimą su kuriuo nesutinka. Jeigu prokuroras buvo verčiamas palaikyti kaltinimą su kuriuo nesutiko ir norėjo nutraukti baudžiamąjį persekiojimą, tai Senatas turėdavo vadą iškelti drausminę bylą prieš prokurorą. Tokios prokuratūros funkcijos išliko tol, kol buvo paskelbta Lietuvos 1918 m.

¹ ПОЗНЫШЕВ, С.В. Элементарный учебник русского уголовного процесса. Москва, 1913 [žiūrėta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://pravoznavec.com.ua/books/letter/57/%CF>.

² МУРАВЬЕВ, Н.В. Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности. Прокуратура на Западе и в России. Москва, 1989 p.350.

nepriklausomybė ir panaikintos Statuto nuostatos, prieštaravusios Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Laikinojo Lietuvos Teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymo³ 2 str. skelbė: „Ir teismą sutvarkant ir teisint, tardant ir sprendžiant tiek baudžiamąsias, tiek civilines bylas turi galios tie įstatymai, kurie yra buvę...“. Šį įstatymą galime traktuoti kaip oficialų prokuratūros teisinį įtvirtinimą, nes šis straipsnis galiojo ir prie teismų sukurtoms prokuratūroms. Prokuratūra vykdydama savo funkcijas buvo nepriklausoma nuo teismo. Laikinis 1918 m. Teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas valstybės gynėjo (prokuroro) funkcijas apibrėžė gana glaustai, tačiau jo teksto analizė rodo, kad prokurorai – tai teismo valdininkai, kurių tiesioginė pareiga kovoti su nusikalstamumu. „Apibendrinant tų laikų Lietuvos prokuratūrą galima apibrėžti kaip prie atitinkamų teismų veikiančių tam tikrų pareigūnų – prokurorų, kaip viešojo intereso atstovų, hierarchinę sistemą, pirmiausia skirtą kaltinamajai funkcijai baudžiamosiose bylose vykdyti, teisėtiems valstybės, visuomenės interesams ginti, tinkamai vykdyti ir taikyti įstatymus“⁴. 1928 m. buvo parengta „Apygardos teismų Valstybės gynėjams ir jų padėjėjams“ instrukcija⁵. Prokuroras valstybės gynėju buvo vadinamas, nes norėta pareigūno pavadinimą sulietuvinti bei buvo vengiama pavadinimo panašumo į carinės Rusijos naudotą pareigų pavadinimą. Instrukcijoje buvo apibrėžtas prokuroro ir jo padėjėjų darbas. Ji numatė, kad prokurorai atlieka baudžiamąjį persekiojimą, dalyvauja nagrinėjant baudžiamąsias bylas bei dalyvauja administracinėse bylose. Prokuroro vykdomas baudžiamasis persekiojimas reiškė jo pareigą kovoti su nusikaltimais, t.y. dalyvauti baudžiamajame procese. Prokuroro nurodymu buvo galima iškelti baudžiamąją bylą, jis kontroliuodavo pareigūnų tyrimą, surašydavo kaltinamąjį aktą, atiduodavo jį kartu su byla atitinkamam teismui, palaikydavo teisme kaltinimą arba jo atsisakydavo, užprotestuodavo neteisėtus teismo sprendimus baudžiamosiose bylose, gražindavo bylą papildomam tyrimui, perduodavo bylą toliau tirti, dalyvaudavo atnaujinant bylą ir t.t.⁶.

Svarbi prokuroro funkcija – jo dalyvavimas teisme. Teismo procese, kuriam būdingas rungimosi principas, dalyvaudavo dvi šalys: nuskriaustasis (nukentėjusysis, ieškovas) ir skriaudikas (teisiamasis). Teismo procesas buvo dviejų nepriklausomų šalių kova, kurioje teismas užimdavo nešališko stebėtojo vaidmenį. Prokuroras baudžiamojoje byloje buvo viena iš proceso šalių – jis kaltino įtariamąjį. Per prokuratūrą valstybė stėjo nukentėjusiojo pusėn, nes kiekvienas nusikaltimą padaręs asmuo yra pavojingas ne tik atskiram asmeniui, bet ir

³ Laikinosios Vyriausybės žinios, Kaunas, 1919, Nr.2-3.

⁴ DVARECKAS, Stanislavas. Lietuvos prokuratūra 1918-1940 metais. Teisės problemos, 1996, Nr.3, p.75.

⁵ Teisininkų kalendorius 1929 metams. Kaunas, 1929.

⁶ TOLIUŠIS, Z. Lietuvos teismų sutvarkymas. Kaunas, 1926. P. 23.

valstybei, kuri privalo saugoti visuomenę. Bylą nagrinėjant teisme, vyko dviejų nepriklausomų šalių – prokuroro, kaip valstybinio kaltintojo, ir advokato – kova. Prokuroras teisme galėjo pareikšti savo nuomonę dėl įstatymų taikymo, pastebėtų procesinių pažeidimų, bylos nagrinėjimo tvarkos ir trūkumų, pareikšti įvairius prašymus.

Būtina baudžiamojo proceso sąlyga – valstybinis kaltinimas, kaip viešojo intereso gynimo būdas. Valstybė privalo bausti asmenis pažeidžiančius įstatymų normas. Iš čia kildinamas kaltinimo funkcijos viešumas. Ši funkcija buvo pavesta prokuratūrai. Prokuroras dalyvaudamas nagrinėjant teisme baudžiamąją bylą, sakydavo kaltinamąją kalbą, įrodinėjo žodžiu teisiamojo kaltę, reikalavo bausmės. Kaltinimas buvo individualus, kaip ir individuali teisiamojo baudžiamoji atsakomybė. Be kaltinimo nėra proceso nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme. Kaltinimo organizacija priklausė nuo istorinių ir kultūrinių visuomenės gyvenimo sąlygų bei tautinių ypatumų⁷. Kartu buvo ypač svarbu užtikrinti rungimosi principą teisme. Kaltinamojoje kalboje vadovautasi savo vidiniu įsitikinimu ir sąžine. Neįrodžius teisiamojo kaltės, kaltinimo buvo atsisakoma. Prokuroras užprotestuodamas neteisėtus ir nepagrįstus teismo sprendimus, tokiu būdu kontroliavo teisėtumą.

1940 metais okupavus Lietuvą Vyriausybė liepos mėnesį priėmė Laikinąjį teismų santvarkos pakeitimą⁸, kurio pagrindu iš esmės buvo sugriauta beveik susiformavusi prokuratūros sistema. Nuo 1940-1958 m. Lietuvoje galiojo TSRS baudžiamojo proceso kodeksas, kuriame bet koks šalių rungimasis ir lygiateisiškumas tik deklaratyvaus pobūdžio. Okupavus Lietuvą įsigaliojo 1936 metų TSRS Konstitucija., kurioje prokuratūrai ir teismui buvo paskirtas 9 skyrius. Joje buvo įtvirtinta prokuratūros sistema, kaip centralizuota institucija, vadovaujama TSRS Generalinio prokuroro. Jos funkcijos buvo prižiūrėti teisėtumą ir organizuoti kovą su nusikalstamumu, nepriklausomai nuo vietos organų. Iš esmės tai buvo NKVD pagalbinis organas. 1958 m., 1961 m. įvykusios baudžiamojo proceso reformos mažai ką pakeitė, bet reikia pastebėti, kad 1955 m. gegužės mėnesio 24 dieną buvo priimtas TSRS Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo nutarimas „Dėl TSRS Prokuratūros priežiūros veiklos“⁹, kuriame buvo kodifikuotos normos, nustatyti reikalavimai ir prokuratūros organo struktūra, taip pat pagrindiniai prokurorų įgaliojimai skirtingose veiklos stadijose. Proceso pagrindas buvo ne rungimasis, o aktyvi valstybės organų (tardytojo, prokuroro, teismo) veikla, nukreipta į socialistinio teisingumo užduočių vykdymą.

⁷ KRIŠČIUKAITIS, A. Baudžiamojo proceso paskaitos. Kaunas, 1928. p.23.

⁸ Vyriausybės žinios, 1940, Nr.713.

⁹ Ведомости Верховного Совета СССР. 1956 г. Nr.1 p. 20

Tik Lietuvai atkūrus nepriklausomybę buvo pradėta formuoti prokuratūra, kurią mes matome šiandien. 1994 metais vėl buvo atgaivintas rungimosi principas baudžiamajame procese.

Diskutuojant apie kaltinimą kaip apie tam tikrą baudžiamojo proceso subjekto veiklą, susiduriame su procesinės funkcijos sąvoka. Procesinės funkcijos yra procesinės veiklos kryptys, susijusios su tam tikru proceso subjekto statusu baudžiamajame procese. Baudžiamajame procese yra vykdomos ikiteisminio tyrimo, kaltinimo, gynybos, bylos nagrinėjimo ar išsprendimo (teisingumo vykdymo) funkcijos¹⁰. Kaltinimo, gynybos ir bylos sprendimo funkcijos turi būti atskirtos viena nuo kitos ir negali būti priskirtos vienam organui ar pareigūnui. Anot M. Girdausko, tai yra vienas iš proceso rungtyniškumo principo turinio elementų¹¹. Nei viena iš šių trijų pagrindinių funkcijų nėra svarbesnė už kitas, visos jos lygiavertės, kiekviena iš jų lemia kitų dviejų buvimą.

Baudžiamojo proceso funkcijoms būdingos šios savybės: 1) proceso funkcija – tai įstatymų sureguliuota procesinė veikla, 2) ji įgyvendinama baudžiamojo proceso dalyvių, 3) ji nukreipta įvykdyti baudžiamojo proceso paskirtį. Ilgą laiką funkcijos buvo siejamos su konkrečių proceso dalyvių vaidmeniu procese. Jas skiriant tokiu principu šalia trijų pagrindinių funkcijų (kaltinimo, gynybos, bylos išsprendimo) buvo skiriamos bylos tyrimo, civilinio ieškinio palaikymo, gynimosi nuo civilinio ieškinio, prokuroro kontrolės, pagalbinė funkcija, kurią vykdo liudytojai, ekspertai ir pan. Buvo bandymų skirstyti funkcijas į bendrąsias ir dalines, priklausomai nuo to, visose ar tik tam tikrose proceso stadijose jos įgyvendinamos. Tačiau vienintelis skirstymo pagrindas yra kiek jos užtikrina proceso rungtyniškumą¹². Tam visiškai pakanka trijų minėtų pagrindinių funkcijų.

Moksle buvo diskutuojama, ar šios funkcijos yra grynos, ar mišrios. Pavyzdžiu buvo teikiamos valstybės institucijos ir pareigūnai, vykdančios kaltinimo funkciją. Dauguma procesinių įstatymų juos įpareigoja visapusiškai ištirti nusikalstamą veiklą, t.y. surasti ne tik įtariamąjį kaltinančius, bet ir jį teisinančius ar kitaip jo padėti lengvinančius duomenis. Tokia veikla jau yra gynybos funkcijos elementas. Kitų mokslininkų nuomone, tokia veikla yra ne

¹⁰ GODA G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. p.13.

¹¹ GIRDAUSKAS, Mindaugas. Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai. Teisė, 2004. T.53. P.107.

¹² МУХАМЕДВАЛЕЕВИЧ, Я.Ф. Механизм реализации функции обвинения при рассмотрении дела судом первой инстанции. Disertacija. 2003. p. 9. [žiūrėta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

gynybos funkcijos dalis, o tiesiog priemonė užtikrinti asmens ir piliečio teisių ir laisvių nepažeidžiamumą¹³.

Proceso funkcijas įgyvendinančius dalyvius galima skirstyti į grupes. Kaltinimo pusės dalyvių interesai yra nukreipti į baudžiamąjį persekiojimą ir bausmės kaltininkui paskyrimą, taip pat nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų teisių apsaugą. Gynybos pusės interesai nukreipti apsaugoti asmenį nuo neteisėto ar nepagrįsto kaltinimo, jo teisių ir laisvių apribojimo. Teismas kaip valstybinė institucija atspindi visos visuomenės interesus, atlikdamas nepriklausomo arbitro funkciją, kuriam priklauso išimtinė teisė pripažinti kaltu padarius nusikaltimą ir paskirti kriminalinę bausmę. Išeinant iš tokio požiūrio taško, procesinė baudžiamoji funkcija yra įstatymu sureguliuota teismo nagrinėjimo dalyvių, suvienytų bendrų interesų ir tikslo, veiklos kryptis.

Tarp procesinės funkcijos ir proceso subjekto įrodinėjimo veiklos yra glaudus ryšys, nes subjekto atliekama procesinė funkcija, nulemia ir įrodinėjimo liniją, kurios jis laikysis¹⁴. Įgaliojimų ir teisių apimtis, būdinga kiekvienai funkicinei dalyvių grupei, keistis skirtingose bylos nagrinėjimo stadijose negali. Jos tarnauja savotiškais rėmais proceso dalyvių elgesiui, apibrėždamos, kokius veiksmus tos grupės dalyviai gali atlikti, o kokių ne.

Kaltinimas yra baudžiamąjį procesą užvedantis mechanizmas, jis suteikia pirmąjį impulsą visoms kitoms procesinėms funkcijoms. Gynybos funkcija yra veidrodinis kaltinimo funkcijos atspindys, nes ją vykdomas subjektas dažnai įrodinėja asmens nekaltumą. Bylos nagrinėjimo funkcijos ribos taip pat yra apibrėžtos kaltinimo funkcijos, nes teismas nagrinėja bylą tik ta apimtimi, kuria asmeniui yra pateiktas kaltinimas (BPK 255 str.).

Kaltinimas yra baudžiamojo proceso funkcija, kuria siekiama įkaltinti kaltininkus, ir pasiekti, kad kiekvienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaudžiamas¹⁵.

Sovietinio baudžiamojo proceso teisės teorijoje buvo laikotarpis, kai kaltinimo kaip savarankiškos procesinės funkcijos statusas buvo ginčijamas. To laikotarpio mokslininkai neigė rungimosi principo veikimą baudžiamojoje teisėje, nes visi proceso subjektai siekia nustatyti objektyvią tiesą. Jie arba neigė kaltinimo funkcijos buvimą apskritai, arba jai skyrė fakultatyvinį, papildantį vaidmenį, pavyzdžiui, laikė viena iš prokuroro kontrolės funkcijos

¹³ МУХАМЕДВАЛЕЕВИЧ, Я. Ф. Механизм реализации функции обвинения при рассмотрении дела судом первой инстанции. Дисертация. 2003. p. 14. [žiūrėta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

¹⁴ ШЕИФЕР, С. А. Доказательства и доказывание по уголовным делам, проблемы теории и правового регулирования. 1997. p.41 [žiūrėta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

¹⁵ GODA G., Kazlauskas M., Kuconis P. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys. 2003. p.455.

formų. Šiuo metu, kai rungimosi principas tapo konstitucine nuostata, kaltinimas gali būti suprantamas tik kaip viena iš trijų pagrindinių procesinių funkcijų¹⁶.

Kaltinimo funkciją įgyvendina prokuroras, tyrėjas, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, nukentėjusysis, privatus kaltintojas, civilinis ieškovas. Juos visus galima padalinti į dvi grupes: asmenis, turinčius valdinius įgalinimus (prokuroras, tyrėjas, ikiteisminio tyrimo pareigūnai) ir privačius asmenis (nukentėjusysis, privatus kaltintojas ir civilinis ieškovas). Teismo, gynėjų ir prokurorų vaidmuo yra aiškus ir funkcinės veiklos ypatumai žinomi. Mūsų darbe aktualus nukentėjusiojo vaidmuo kaltinimo funkcijos atžvilgiu.

Nukentėjusiojo vaidmuo procesinių funkcijų sistemoje ilgą laiką buvo diskusijų objektas. Teisės teoretikų darbuose yra buvę įvairių nuomonių. Vieni laikė, kad nukentėjusysis baudžiamajame procese apskritai neatlieka jokios procesinės funkcijos, nes įstatymas jo neįpareigoja užsiimti kokia nors procesine veikla. Kiti laikė, kad nukentėjusysis prisijungia prie kokios nors kitos funkcijos: gynybos, kaltinimo, tiesos nustatymo, priklausomai nuo to, kokią poziciją jis užima byloje. Dar kiti jo statuse išvelgė naują procesinę funkciją, t.y., kad jis atlieka savo interesų gynimo funkciją. Ketvirtų nuomone, esminė nukentėjusiojo funkcija procese – tiesos nustatymo. Jis turi padėti nustatyti tiesą valstybės institucijoms ir prokurorui. Šiuo metu nusistovėjo nuomonė, kad nukentėjusysis procese gali atlikti tik vieną funkciją – tradicinę kaltinimo funkciją. Ta kryptimi ir siūloma plėsti jo procesines teises¹⁷. Galimybė dalyvauti kaltinamojoje veikloje tai vienas iš jo teisių gynimo būdų. Nukentėjusiojo veikla baudžiamajame procese tapo svarbiu kriterijumi skiriant kaltinimo tipus.

1.1 Valstybinio kaltinimo rungtyniškame procese esmė ir reikšmė

Istorijoje skirtingi baudžiamąjo proceso tipai keitė vienas kitą priklausomai nuo epochos, valstybės santvarkos ir kitų faktorių. Šiuo metu rungimosi principas yra pakeitęs inkvizicinį procesą, kuris buvo pagrįstas teismo valdžia visame procese. Rungtyniškas procesas yra charakterizuojamas ir grindžiamas proceso viešumu, žodiškumu ir betarpišku bylos nagrinėjimu. Inkvizicinis procesas – tai slaptas procesas ir dažniausiai yra rašytinis. Baudžiamąjo proceso rungtyniškumo forma įgyvendinama tokiu būdu, kad kaltinamasis teisiamajame posėdyje yra ne tyrimo objektas, bet proceso dalyvis, kaip proceso šalis, procesinių teisių subjektas. Rungtyniškumo įgyvendinimas procese daro jį sudėtingesnį.

¹⁶ ПЕТРОВА, Н.Е. Часное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.45.[žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

¹⁷ ПЕТРОВА, Н.Е. Часное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.95-97.[žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

Vyšinskis A. J., „Stalino epochos“ generalinis prokuroras, savo knygoje rašė: „... rungtyniškas procesas – tai sunkus darbas. Daug sunkiau dalyvauti rungtyniškame procese, negu esant kitai tvarkai. Kada teisiamasis – teisės subjektas, kada jis plėšosi, žymi, kovoja, ginasi, - tada daug sunkiau praveisti tokį procesą. Žinoma, daug lengviau dalyvauti procese, kada teisiamasis yra ne teisės „subjektas“, o tai kas teisinėje kalboje yra vadinama teisės „objektas“, t.y. kada jį galima, kaip tai būdavo inkviziciniame procese, „trinti ir pertrinti“, kaip tau patogų; žinoma daug sunkiau dalyvauti procese, esant procesiškai lygioms šalims“¹⁸.

Būtina sąlyga, charakterizuojanti baudžiamojo proceso rungtynišką formą yra šalių buvimas. Tai kaltinimo ir gynybos šalys, kurios prieš teismą teikia ir grindžia savo teiginius ir reikalavimus. Kaltinimas ir gynyba atstovauja priešingas procesines funkcijas: prokuroras – kaltina, o gynėjas – gina nuo pareikšto kaltinimo. Kaltinimas yra palaikomas oficialaus valstybinio instituto, kuris nukreiptas tirti baudžiamąsias bylas ir pristatyti kaltininką, kaltinamą padarius nusikalstamą veiką, teismui; kaltinimas kaip funkcija nėra vien tik kaltinimo palaikymas teisme, tai tik prokuroro kaip valstybinio kaltinimo palaikymo veiklos pabaiga.

Gynyba tai iš esmės procesinių teisių ir būdų panaudojimas, kuriuos įstatymas suteikia kaltinamajam bei kurių pagalba kaltinamasis ginasi nuo jam pareikštų kaltinimų prieš teismą. Gynėjo dalyvavimas teisme yra tik viena iš sudėtingos procesinių būdų sistemos dalių, kurio pagalba teismas suteikia kaltinamajam galimybę gintis nuo jam pareikštų kaltinimų, ir garantuoja asmens teisę į gynybą.

Kai kurių šalių teisėje prokuratūra nėra tokia pat proceso šalis kaip kitos, nes yra priversta prisiimti daugiau pareigų, taip pat ji turi daugiau teisių. Taigi Prancūzijos BPK kalbama ne apie „šalis“, o apie „prokuratūrą“ ir „šalis“, jos laikomos privačiomis šalimis. Ne taip, kaip šios, prokuratūra negali sudaryti taikos sutarties ir vadovauja policijai; kitaip nei jos, prokuratūra privalo bylą tirti objektyviai – tiek įtariamojo naudai, tiek prieš jį. Vokietijos BPK 160 paragrafo 2 dalis patikslina, kad prokuratūra turi išnagrinėti tiek išteisinančias, tiek apkaltinančias aplinkybes, o kiti paragrafai leidžia apskusti kaltinamojo naudai, leidžia pareikalauti atnaujinti bylos tyrimą, kad nuteistasis būtų paskelbtas nekaltu. Graikijos BPK 327 str. prokuratūra įpareigota apklausti visus svarbius liudytojus, palankius tiek kaltinimui, tiek gynybai. Portugalijos BPK 53 straipsnis formuluoja principą, kad prokuratūra yra kompetentinga „bendradarbiauti su teismu atskleidžiant tiesą ir įgyvendinant įstatymą laikantis griežto objektyvumo principo atliekant visus procesinius veiksmus. Kitų šalių

¹⁸ ВЫШИНСКИЙ, А.Я. К положению на фронте правовой теории., 1937. [žiūrėta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: < <http://in1.com.ua/book/13423/11106/>>.

teisėje, atvirksčiai, privačių šalių pavyzdžiu prokuratūra laikoma tikraja proceso šalimi. Taip, pavyzdžiui, yra Austrijoje ir Šveicarijoje, Anglijoje ir Škotijoje, o nuo 1989 m. – ir Italijoje. Procesas yra apkaltinimo procesas, todėl kaltinimą palaikantis prokuroras neturi ieškoti kaltinamajam palankių įrodymų¹⁹.

Nepriklausomai nuo valstybėje esančios teisinės sistemos rungtyniško proceso esmė yra: 1) priešpastatomi duomenys; 2) duomenys yra teikiami priešingų šalių arba išsakomi savo teiginiai, 3) duomenys teikiami pasyviai ir neutraliam asmeniui, kurio vienintelis tikslas yra priimti sprendimą. Pačios šalys savarankiškai renka ir pristato savo duomenis ir teiginius. Asmuo arba institucija, priimanti sprendimą, dalyvauja procese pasyviai ir tik išklauso tai, ką teikia abi šalys. Teismas tik tam tikrais atvejais gali imtis iniciatyvos, kai kaltinamasis arba jo gynėjas negali gauti tam tikrų įrodymų. Vadovaujantis proceso rungtyniškumu, duomenų, patvirtinančių kaltinimą, rinkimas ir teikimas teismui yra ikiteisminio tyrimo pareigūnų ir prokuroro reikalas. Teismas neturi imtis kaltinimo funkcijos ir ieškoti kokių nors papildomų duomenų, demaskuojančių teisiamąjį. Priimta manyti, kad esant rungtyniškam procesui, yra tik viena galimybė išvengti pirmalaikio sprendimo priėmimo – visą atsakomybę už tyrimą ir duomenų pateikimą procese perkelti dalyvaujančiam šaliai. Tokio sprendimo rezultatas – panaikinus atsakomybę dėl tyrimo eigos, teismas gali ramiai ir objektyviai išklausti abiejų šalių argumentus. Jam nereikia spręsti, kada nutraukti duomenų rinkimą ir teikimą, kadangi tai yra šalių užduotis. Rungtyninio proceso metu šalys atidžiau renka duomenis ir veda ikiteisminį tyrimą, nes yra labiau suinteresuotos surinkti duomenis savo naudai. Kiekviena iš šalių sprendžia tik pusę uždavinio, kadangi renka ir teikia teismui duomenis, pagrindžiančius tik jos poziciją.

Rungtyniška sistema numato, kad nei vienas asmuo negali žinoti ir laikytis visų konkurencingumo teorijų, kurios atskleidžia duomenų turinį. Šią funkciją geriausiai atlieka šalys. Asmuo, priimantis sprendimą rungtyniniame procese, vadovaujasi taisyklėmis, siekdamas šių tikslų: 1) apriboti duomenų ir išvadų teikimą abiem šalims su tikslu efektyviai ir teisingai išnagrinėti bylą; 2) garantuoti šalių lygybę prieš teismą; 3) sustiprinti ir palaikyti šalių išvadas²⁰. Siekdamas užtikrinti šalių lygybę teismas kiekvienai šaliai suteikia laiko pristatyti savo duomenis, išsakyti teiginius, argumentus bei faktus. Kai kuriose šalyse siekiama formaliai parodyti šalių lygybę baudžiamajame procese, pavyzdžiui, JAV tiek kaltintojas, tiek gynėjas sėdi prie tokių pat stalų, apsirengę paprastais drabužiais. Kokių prerogatyvų beturėtų kaltintojas ne teismo salėje, teismo salėje jokios prerogatyvos neveikia.

¹⁹ PRADEL, J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. 2001. p.309.

²⁰ БЕРНЕМ, Уильям. Суд присяжных заседателей. Москва, 1995. p.99.

Rungtyniškas procesas numato dar kelis metodus: 1) teismas yra vieningas ir teismo procesas yra koncentruotas ir nepertraukiamas; 2) pirmenybė teikiama žodiniame procese ištirtiems duomenims, o ne rašytiniams. Tai daroma tam, kad kaltintojo ir gynybos kova būtų intensyvesnė, o teismas priimtų sprendimą įtakojamas šalių tarpusavio įtampos²¹.

Rungtyniško proceso trūkumas yra tai, kad asmuo, priimančias sprendimą, nėra pilnai informuotas. Rungtyniniame procese, jeigu asmuo atsisako teisės nagrinėti jo baudžiamąją bylą teismo posėdyje (BPK XXXI skyrius), tai duomenys yra tik formaliai ištiriami ir priimamas baudžiamasis įsakymas. Iš esmės čia nėra rungtyninio proceso, kadangi kaltinamasis atlygino žalą ir sutinka, kad teismas formaliai ištirtų įrodymus ir priimtų baudžiamąjį įsakymą. Tokiame procese valstybinis kaltinimas nepalaikomas, kaltinamasis, galime laikyti, pilnai pripažįsta savo kaltę.

1.2. Prokuroro – valstybinio kaltintojo procesinė padėtis

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 118 str. numatyta, kad ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras. Prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. Prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo. Prokuroro dalyvavimas teisme yra ne tik garantija, kad teismas priims teisėtą ir pagrįstą sprendimą, bet ir viena iš prokuroro veiklos formų, užkertant kelią nusikalstamumui. Valstybinio kaltinimo palaikymas baudžiamosiose bylose teisme yra viena iš prioritetinių prokuroro veiklos krypčių vykdant priežiūrą, kad visi įstatymai valstybėje būtų taikomi tiksliai ir vieningai. Visais savo veiksmais baudžiamosiose bylose pirmoje instancijoje prokuroras turi padėti teismui nustatyti tiesą ir tuo pačiu įgyvendinti teisingumo tikslus.

Prokuroro procesinė padėtis teisminėje stadijoje skiriasi nuo jo padėties ikiteisminiame tyrime. Teisminėje stadijoje prokuroras praranda valdingus įgaliojimus ir dalyvauja procese kaip valstybinis kaltintojas – proceso šalis. Prokuroro palaikomas kaltinimas yra valstybinis kaltinimas, o pats prokuroras – valstybinis kaltintojas, nes prokuroras vykdo savo veiklą valstybės vardu ir interesais. Kita proceso šalis yra gynyba. Esant proceso šalių lygybei, prokuroras, kaip valstybės atstovas ir valstybinio kaltinimo palaikytojas valstybės vardu, iš principo skiriasi nuo kitos proceso šalies ne tik kaip priešingų interesų atstovas, bet ir kitais parametrais. Prokuroras savarankiškas spręsti ir išsakyti savo poziciją visais klausimais, kurie kyla teismo nagrinėjimo metu. Jam negalioja jokie jo vadovybės nurodymai. Procesinis prokuroro savarankiškumas teisme – vienas iš svarbiausių principų. Prokurorui svarbiausia

²¹ КОПЫЛОВА, О.П., Роль прокурора в различных стадиях уголовного процесса. Тамбов, 2004. p.35.

yra įvertinti bylos aplinkybes, įrodymus, kurie tiriami teismo posėdyje. Nors teisminiame procese prokuroro veikla – palaikyti valstybinį kaltinimą, bet tai nereiškia, kad prokuroras, bet kuriuo atveju ir bet kokiomis aplinkybėmis turi palaikyti kaltinimą. Palaikydamas kaltinimą, prokuroras vadovaujasi įstatymų reikalavimais ir savo vidiniu įsitikinimu, pagrįstu visomis bylos aplinkybėmis. Kaip valstybinis kaltintojas prokuroras veikia valstybės vardu ir, kaip valstybei atsakingas asmuo palaiko kaltinimą pagal įstatymą ir jo ribose. Prokuroro objektyvumas ir nepriklausomumas teisme pabrėžtas įstatymo nustatyta galimybe prokurorui atsisakyti palaikyti valstybinį kaltinimą teisme. Jeigu teismo tyrimo metu prokuroras įsitikins, kad teismo nagrinėjimo metu surinkti duomenys nepatvirtina kaltinamajam pateiktų kaltinimų, jis turi atsisakyti nuo kaltinimų ir išdėstyti savo motyvus teismui. Visiškas arba dalinis valstybinio kaltintojo atsisakymas nuo kaltinimų teismo nagrinėjimo metu sukelia pasekmes, t.y. išteisinamojo nuosprendžio priėmimą (BPK 3 str. 2d.). Valstybinis kaltintojas iki teismo pasišalinimo į pasitarimų kambarį priimti sprendimo gali pakeisti kaltinimą (BPK 255, 256 str.). Prokuroras privalo reaguoti į visus įstatymo pažeidimus, padarytus teismo nagrinėjimo metu, nepriklausomai nuo to, kas tai padarė. Įgyvendindamas šią funkciją, jis yra tarsi tikslų procesinių įstatymų įgyvendinimą ir vykdymą kontroliuojantis organas, ir ši veikla netelpa į paprastą prokuroro “dalyvavimą” teisminiame nagrinėjime. Skirtingai nuo prokuroro, kuriam valstybė pavedė prižiūrėti įstatymų įgyvendinimo funkciją bei imtis būtinų priemonių pašalinti trūkumus, advokatas į procesinius pažeidimus gali reaguoti skirtingai. Dar daugiau jis gali neatkreipti teismo dėmesio į įstatymo pažeidimus, jeigu tai pagelbės gynybos interesams. Be to, daugeliu atveju, gynybai taktiškai naudinga, kad įstatymų pažeidimai būtų teismo nepastebėti, kadangi jis tai gali panaudoti kaltinamojo naudai tolimesnėse bylos nagrinėjimo stadijose, pavyzdžiui, apeliacinėje ar kasacinėje instancijoje. Prokuroro veiksmų pagrindas pirmiausia yra įstatymai ir tikslus jų laikymasis. Gynėjo prioritetas yra kaltinamojo interesai bei siekis visomis galimomis priemonėmis pasiekti švelnesnės bausmės (optimaliu atveju – išteisinimo), netgi tais atvejais, kai nusikaltimo charakteris ir bylos aplinkybės nesuteikia tam pagrindo.

Prokuroras turi būti objektyvus ir nešališkas. Jis turi įvertinti visas galimas teismines versijas. Prokuroras vienodai turėtų siekti tiek kaltojo pripažinimo kaltu, tiek nekaltojo išteisinimo, jeigu nėra pagrindo nuosprendžiui.

Valstybinį kaltinimą gali palaikyti keli prokurorai. Jeigu tolesnio teismo nagrinėjimo metu paaiškėja, kad prokuroras negali dalyvauti, jį gali pakeisti kitas prokuroras. Naujai įstojusiam į bylą prokurorui teismas suteikia teisę susipažinti su medžiaga ir pasiruošti teisminiam nagrinėjimui. Prokuroro pasikeitimas procese nereikalauja pakartotinio veiksmų atlikimo, kurie jau buvo atlikti teismo nagrinėjimo metu. Valstybinis kaltintojas teikia

teismui duomenis ir dalyvauja jų tyrime, pateikia teismui savo nuomonę dėl kaltinimo, taip pat kitais klausimais, kylančiais teismo nagrinėjimo metu, išsako teismui pasiūlymus dėl baudžiamojo įstatymo taikymo ir siūlo kaltinamajam bausmę. Prokuroras palaiko arba teikia civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje, jeigu to reikalauja piliečių teisių apsauga, visuomenės ir valstybės interesai.

Valstybinio kaltinimo palaikymas priklauso toms prokuroro veiklos rūšims, kurios reikalauja ypatingai aukšto profesinio pasiruošimo. Prokuroro dalyvavimas nagrinėjant konkrečią bylą – tai sunkus, įtemptas darbas, reikalaujantis maksimalaus atsidavimo. Be gero įstatymo, visos bylos medžiagos žinojimo, prokuroras turi turėti sugebėjimą greitai reaguoti į situacijas, kurios susidaro teismo nagrinėjimo metu. Jis turi turėti didelę ištvėrę, ramiai ir pasitikinčiai, naudodamasis jam suteiktais įgaliojimais, dalyvauti teisiniame tyrime, šalių ginčiuose. Norėusi pabrėžti, kad prokuroras, kaip valstybinis kaltintojas, Lietuvos teismuose atsirado žymiai vėliau negu kitose Europos šalyse. Jis atsirado tik po 1864 metais atliktos teismų reformos. Anglijoje ir Velse prokuroro institutas atsirado dar vėliau (1879) ir iki šiol tebesiformuoja. Dabar jo pagrindinės funkcijos yra tikrinti policijos pradėtus tyrimus, siekiant užtikrinti, kad kaltinamieji būtų persekiojami tik kaltinimo ribose; paruošti medžiagą teismui; vykdyti baudžiamąjį persekiojimą teisme ir instrukuoti atstovus teisme, kurie veikia kaip persekiotojai (advokatus baristerius arba solisitorius). Anglijoje ir Velse prokuratūra yra tarsi filtras tarp policijos ir kitų organų, pradedančių baudžiamąsias bylas ir renkančių duomenis, galinčius tapti kaltinančiais įrodymais teisme, o iš kitos pusės – teismo, kur tokie duomenys yra tikrinami ir sprendžiama apie kaltinamojo kaltumą ir bausmės dydį. Karališkoji persekiojimo tarnyba pastoviai kontaktuoja ne tik su policija, bet ir advokatūra. Tai būtina, kadangi nagrinėjant konkrečias bylas kaltinimas teisme dažniausiai yra palaikomas šių struktūrų priklausomai nuo susitarimų.²² Kaip matome, ne visose valstybėse kaltinimo funkcija yra pavesta prokuratūroms.

Valstybinio kaltintojo darbas yra grindžiamas baudžiamųjų bylų teismo nagrinėjimo pirmojoje instancijoje bendromis sąlygomis, ir, visų pirma, laikymusi nešališkumo, žodiškumo ir nepertraukiamumo, lygybės prieš įstatymą principų. Prokuroras palaikydamas valstybinį kaltinimą, nustato savo veiksmų teisme turinį ir taktiką, atsižvelgdamas į kiekvieną teismo proceso etapą: pasirengimą bylos nagrinėjimui, ginčus, nuosprendžio paskelbimą. Tam valstybinis kaltintojas turi profesionaliai ir pilna apimtimi naudotis jam suteiktais įgalinimais. Jie yra nustatyti baudžiamojo proceso įstatyme.

²² ГУЦЕНКО К.Ф., ГОЛОВКО Л.В., ФИЛИМОНОВ Б.А. Уголовный процесс западных государств. Москва, 2001. p.62-65.

Klausimas dėl prokuroro procesinės padėties juridinėje literatūroje keliamas jau seniai. Ši problema iki šiol išlieka aktuali. Pagrindinis diskusijų objektas yra prieštaravimas tarp prokuroro atliekamų priežiūros ir valstybinio kaltinimo palaikymo funkcijų. Prokuratūros įstatymo 2 str. nurodyta, kad prokuratūra padeda užtikrinti teisėtumą ir teismui vykdyti teisingumą. Čia galime išskirti tris momentus:

- 1) prokuroras turi imtis atitinkamų priemonių visose baudžiamojo proceso stadijose, tarp jų ir teisminiame nagrinėjime;
- 2) jis turi reaguoti į įstatymo pažeidimus, nepriklausomai nuo to, kas juos padarė;
- 3) tokių pažeidimų rūšis ir charakteris iš anksto nėra apibrėžtas.

Prokuroras, nedalyvaujantis teisminiame nagrinėjime ir susipažįstantis su jau paskelbtu nuosprendžiu, turi vertinti ne tik teismo išvadas, bet ir galutinį teismo veiklos rezultatą. Prokuroras, palaikantis kaltinimą teisme, neturi tik siekti nuosprendžio, užmerkdamas akis į nusižengimus procese, kurio dalyvis jis pats yra.

Kai kurie rusų autoriai prokurorui priskiria valdingus įgaliojimus teisme, tvirtindami, kad „priežiūros funkcijos būtinai turi valdžios elementą, be kurios funkcijos negali būti ir nebus realizuojamos“²³. Šios nuomonės laikosi ir V. S. Tadevosianas, nurodydamas, kad „jeigu įstatymo pažeidimus padaro teisėjai, prokuroras pašalina šiuos pažeidimus“²⁴, o taip pat V. P. Radkovas, tvirtindamas, kad „teisminiame nagrinėjime prokurorui suteikta teisė ne tik atskleisti įstatymo pažeidimus, bet ir juos šalinti“²⁵, t.y. pripažįsta prokuroro viršenybę prieš teismą. Lietuvoje prokuroras neturi tokių įgaliojimų prieš teismą, tai Rusijos proceso ypatumas, nes valstybė siekia kontroliuoti teismus ir procesus ir sureikškina prokuroro statusą.

Rusijos mokslininkų tarpe buvo svarstomas klausimas apie prokuroro Rusijoje įgalinimų sumažinimą bei buvo siūloma prokurorams palikti tik valstybinio kaltinimo palaikymo funkciją. I. I. Martinovič ir M. I. Pastuchovas kalbėjo, kad prokuratūros veiklos esmė atskleisti nusikaltimus, t.y. pagrindine veikla turi tapti baudžiamasis asmenų persekiojimas ir valstybinio kaltinimo palaikymas teisme. Jie pabrėžia, kad „dabartinėmis sąlygomis tokios funkcijos atlikimas yra svarbus ir dėl to, kad esant kriminogeninės situacijos blogėjimui reikalingas organas, koordinuojantis visų valstybinių ir visuomeninių struktūrų pastangas kovoje su nusikalstamumu“²⁶. Šio požiūrio šalininkai pabrėžia teisminės valdžios

²³ ЯРОВНИКОВ, К.Ю. Надзор прокуратуры: история и проблемы развития. Государство и право. 1999. №11. p.72.

²⁴ ТАДЕВОСЯН, В.С. Прокурорский надзор в СССР. Москва, 1956. p.207.

²⁵ РАДЬКОВ, В.П. Социалистическая законность в советском уголовном процессе. Москва, 1959. p. 174.

²⁶ МАРТИНОВИЧ И.И., ПАСТУХОВ М.И. Судебно-правовая реформа в Республике Беларусь. Минск, 1995. p. 112.

nepriklausomumą ir savarankiškumą. Prokuroras atvyksta į teismą palaikyti ikiteisminio tyrimo rezultatų, o teisėtumo priežiūros pareiga tik sustiprina jo kaip kaltinimo šalies poziciją prieš gynybą. Autoriai laikosi nuomonės, kad turi būti įgyvendintas principas „teismas virš prokuroro, esant tokiai padėčiai teismas nebebus valstybės atstovo priežiūros objektu ir taps visišku proceso šeiminiu, paklūstančiu tik įstatymui, nes teismas pats gali laikytis visų proceso taisyklių“²⁷. „Teismas, kurio niekas neprižiūri nusipelno didesnės tautos pagarbos“²⁸. Prokurorai nesutinka su tuo, kadangi laiko, kad „prokuroro teisė pareikšti skundą neiškelia jo virš teismo, ir nepažeidžia teismo nepriklausomumo“²⁹.

Kai kurie autoriai nurodo į prokuratūros funkcijų dubliavimą teisme. Iš vienos pusės prokuroras – yra valstybės atstovas, turintis ginti valstybės interesus. „Tie interesai pasireiškia įstatymų laikymusi, proceso dalyvių teisių gynimu, bei pagrįsto ir teisėto nuosprendžio siekimu“³⁰. Iš kitos pusės, jis turi palaikyti valstybinį kaltinimą. M. N. Maršunovas savo darbe „Prokuratūros priežiūros teisė“ tvirtina, kad „dalykai į kuriuos įsitraukia prokuroras, savo forma procesiniai, yra iš esmės priežiūros santykiai“³¹. Sudaromas išpūdis, kad negalima kelti klausimo: arba tik teismas kontroliuoja teisėtumą, arba tai priklauso tik prokuroro kompetencijai. Prokuroras teisme yra šalis, kaltintojas, jo uždavinys palaikyti kaltinimą ir atskleisti asmens kaltumą, „jis turi įtikinti teismą jo suformuluoto kaltinimo teisingumu“³². Kaltinimo palaikymas arba atsisakymas nuo kaltinimo – tai pagrindinis prokuroro veiklos teisme turinys, kas apibrėžia jo procesinę padėtį kaip teismo proceso dalyvio. Atlikdamas valstybinio kaltintojo funkcijas, prokuroras tuo metu atlieka ir priežiūros funkciją, t.y. prokuroro teisėtumo priežiūra išplaukia iš jo vykdomos valstybinio kaltintojo funkcijos.

Lietuvai tapus nepriklausoma ir įvertinus rungtyniškumo principą, prokurorui nesuteikta jokių įstatyminių privilegijų prieš kitus proceso dalyvius teikiant duomenis, dalyvaujant juos tiriant ir kt.. Tuo pačiu įstatymas prokurorui suteikia statusą, besiskiriantį nuo kitų proceso dalyvių. Tai ne prokuroro privilegija, o sukūrimas būtinų sąlygų įgyvendinti prokuroro funkcijas. Kaltinamasis, nukentėjęsysis, gynėjas ir kiti, veikiantys savo vardu, gali reaguoti į pažeidimus, padarytus teisminiame nagrinėjime, bet gali to ir nedaryti, nes įstatymas jų neįpareigoja, o tik suteikia tokią teisę. Bet prokuroras veikdamas įstatymo ir valstybės vardu, ne tik turi teisę imtis priemonių esant bet kokiam įstatymo pažeidimui, bet privalo jų imtis,

²⁷ САВИЦКИЙ, В.М. Стержневая функция прокуратуры – осуществление уголовного преследования. Российская юстиция. 1994. №10. р. 24-28.

²⁸ ПЕТРУХИН, И.Л. Функции прокурора в суде. Советское государство и право. 1990. №.6. р.81.

²⁹ ШОЛОДОНОВ, В.И. Прокуратура в условиях формирования правового государства. Проблемы формирования правового государства в Беларуси. Минск, 1994. р. 65.

³⁰ ЩАДРИН, Ю. Правосудие и прокурорский надзор. Социалистическая законность. 1991. №.6. р. 36.

³¹ МАРШУНОВ, М.Н. Прокурорско-надзорное право. Ст.-Петербург, 1991. р. 35.

³² САВИЦКИЙ, В.М. Государственное обвинение в суде. Москва, 1971. р. 32.

nežiūrint į tai, kas juos padarė. „Prokuroras veikdamas valstybės ir įstatymo vardu ne tik turi teisę imtis priemonių dėl įstatymo pažeidimų, bet ir nenusileisti, nepriklausomai nuo to, kas tuos pažeidimus padarė“³³. Pagal teismo ir prokuroro funkcijų santykį iš vienos pusės prokuroras kontroliuoja teisėtumą proceso metu ir reaguoja į pažeidimus, iš kitos pusės teismas kontroliuoja prokuroro veiksmų teisėtumą. Tokiu atveju prokuroras teisminiame procese negali imtis jokių priemonių prieš teismą ir posėdžio dalyvius, o jo pasisakymai ir pastabos išsakytos teismo posėdžio metu neprivalomos teismui. Teismas jas vertina tik esant pagrįstoms. Prokuroras neturi teisės duoti nurodymus teismui, o aukščiau stovintis teismas tokias teises turi. Prokuroras tik skųsdamas pirmos instancijos sprendimus gali šalinti padarytus jo nuomone pažeidimus.

„Prokuroro procesinę padėtį teisme lemia principas, kad priežiūros funkcija yra atskirta nuo teisingumo funkcijos, kadangi teisingumą vykdo tik teismai“³⁴. Toks pagrindinių procesinių funkcijų pasidalinimas leidžia objektyviai, visapusiškai ir teisingai išnagrinėti bylą bei apginti valstybės bei asmenų teisėtus interesus.

Teisinėje literatūroje nėra apibrėžta, kada pasibaigia valstybinio kaltinimo palaikymo funkcija, o kada priežiūros. Tai apibrėžia prokuroro procesinę padėtį. Dėl prokuroro procesinės padėties kasacinėje ir apeliacinėje instancijoje požiūriai skiriasi. Profesorius M. S. Strogovičius laiko, kad „jis ne šalis, ne kaltintojas, o atstovas organo prižiūrinčio teisėtumą“³⁵. Panašaus požiūrio laikėsi ir M. A. Čelcovas³⁶, E. F. Kucova³⁷, A. L. Rivlinas³⁸. Priešingą poziciją šiuo klausimu užėmė M. A. Šifmanas. Jis manė, kad prokuroras apeliacinėje ir kasacinėje instancijoje turi tokias pat procesines teises kaip ir prokuroras pirmoje instancijoje. Savo darbe „Prokuroras baudžiamajame procese“ jis rašė „nuo to momento, kai prokuroras dalyvaujantis baudžiamosios bylos teisminiame nagrinėjime įgyja procesinę šalies padėtį, tai galutiniu momentu jo kaip šalies pabaiga reikėtų laikyti nuosprendžio įsiteisėjimą“³⁹. Tokiu atveju, kol neįsiteisėjo nuosprendis, prokuroras, kaip taisyklė, toliau atlieka kaltintojo funkciją, t.y. gina nuosprendžio pagrįstumą aukštesnėje instancijoje. Panašią poziciją neseniai užėmė ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo 2009 m. vasario 10 d. nutartyje Nr. 2K-7-48/2009. „Prokuroro kasaciniame skunde prašoma pabloginti jo teisinę padėtį – perkvalifikuoti jo padarytą veiką į baigtą papirkimą ir šiuo pagrindu padidinti jam paskirtos baudos dydį. Kolegija konstatuoja, kad, negavus Seimo

³³ МАКСИМОВ, Л.Г. Прокурорский надзор. Минск, 1999. p.135.

³⁴ ПЕРЛОВ, И.Д. Судебное следствие в советском уголовном процессе. Москва, 1957. p.103.

³⁵ СТРОГОВИЧ, М.С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. Москва, 1953. p.188.

³⁶ ЧЕЛЬЦОВ, М.А. Советский уголовный процесс. Москва: Госюриздат, 1951. p.39.

³⁷ КУЦОВ, Э.Ф. Советская кассация как гарантия законности правосудия. Москва, 1957. p.41-47.

³⁸ РИВЛИН, А.Л. Пересмотр приговоров в СССР. Москва, 1958. p.146.

³⁹ ШИФМАН, М.А. Прокурор в уголовном процессе. Москва. Госюриздат, 1979. p.50.

sutikimo, šio klausimo sprendimas kasacinio proceso metu būtų nesuderinamas su Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Lietuvos Respublikos Seimo statuto nuostatomis dėl Seimo nario asmens neliečiamybės. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad prokuroras neprašė atidėti bylos nagrinėjimo, kol būtų gautas toks Seimo sutikimas⁴⁰.

Vadinasi prokuroras kaip valstybinis kaltintojas atlieka savo funkciją iki galutinio nuosprendžio įsiteisėjimo. Jo teisėtumo priežiūros funkcija išplaukia iš kaltinimo palaikymo funkcijos.

1.3 Kaltinimo rūšys ir jų santykis

Kaltinimas yra ta procesinė kategorija, kuri atskiria baudžiamąjį procesą nuo kitų teisinių procesų (civilinio, administracinio, konstitucinio). Tai pagrindinis baudžiamojo proceso institutas. Jis yra vienas seniausių ir reikšmingiausių procesinių reiškinių teisės istorijoje. Anot N. E. Petrovos, kaltinimas iš esmės ir nulėmė paties baudžiamojo proceso atsiradimą, kuris buvo reikalingas nuspręsti apie asmens, padariusio uždraustą veiką, kaltumą⁴¹.

Kaltinimo sąvoka yra dvilypė. Ji vartojama ir materialinėje baudžiamojoje teisėje, ir procesinėje baudžiamojoje teisėje. Materialine prasme kaltinimas – tai byloje nustatytų ir kaltinamajam inkriminuojamų visuomenei pavojingų ir draudžiamų faktų visuma, sudaranti nusikaltimo sudėties esmę. Teisės doktrinoje šių faktų visuma dar įvardijama kaip kaltinimo turinys ar kaltinimo dalykas. Būtent tokia prasme šią sąvoką vartoja įstatymų leidėjas, baudžiamojo proceso įstatymo frazėse „pareikšti kaltinimą, atsisakyti kaltinimo“. Materialine prasme kaltinimas – tai pagrindinė tezė, kuri bus įrodinėjama proceso metu, siekiant, kad asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, būtų pripažintas kaltu ir nubaustas.

Procesine prasme kaltinimas – tai įstatymu grįsta kompetentingų organų ir asmenų procesinė veikla, siekiant įrodyti, kad kaltinamas asmuo padarė jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką, patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn ir pasiekti jo viešo pasmerkimo⁴². Vienas šios veiklos elementų yra įrodinėjimo veikla. Mano nuomone, šia prasme kaltinimo samprata priartėja prie baudžiamojo persekiojimo sampratos.

Kalbant apie kaltinimo sampratą, neišvengiamai kyla kaltinimo sąvokos ir baudžiamojo persekiojimo sąvokos turinio santykio klausimas. Baudžiamojo proceso teorijoje būta įvairių

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2009-02-10 nutartis b.b. Nr. 2K-7-48/09. [žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < http://www.lat.lt/default.aspx?item=tn_liteko&lang=>.

⁴¹ ПЕТРОВА, Н.Е. Часное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.7. [žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>;

⁴² ПЕТРОВА, Н.Е. Часное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.27-28. [žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>;

nuomonių dėl šio santykio. Viena nuomonė, kad kaltinimas yra siauresnio turinio sąvoka už baudžiamąjį persekiojimą ir laiko atžvilgiu paskesnė. Tai jau patraukto įtariamuoju asmens įkaltinimas. Baudžiamasis persekiojimas apima ne tik kaltinimą, bet ir įtarimo pateikimą. Tokiu atveju kaltinimas ir įtarimas yra dvi baudžiamojo persekiojimo išraiškos formos⁴³. Kiti mokslininkai su tuo nesutinka, pagrįstai teigdami, kad į baudžiamojo persekiojimo sąvoką įeina ir kiti procesiniai veiksmai, kurie atliekami tiriant nusikaltimą dar iki pateikiant įtarimą ar kaltinimą konkrečiam asmeniui, todėl negalima apriboti baudžiamojo persekiojimo tik šiomis dviem kategorijomis⁴⁴. Trečia pozicija, kad šios sąvokos yra sinonimai. Ji pagrįsta nuomone, kad visos baudžiamojo proceso dalys taip susijusios su kaltinimu, kad baudžiamojo persekiojimo ir kaltinimo terminai gali būti vartojami kaip sinonimai. Dauguma autorių naudoja sąvokas baudžiamasis persekiojimas ir kaltinimas apibūdinti vienai procesinei funkcijai.

N. E. Petrova apibendrinusi visas šias pozicijas laiko, kad terminas kaltinimas baudžiamajame procese gali būti vartojamas dviem prasmėmis: siaurąja ir plačiąja. Siaurąja prasme jis suprantamas kaip tvirtinimas apie konkretaus asmens kaltumą įvykdžius konkrečią nusikalstamą veiką ir tos pozicijos atstovavimas teisme. Plačiąja prasme kaip kaltinimas gali būti suprantama bet kokia veikla, nukreipta nustatyti asmenį, padariusį nusikaltimą, baudžiamosios bylos jo atžvilgiu pradėjimą, to asmens sulaikymą, kardomųjų priemonių jam taikymą, jo kaltės įrodymų rinkimą, kaltinamojo akto surašymą, kaltinimo pateikimą ir palaikymą teisme⁴⁵. Šia prasme kaltinimo sąvoka savo turiniu tikrai labai priartėja prie baudžiamojo persekiojimo.

Kaltinimas daugiau yra siejamas su baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme stadija, nes tik teisme asmuo, įtariamasis padaręs nusikalstamą veiką, yra įvardijamas kaip kaltinamasis, ir prokuroras valstybės vardu palaiko kaltinimą. Tačiau, tam, kad kaltinimas įgautų baudžiamajame įstatyme nustatytą teisinę išraišką, ikiteisminio tyrimo stadijoje atliekama visa eilė procesinių veiksnių jam pagrįsti. Taigi galima teigti, kad ir ikiteisminio tyrimo stadija yra glaudžiai susijusi su kaltinimo veikla. Ikiteisminio tyrimo veiklos rezultatu, jo baigiamuoju akcentu tampa kaltinamojo akto surašymas, kuriame suformuluojamas kaltinimas materialine prasme, ir kuriuo remdamasis prokuroras teisme atliks procesinę kaltinimo veiklą.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse įstatymų leidėjas suformulavo kaltinimo sampratą kaip prokuroro procesinę veiklą, kuria įrodinėjama, kad nusikalstamos

⁴³ ПЕТРОВА, Н.Е. Частное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.30. [žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>;

⁴⁴ ДОРОШКОВ, В.В. Частное обвинение. Москва, 2000. p.11.

⁴⁵ ПЕТРОВА, Н.Е. Частное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.33. [žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

veikos padarymu kaltinimas asmuo yra kaltas (BPK 42 str.), nors kaip minėta aukščiau, tekste sutinkamas ir sąvokos vartojimas materialine prasme. Taigi, iš to galima daryti išvadą, kad kaltinimas ir įrodinėjimas baudžiamajame procese yra susiję kaip dalis ir visuma.

Tradiciškai baudžiamojo proceso teisės teorijoje yra skiriami trys kaltinimo tipai: viešasis kaltinimas, privatus kaltinimas ir privačiai viešas kaltinimas. Šių tipų skyrimo kriterijumi yra viešumo ir dispozityvumo kiekio santykis kaltinime. Viešojo kaltinimo bylos pradamos tik valstybinių institucijų iniciatyva nepriklausomai nuo nukentėjusiojo valios, privataus kaltinimo bylos pradamos tik nukentėjusiojo valia, nesikišant valstybinėms teisėsaugos institucijoms, privačiai viešo kaltinimo bylos pradamos nukentėjusiojo valia, tačiau baudžiamąjį persekiojimą vykdo valstybės institucijos. Pirmasis tipas kai kuriuose šaltiniuose dar yra vadinamas valstybiniu kaltinimu.

Dėl šių terminų tinkamumo baudžiamojo proceso doktrinoje yra diskutuojama. Panašu, kad tokios terminologijos skyrimo pagrindas yra subjekto, kuris palaiko kaltinimą, pobūdis. Viešąjį kaltinimą palaiko valstybės įgaliotas asmuo – prokuroras. Privatų kaltinimą – privatus asmuo. Tačiau iš esmės baudžiamasis procesas tiek vienu atveju, tiek kitu vyksta laikantis viešumo principo. Privatus kaltintojas taip pat išsako savo kaltinimą viešai – jis nėra mažiau viešas, nei prokuroro paskelbtasis. Kaltinimo funkcija įgyja viešą pobūdį nepriklausomai nuo to, kas ją įgyvendina. Jos įgyvendinimą valstybė gali patikėti tiek valstybės pareigūnams, tiek privatiems asmenims. Be to, anot A. E. Petrovos, įstatymų leidėjas įtraukdamas privataus kaltinimo kategorijai priskiriamas veikas į baudžiamąjį kodeksą, nustatė jų visuomeninį pavojingumą. Vien dėl šios priežasties procesas negali būti privatus. Ji siūlo vartoti oficialaus ir neoficialaus kaltinimo terminus⁴⁶.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nuostatose įstatymų leidėjas vartoja terminus „valstybinis kaltinimas“ (BPK 42 str.) ir privatus kaltinimas, akcentuodamas, kad kaltintojas kaltinamąją veiklą atlieka valstybės vardu. Tačiau šiuo atveju įstatymų leidėjo pasiūlytas terminas apima iš karto du kaltinimo tipus – viešąjį kaltinimą, ir privačiai viešą kaltinimą, nes abiejuose tipuose kaltintojo veiklą atlieka prokuroras. Privačiai viešo kaltinimo sąvoką Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje galima vartoti tik sąlyginai. Baudžiamosios teisės teoretikai išskiria šį kaltinimo tipą pagal naująjį baudžiamojo proceso kodeksą, remdamiesi BPK 167 str., kuris išvardija nusikalstamų veikų visumą, dėl kurių baudžiamasis persekiojimas gali būti pradėtas tik nukentėjusiojo iniciatyva. Tačiau šiose bylose kaltinimo veikla nepasižymi jokiais esminiais bruožais, dėl kurių mes galėtume dabartiniame

⁴⁶ ПЕТРОВА, Н.Е. Частное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.65-66. [žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

baudžiamajame procese išvelgti naujo tipo kaltinimo funkciją. Privatus asmuo iš esmės neužsiima jokia kaltinimo veikla. Pagal mūsų BPK nuostatas nukentėjusiajam praktiškai nesukuriama jokių teisių ir pareigų, kuriomis jis prisidėtų prie kaltinimo funkcijos vykdymo. Be pradinės bylos iškėlimo iniciatyvos, remiantis BK 54 str., jam suteikta teisė tik spręsti bylos nutraukimo klausimą, jei jis susitaiko su kaltinamuoju ir prašo teismo nutraukti baudžiamąją bylą bei atleisti kaltinamąjį nuo baudžiamosios atsakomybės. Skirtingai nei privataus kaltinimo atveju, jis negali tiesiog atsisakyti nuo kaltinimo ir nutraukti bylą nemotyvuodamas savo sprendimo. Tuo tarpu baudžiamosios bylos eiga ir rezultatas praktiškai nuo jo valios nepriklauso. Dėl šių motyvų aš manau, kad Lietuvos baudžiamajame procese veikia tik du kaltinimo tipai: valstybinis kaltinimas ir privatus kaltinimas. Pagal kaltinimo tipą baudžiamojo proceso teisėje yra skiriamos ir baudžiamojo proceso formos.

Privatus kaltinimas, tai kaltinimo forma, kai kaltinti kitą asmenį, būti kaltintoju, yra suteikiama teisė kiekvienam asmeniui. Tai pati seniausia kaltinimo forma. Tokia kaltinimo forma egzistavo jau Senovės Romos Respublikoje, kur kiekvienas Romos pilietis turėjo teisę pareikšti kaltinimą. Su tam tikrais apribojimais privatus kaltinimas egzistavo ir Anglijoje. Privatus kaltinimas ir dabar egzistuoja Anglijoje. Ten tik išimtiniais atvejais valstybė imasi persekioti asmenis. Kaltinimas iš esmės ten perleistas piliečiams, nes manoma, kad jų veikla yra prieš asmenis, pažeidusius piliečio interesus. Reikia pastebėti, kad asmenys, kuriems pavesta kaltintojo funkcija veikia valstybės, o ne asmeniniais interesais bei negali pateikti kaltinamajam civilinio ieškinio baudžiamojoje byloje. Kontinentinės teisės šalyse vyrauja valstybinis kaltinimas, kuris buvo pretekstas sukurti prokuratūros instituciją ir praktiškai nušalino piliečius nuo veiklos palaikant kaltinimą. Prokuratūrai kontinentinės teisės šalyse perėjo ir nusikalstamų veikų tyrimas ir kaltinimo palaikymas teisme. Privatus kaltinimas pirmiausia buvo pašalintas Europoje įvedus inkvizicinį procesą, nes esant tokiam procesui neįmanomas rungtyniškumas. Tik atsiradus rungtyniniam procesui vėl atsirado privatus kaltinimas. Privataus kaltinimo atgimimas iš esmės išplėtė piliečių dalyvavimą valstybės gyvenime, o iš kitos pusės privatus kaltinimas iškėlė prokuratūros kaip valstybinio kaltintojo problemas.

Pirmas postūmis atgimti privačiam kaltinimui Europoje buvo Vokietijos juristų suvažiavimas (Juristentage), ypač II (1861 m.) ir XII (1875 m.). Prancūziškos teisės šalyse iki šiol yra išlikusi prokuratūros monopolija, nes nei Prancūzijoje, nei Belgijoje negalimas nei privatus kaltinimas, nei privačių asmenų dalyvavimas palaikant kaltinimą šalia prokuratūros; nukentėjusiems nuo nusikaltimų galima tik įtakoti baudžiamojo persekiojimo pradžią, paduodant skundus ir pateikiant civilinius ieškinius. Prokuroras persekiojimą gali pradėti tik pagal nukentėjusiojo skundą, tai prokurorui leidžia palaikyti kaltinimą teisme, net

nedalyvaujant nukentėjusiajam. Privataus kaltinimo nebuvimas Prancūzijoje ir Belgijoje yra aiškinamas aukšta prokuratūros padėtimi šiose šalyse. Iki šio laiko klausimas dėl privataus kaltinimo įvedimo nebuvo keliamas nei teisinėje literatūroje (Trebutien, Prins, F.Helie), nei įstatymų leidžiamosiose komisijose. Jose buvo svarstoma tik galimybė praplėsti privačių asmenų įtaką pradedant persekiojimą, bet ir tokie pasiūlymai sukėlė ginčus, kad tai bus betikslų skandalų kėlimas, šantažas ir kerštas.

Privatus kaltinimas, kaip išskirtinė kaltinimo forma, nėra palaikomas valstybinių interesų. Privatus kaltinimas šiuolaikinėje valstybėje negali būti pagrindine kaltinimo forma, bet jos negalima ir panaikinti. Jeigu būtų panaikintas privatus kaltinimas, tai valstybinės institucijos švaistytų savo energiją. BPK 407 str. yra numatyti konkretūs atvejai, kada galima pareikšti privatų kaltinimą. Kiekvienam piliečiui suteikiama teisė palaikyti kaltinimą tam tikrose bylose. Asmuo pareiškęs kaltinimą veikia panašiai kaip prokuroras, jis teikia įrodymus, dalyvauja juos tiriant, dalyvauja baigiamosiose kalbose, teikia siūlymus dėl įrodymų vertinimų, bausmės rūšies ir dydžio, dėl nusikalstama veika padarytos žalos dydžio atlyginimo (BPK 34 str.).

Valstybinis kaltinimas – tai kai kaltinimų palaikymo tikslui valstybė įkuria instituciją, kuri atstovauja valstybės interesus vykdant baudžiamąjį persekiojimą ir nusikaltėlių teisme apkaltinimas bei kaltinimų realizavimas. Valstybinio kaltinimo forma palyginti su privačiu kaltinimu atsirado neseniai. Priešingai nei privačiame kaltinime, valstybės kaltintojas gina ne tik asmens, bet ir valstybės interesus. Prokuroras prieš palaikydamas kaltinimą vadovauja ikiteisminiam tyrimui, renka duomenis, juos teikia teismui, palaiko kaltinimą, dalyvauja baigiamosiose kalbose, išsako savo duomenų vertinimus bei siūlo bausmę. Iš pirmo žvilgsnio, atrodo, kad prokuroro valstybinio kaltinimo palaikymas yra panašus į privatų kaltinimą. Skirtumas tas, kad prokuroras veikia valstybės vardu ir gina viešą interesą.

Kitų šalių teisės sistemose dar yra skiriamas subsidiarus kaltinimas arba, dar vadinamas papildomas kaltinimas. Tokio kaltinimo funkciją įgyvendina ir prokuroras, ir nukentėjusysis. N. E. Petrova subsidiarų kaltinimą laiko ne atskiru kaltinimo tipu, o viena iš privataus kaltinimo rūšių⁴⁷. Subsidiaraus kaltinimo funkcija įvairių šalių teorijoje ir praktikoje yra suprantama nevienodai. Vienose teisės sistemose subsidiariu kaltinimu laikomas privataus asmens kaltinimas procese, kuris pareiškiamas šalia valstybinio kaltinimo. Jis nebūtinai gali sutapti su prokuroro kaltinimu, tačiau tada privatus asmuo įpareigojamas jį įrodyti. Austrijoje 1873 m. Statute buvo leistas privatus kaltinimas šalia prokuroro (subsidiare Anklage des

⁴⁷ ПЕТРОВА, Н.Е. Часное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.154.[žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

Privatbetheiligten); teismo posėdyje privatus kaltintojas būdavo antruoju kaltintoju, o jeigu prokuroras atsisakydavo kaltinimo, galėdavo tęsti persekiojimą savo rizika, su nedideliais apribojimais ir procesinėmis prokuroro teisėmis⁴⁸.

Kitose teisės sistemose subsidiariu kaltinimu laikomas kaltinimas, kurį pareiškia nukentėjęsysis, kai prokuroras atsisako pareikšti oficialų kaltinimą⁴⁹. Šia prasme tiksliau vartoti ne subsidiaraus, o pakeičiančio kaltinimo sąvoką⁵⁰. Vis dėlto įprastesnė yra pirmoji samprata.

Lyginant subsidiarų kaltinimą su privačiu, skyrimo kriterijumi galima pasirinkti kaltintojo savarankiškumo laipsnį. Privačiame kaltinime kaltintojo procesinis savarankiškumas niekuo neapribotas, tuo tarpu subsidiaraus kaltinimo atveju kaltintojo savarankiškumas yra apribotas valstybinio kaltintojo sprendimais, kuris yra pagrindinis kaltintojas⁵¹. Yra nuomonių, kad subsidiarus kaltintojas neturėtų priklausyti nuo oficialaus kaltintojo, tačiau tokiu atveju teoretikai išvelgia rungtyniškumo principo pažeidimą, nes prieš gynybos šalį stoja du ar keletas kaltintojų.

Mano manymu subsidiaraus kaltinimo tipas labiausiai atitiktų sąvoką „privačiai-viešas kaltinimas“, nes šio tipo procese nukentėjęsysis ar jo atstovas prisijungia vykdyti kaltinimo funkciją prie prokuroro. Jis ne tik įgauna kaltintojo procesinį statusą, bet ir atitinkamas teisės ir pareigas. Praėjusio amžiaus teoretikai tokią simbiozę laikė netgi labai efektyvia, išvelgdami tokiaame santykiyje kontrolės elementą, kuris baudžiamąjį persekiojimą daro efektyvesnį. Jų nuomone, kai šalia valstybės kaltintojo veikia privatus kaltintojas, jis, skatinamas asmeninio intereso, ragina prokurorą efektyviau atlikti baudžiamojo persekiojimo funkciją ir yra garantas, kad prokuroras nepiktnaudžiaus savo įgaliojimais, ar apsauga nuo jo neveikimo⁵².

Privataus kaltinimo priešininkai laiko, kad kaltinimas yra pakankamai sudėtinga veikla, nustatanti jos atlikėjui sudėtingus įpareigojimus ir griežtą atsakomybę, kuriuos užkrauti ant asmens, kuris ir taip nukentėjo nuo nusikaltimo, pečių yra neteisinga. Pirma, N. E. Petrovos nuomone, įstojimo į privatų kaltinimą iniciatyva turi kilti iš paties nukentėjusiojo, o ne valstybės organų. Antra, privatus asmuo turi turėti galimybę išsirinkti tą procesinę formą

⁴⁸Энциклопедия Брокгауза и Ефрона [žiūrėta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą:< <http://www.diclib.com/cgi-bin/d1.cgi?l=ru&base=brokgauz2&page=showid&id=4700>>

⁴⁹ JUZUKONIS, Saulius. Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S). Vilnius, 2002. p.29,93.

⁵⁰ ДОРОШКОВ, В.В. Частное обвинение. Москва, 2000. p.17.

⁵¹ ПЕТРОВА, Н.Е. Часное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.158-159. [žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

⁵² ПЕТРОВА, Н.Е. Часное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.76. [žiūrėta 2009- m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

dalyvauti procese, kurią jis laiko efektyviausia apginti jo interesus^{53,54}. Be to, negali egzistuoti kažkokios nepilnavertės kaltinimo formos, kurios taikomos tik tam tikrais atvejais. Valstybinio ir neoficialaus (privataus) kaltinimo formos turi skirtis tik savo procedūromis, o ne kaltintojo funkcijų apimtimi. Tikrovėje gi valstybinio kaltintojo įgaliojimai yra kur kas didesni negu privataus kaltintojo, kuris gali kaltinti tik kelių kategorijų bylose⁵⁵.

Įrodinėjimo veikla yra tiesiogiai susijusi su kaltinimo funkcija. Galima sakyti, kad įrodinėjimas yra sudėtinė kaltinimo dalis. V. V. Doroškovas kaltintojo atliekamą įrodymų rinkimą ir pateikimą laiko procesiniu kaltinimo funkcijos komponentu⁵⁶. Tačiau iš kitos pusės įrodinėjimo veikla yra platesnė nei kaltinimas, nes ji siejama ne tik su kaltinimo subjektu, nors šis įrodinėjimo procese užima centrinę vietą, bet ir su kitais proceso subjektais, todėl apima ir kitas procesines funkcijas: gynybos, bylos išsprendimo.

Apibendrinant galima teigti, kad kaltinimo funkcijos perdavimas atitinkamam baudžiamojo proceso subjektui yra pagrindinis baudžiamojo proceso formų skyrimo kriterijus. Tradiciškai yra skiriamos dvi kaltinimo rūšys: privatus ir viešas kaltinimas, tačiau ieškant privataus ir viešo interesų užtikrinimo ir pusiausvyros baudžiamajame procese, efektyvesnių bylos išnagrinėjimo būdų, teisės praktikoje atsiranda ir mišrių kaltinimo formų – papildomas, subsidiarus, pakeičiantis kaltinimas. Visų šių kaltinimo tipų įvairovė atspindi tendenciją, kad nukentėjusysis baudžiamajame procese tampa vis aktyvesne baudžiamojo proceso figūra ir valstybė mažina kaltinimo veiklos monopolį pastarojo naudai.

⁵³ Šis klausimas buvo palietas ir EŽTT teismų praktikoje. Skundą padavęs pareiškėjas teigė, kad tuo, kad jo valstybės teisės sistemoje nenumatytas privataus kaltinimo institutas, pažeidžiamas EŽTK 13 str. (EŽTT byla Balogh v Hungary). Minėtoje byloje nukentėjusysis nepasitikėjo ikiteisminį tyrimą vykdančiais ikiteisminio tyrimo pareigūnais, kurie tyrė tos pačios institucijos pareigūnų įvykdytą nusikalstamą veiklą, ir pageidavo teisės į privatų kaltinimą.

⁵⁴ ПЕТРОВА, Н. Е. Часное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.100. [žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

⁵⁵ ПЕТРОВА, Н. Е. Часное и субсидиарное обвинение. Самара, 2004. p.114. [žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: < <http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.

⁵⁶ ДОРОШКОВ, В. В. Частное обвинение. Москва, 2000. p.12.

II. Valstybinio kaltinimo palaikymo taktika

Konstitucijoje nustatyta, kad teisingumą vykdo tiktai teismas, tai daro teisminį procesą centrine, lemiamą baudžiamojo proceso stadiją, o prokuroro dalyvavimas teisminiame procese – viena iš svarbiausių jo veiklos sričių. Prokuroro dalyvavimas teisminiame procese yra svarbus pagrįsto teisingo nuosprendžio priėmimo garantas. Valstybinio kaltinimo palaikymas yra viena iš prokuroro veiklos prioritetinių krypčių siekiant suvienodinti teisminę praktiką.

Teismo tribūna – tai ypatingos rūšies tribūna, kuri turėtų būti pasiekama ne kiekvienam prokurorui. Prokuroras turi būti profesionalus, o ne tik teoriškai pasiruošęs palaikyti valstybinį kaltinimą. Prokuroras kaip valstybinis kaltintojas formuojasi ne iš karto. Norint vykdyti tokią veiklą reikalingos ne tik įstatymų žinios, bet reikia turėti ir retorikos žinių, žinoti oratorijos meną, reikalingas platus akiratis ir tam tikra gyvenimiška patirtis. Prokuroro aktyvus dalyvavimas palaikant kaltinimą baudžiamosiose bylose yra pagrindinis būdas paveikti teismą priimant teisingą nuosprendį. Dalyvaujamas teisminiame nagrinėjime prokuroras padeda teismui teisingai išspręsti visus klausimus, kylančius teismo nagrinėjimo metu, atlikti objektyvų ir visapusišką teisminį tyrimą, o galų gale priimti teisėtą, pagrįstą ir teisingą nuosprendį. Tuo tikslu prokuroras dalyvauja duomenų tyrime, reiškia prašymus, duoda išvadas teismo tyrimo metu kylančiais klausimais, išsako savo nuomonę dėl baudžiamojo įstatymo taikymo ir siūlo kaltinamajam bausmę. Palaikydamas valstybinį kaltinimą teisme prokuroras tuo pačiu saugo ir garantuoja asmens teises ir teisėtus interesus.

Baudžiamųjų bylų teismo nagrinėjimo sėkmė iš esmės priklauso nuo prokuroro pasiruošimo dalyvauti procese, jo tikslų nustatyti tiesą ir profesionalaus sugebėjimo užimti poziciją, pagrįstą įstatymu ir bylos medžiaga. Nepriekaištingas bylos medžiagos žinojimas – būtinas reikalavimas, keliamas prokurorui, palaikančiam valstybinį kaltinimą. Atidus baudžiamosios bylos medžiagos išstudijavimas yra pagrindas kokybiškam valstybinio kaltinimo palaikymui. Bylos medžiagos išstudijavimą reikėtų organizuoti tokiu būdu, kad prokuroras išstudijuotų ne tik procesinius dokumentus, bet kaip dažnai tai pasitaiko ir praktikoje, susipažintų su visa bylos medžiaga, net ir ta, kuri iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti visiškai nesvarbi. Dažniausiai prokuroras atidžiai susipažįsta tik su tais liudytojų parodymais, kurie pagrindžia kaltinimą. Liudytojų parodymai, kurie neparemia kaltinimo, paprastai nestudijuojami. Prokuroras ruošdamasis palaikyti kaltinimą teisme negali atmesti galimybės, kad būtent kitų liudytojų parodymai gali turėti įtakos įrodinėjant kaltinamojo kaltę ar nekaltumą. Tokių liudytojų apklausa teisme paprastai vyksta gynėjo prašymu. Gynėjas gali būti išstudijavęs tokių liudytojų parodymus, o prokuroras pasirodyti tam nepasiruošęs.

Prokuroras besiruošdamas palaikyti valstybinį kaltinimą teisme turėtų pasirašyti bylos konspektą su pažodinėmis nukentėjusiųjų ir liudytojų parodymų citatomis, nes prokuroras turi galimybę atkreipti teismo dėmesį į jų parodymų, duotų ikiteisminiame tyrime ir duodamų teismo nagrinėjimo metu, prieštaravimus. Prokuroras turi atidžiai išstudijuoti bylos medžiagą netgi tais atvejais, kada jis pats kontroliavo tyrimą ir surašė kaltinamąjį aktą. Jeigu prokuroras eidamas į procesą neišstudijuos baudžiamosios bylos medžiagos, ir remsis tik savo išradingumu ir įgimtu protu, tai jis niekada negalės kokybiškai palaikyti valstybinio kaltinimo netgi nesudėtingose baudžiamosiose bylose. Medžiagos nežinojimas visada ribos prokuroro galias. Kai kurių nuosprendžių analizė leidžia teigti, kad silpnas prokurorų pasirodymas byloje – tai menko jų pasiruošimo procesui rezultatas, nepakankamas įstatymų žinojimas, o tam tikrais atvejais ir praktinės patirties trūkumas.

Teismo proceso sėkmę daugeliu atvejų lemia teisingas teismo klausimų tiriant duomenis išsprendimas, teisminių ginčų, ir galų gale teisingo nuosprendžio priėmimas. Pasiruošimo bylos nagrinėjimui stadijoje prokuroras išsako savo nuomonę dėl gynėjų ir kitų dalyvaujančių asmenų prašymų, pats reiškia prašymus, išsako savo poziciją dėl bylos nagrinėjimo nedalyvaujant tam tikriems asmenims. Prokuroro nuomonė šiais klausimais logiškai yra susijusi su jo būsima veikla šioje byloje.

Prokuroro nuomonė išsakoma žodžiu, o jos turinys fiksuojamas teismo posėdžio protokole. Posėdžio pradžioje yra išsiaiškinama, ar galima nagrinėti bylą kam nors nedalyvaujant, bet reikia turėti omenyje, kad kaltinamojo dalyvavimas, išskyrus kodekse numatytus atvejus yra būtinas (BPK 246 str.). Bylos atidėjimo atveju teismas gali apklausti atvykusius liudytojus, ekspertą, specialistą, nukentėjusįjį, civilinį ieškovą ir nekviesti jų pakartotinai.

Prokurorui reikia objektyviai įvertinti prašymus, reiškiamus kaltinamojo, jo gynėjo dėl naujų liudytojų iškviatimo ir apklausos, ekspertizės paskyrimo, išreikalavimo daiktinių įrodymų arba dokumentų. Greita, baudžiamosios bylos medžiaga nepagrįsta prokuroro nuomonė, kad prašymas būtų atmestas, kenkia prokuroro autoritetui, ir yra vertinama kaip išankstinių nuostatų turėjimas bei nenorėjimas padėti objektyviai ištirti duomenis.

Teikdamas savo nuomonę prokuroras turėtų vertinti tuos pareikštus prašymus, kurie turi reikšmės bylai ir juos palaikyti, o nesutikdamas su prašymais – pateikti įtikinamus argumentus, paneigiančius jų prašymo argumentaciją. Teismui prokuroro nuomonė yra svarbi tais atvejais, kai sprendžiami prašymai jau buvo pareikšti ikiteisminio tyrimo metu, bet buvo atsisakyta juos tenkinti. Paprastai teismo nagrinėjimo metu kaltinamasis ir jo gynėjas tuos prašymus pakartoja, todėl norint juos teisingai išspręsti, reikia išklausti prokuroro nuomonės.

Prokuroro dalyvavimas teismo posėdyje ir jo nuomonė padės teismui priimti teisėtas ir pagrįstas nutartis tik tuo atveju, jeigu prokuroras atidžiai ruošis teisminiam procesui, patikrins apklausų visapusiškumą, pilnumą ir objektyvumą, duos bylos medžiaga ir įstatymu pagrįstas motyvuotas išvadas, teiks būtinus pasiūlymus, susijusius su pasiruošimu bylai teisminiame nagrinėjime. Kiekviena prokuroro išvada, kokį klausimą tai beliestų, turi būti:

1) objektyvi ir įrodanti. Joje esančios išvados turi atspindėti tiesą byloje, ir jokie savavališki įstatymo ir faktinių aplinkybių aiškinimai neleistini. Išvadoje būtina pateikti įtikinamus motyvus, logiškas išvadas, kurios pagrįs prokuroro nuomonę prie kurios jis priėjo;

2) visapusiška ir išsami. Prokuroras savo išvadoje neturi apsiriboti tik savo vienareikšmiška nuomone – “sutinku, nesutinku”; ji visais atvejais turi atskleisti baudžiamosios bylos aplinkybes ir prokuroro poziciją svarstomais klausimais;

3) teisiškai pagrįsta, t.y. turėti nuorodas į materialias ir procesines teisės normas. Jeigu kyla būtinybė duoti teisinį nusikaltimo vertinimą arba kitais sudėtingais teisiniais klausimais, tikslinga remtis teismine praktika;

4) apsprendžianti. Prokuroras turi užimti aiškią poziciją iškelto klausimo atžvilgiu, pasisakyti teigiamai arba neigiamai, o ne alternatyviai.

Nuosprendžio pagrįstumas ir teisėtumas daugeliu atvejų priklauso nuo teismo nagrinėjimo kokybės, visapusiškumo ir objektyvumo, nes tik teismo nagrinėjimo metu ištirti duomenys ir jokie kiti negali būti nuosprendžio pagrindu. Vadovavimasis nuosprendyje įrodymais, neištirtais teismo nagrinėjimo metu, kelia pareigą jį panaikinti. Teismo nagrinėjimo metu teismas patikrina duomenis, gautus ikiteisminio tyrimo metu, priešpastato juos, taiko kaltinamųjų, nukentėjusiųjų, liudytojų kryžminę apklausą, tiria daiktinius įrodymus, jeigu reikia, apžiūri nusikaltimo vietą ir t.t. Duomenų tyrimas daugeliu atvejų priklauso nuo prokuroro tikslo ir mokėjimo užimti poziciją, pagrįstą baudžiamosios bylos medžiaga. Prokuroras turi turėti omenyje, kad jo teisminiame tyrime padarytos klaidos negali būti ištaisytos kaltinamojoje kalboje, nes tik teismo tyrimo metu gauti ir ištirti duomenys yra kaltinamosios kalbos turinys. Prokuroro baigiamoji kalba yra visada papildanti ir apibendrinant teisminį tyrimą, o ne atvirkščiai.

Valstybiniam kaltintojui reikia apsispręsti dėl įrodinėjimo ribų. Vienodą pavojų kelia tiek tam tikrų aplinkybių palikimas be dėmesio, kurių išnagrinėjimas gali padėti nustatyti tiesą, tiek ir per didelis įrodinėjimo ribų išplėtimas. Viskas, kas gali būti netiriama teismo posėdžio metu, turi būti pašalinta. Proceso apkrovimas besiaiškinant nereikalingas detales, ne tik atima laiką, bet ir nukreipia teismo, prokuroro ir kitų proceso dalyvių dėmesį nuo nagrinėjamų klausimų, kurių išnagrinėjimas turės įtakos nuosprendžiui. Turėdamas savo įgalinimus prokuroras gali įtakoti būtent tų klausimų nagrinėjimą, kurie turi reikšmės

nustatant tiesą byloje. Tais atvejais, kada proceso dalyviai nukrypsta nuo bylos aplinkybių, turinčių esminę reikšmę, nagrinėjimo, prokuroras teismui turi pareikšti prašymą, kad pirmininkaujantis teismo posėdžiui išnagrinėtų šį klausimą.

Teisminio tyrimo sėkmė priklauso nuo prokuroro pasiūlytos duomenų tyrimo tvarkos. Ta tvarka turi būti tokia, kad esant griežtam eiliškumui ir efektyvumui būtų galima išsiaiškinti visas baudžiamosios bylos aplinkybes. Duomenų tyrimo tvarkos pasirinkimas – tai ne tik eiliškumo apklausiant proceso dalyvius nustatymas, bet ir duomenų, patvirtinančių nagrinėjamas bylos aplinkybes, tyrimo tvarka. Prokuroras aktyviai turi dalyvauti apklausiant kaltinamąjį, nukentėjusįjį, liudytojus, nagrinėjant ekspertų išvadas ir daiktinius įrodymus. Apklausa turi būti konkreti, be gąsdinimų ir grasinimų. Prokuroras turi išsiaiškinti visas aplinkybes, tiek gerinančias kaltinamojo padėtį, tiek sunkinančias ar lengvinančias jo atsakomybę.

Baigęs teisminį tyrimą teismas pradeda klausytis teisminių ginčų. Byloje dalyvaujantis prokuroras, nukentėjusysis, civilinis ieškovas, atsakovas pagal civilinį ieškinį, gynėjas ir kaltinamasis apibendrina ir pateikia savo išvadas dėl duomenų ir aplinkybių tyrimo. Teisminiai ginčai įtakoja teismo įsitikinimus, padeda įsisavinti bylos medžiagą. Kaltinamąja kalba pasibaigia prokuroro veikla teisiniame procese. Nepriklausomai nuo to, ar prokuroras palaiko kaltinimą, laikydamas kaltę įrodyta, ar atsisako nuo kaltinimo, laikydamas, kad kaltė neįrodyta, visada savo kalba padeda teismui priimti teisėtą ir pagrįstą nuosprendį. Tačiau kalba turi ne tik padėti teismui priimti teisėtą ir pagrįstą nuosprendį, bet ir turėti auklėjamąją reikšmę.

2.1 Kaltinimo taktika

Kaltinimo ir gynybos rungtyniškumo taktika neegzistuoja atskirai nuo kitų sistemų, veikiančių tiriant nusikaltimus, kurie plačiaja prasme yra juridiniai faktai. Todėl visos kaltinimo taktikos susiduria su gynybos taktikomis, kurios veikia prieš kaltintojo veiksmus. Dar daugiau, rungtyniškumo šalių sudėtinių ir priešpastatytų taktikos veiksmų praktika yra veikiama teismo taktikos, kuris turi teisę tirti bylos duomenis ir savo klausimais stimuliuoja rungtyniškų šalių veiksmus.

Ribotas standartinių taktinių veiksmų kiekis žinomas visoms rungtyniško proceso šalims. Todėl naudojimas visiems žinomų taktikų dažnai neatneša siekiamų rezultatų nustatant byloje tiesą. Tada visas įrodinėjimo procesas rungtyniškumo sąlygomis praranda savo esmę.

Problemos sprendimas – palaikant valstybinį kaltinimą sugalvoti naujus taktinius veiksmus, skirtus konkrečiai bylai, laikui, vietai, subjektams ir įrodinėjimo aplinkos

aplinkybėms. Tokia universali priemonė yra analitinis – integratyvus – taktinis metodas, kuris gali būti sukuriamas ir naudojamas bet kokio subjekto rungtyniškos taktikos rėmuose.

Šiuolaikinė kriminalistinė taktika sąlyginai išsiskiria į dvi kryptis:

- Klasikinė – tradicinė (nusistovėjusi, konservatyvi, išsivysčiusi iš ikiteisminio tyrimo taktikos);

- Netradicinė (inovacinė, rungtyniška, besivystanti, išeinanti už įprastų rėmų, bet suderinama su įstatymu, integratyviai – modulinė kryptis).

Valstybinis kaltintojas turi turėti pastoviai papildomą veiksmų ir metodų „meniu“, kurio pagrindu gali imtis veiksmų ir priimti sprendimus realizuodamas savo funkcijas.

Valstybinio kaltinimo integratyvios taktikos privalumai yra šie: 1) integratyvi taktika nėra griežta, todėl suteikia pasirinkimo laisvę; 2) integratyvi taktikos sistema neduoda paruošto atsakymo, bet atveria galimybių horizontus ir padeda sumaniam kriminalistui; 3) integratyvios taktikos sistema yra šaltinis, apimantis viską, kas buvo ir kas bus kriminalistinėje taktikoje; 4) integratyvios taktikos sistema siūlo dvigubą „aš“, kuris pastoviai, paraleliai – nuosekliai tyrinėja save ir situaciją.

Kriminalistinė kaltinimo taktika sudaro atvirą ir laisvą savo formomis bei turiniu integratyvių elementų (būdų, metodų, žaidimų, paradoksų, algoritmų, sąlyginių situacijų) sistemą. Kriminalistika turi būti preaktyvi, kad metodologiškai būtų galima aplenkta procesinį priešininką kokybiškais ir kiekybiškais veiksmais⁵⁷.

Valstybinio kaltinimo integratyvi kriminalistinė taktika – yra savarankiškas kriminalistikos skyrius, kuris sukuria mokslinių prielaidų sistemą, atskleidžiamą per tyrimo, kaltinimo ir gynybos pagrindus, su tikslu sukurti racionaliausius metodus, siekiant išspręsti gynybos ir kaltinimo problemas. Valstybinio kaltinimo taktika negali stovėti vietoje, ji turi gyventi ir dinamiškai vystytis.

Kaltinimo taktiniai veiksmai – tai optimalus veiksmų būdas komunikacijos, ieškojimo, aptikimo, fiksacijos, tyrimo, duomenų panaudojimo palaikant valstybinį kaltinimą teisme, veiksmų priešpastatymo prieš gynybos veiksmus procesas. Taktinių veiksmų sistema – vieningas kūrinys, kuriame yra susiję ir papildantys vienas kitą priežastiniais ryšiais elementai, sukuriantys harmoningą besirungiančių kaltinimo ir gynybos veiksmų tikslingumą ir rezultatyvumą. Taktinis būdas – tai optimalus judesių ir kalbos, sudarančių dalį taktinio veiksmo, derinys, jo apiforminimas. Būdai gali turėti mikro ir makro judesius arba kalbinę išraišką, pavyzdžiui, pauzes, šūksnius. Taktinio kaltinimo veiksmo intelektualus potencialas –

⁵⁷ ЗОРИНА, М.Г. Криминалистическая стратегия и тактика государственного обвинения в суде. Гродно, 2002. p. 4-5.

tai taktinių potencijų ir tendencijų, resursų ir rezervų veikiamų kriminalisto intelekto, motyvuojamos – situacinės vartotojiškos sferos, su bendrais žmogaus procesiniais poreikiais, derinys.

Taktinio veiksmo realizacijos etapai – tai nuoseklus kaltinimo veikslių atlikimas erdvėje ir laike⁵⁸: 1. Atpažinimas, nustatymas, atskyrimas ir įvertinimas teisinės situacijos elementų ir analizuojamos veikos sudėties. 2. Veikslių paruošimas (planavimas, modeliavimas, idėjų generacija, rekonstrukcija). 3. Rezultatų prognozė (klaidų ir rizikos filtravimas). 4. Veikslių realizavimas (būdai, metodai, programos, algoritmai, taktiniai scenarijai ir žaidimai). 5. Atvirkštinis ryšys ir koregavimas (interpretacija ir refleksija). 6. Rezultatų fiksavimas (procesinis, techninis). 7. Gautų rezultatų panaudojimas taktiniais tikslais. 8. Pozityvių rezultatų įtraukimas į kaltinimo veiksmus. 9. Gautų rezultatų priešpastatymas strateginiams tikslams ir pasiektiems rezultatams.

Valstybinio kaltinimo taktinės taisyklės – tai procesinės, etinės, konvencionalios normos, atspindinčios procedūrinės, technologinės, santykių bei veiksmų erdvėje ir laike sistemas, nukreiptas surasti, fiksuoti, paimti, tirti ir panaudoti duomenis, siekiant įkaltinti.

Bet kokiu atveju kaltinimo taktika turi dvigubą koreliacijos sistemą. Iš vienos pusės ji nagrinėjama kaip teismo nagrinėjimo taktika. Tačiau ryšį galima išvelgti tik kaip tikslo ateityje siekį, kadangi teismo nagrinėjimo metodikų sistemų šiai dienai nėra parengta. Iš kitos pusės – tai turi metodologinę reikšmę ir turi būti priklausoma nuo tyrimo taktikos ir būti formuojama tyrimo metu gautos informacijos ir naudotos taktikos pagrindu.

2.2 Teismo tyrimo samprata ir reikšmė

Lietuvos teismo sistemą sudaro: apylinkių teismai, apygardų teismai, Lietuvos apeliacinis teismas ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Jie dar vadinami bendrosios kompetencijos teismais. Be šių teismo veikia specializuoti teismai: apygardų administraciniai teismai ir Vyriausiasis administracinis teismas. Baudžiamojo proceso funkcijas, nagrinėdami baudžiamąsias bylas, vykdo tik bendrosios kompetencijos teismai.

Bylų procesui kaip pirmosios instancijos teismo stadijai būdingi tokie bruožai:

1. Pirmosios instancijos teismas vykdo teisingumą, kuris baudžiamojoje byloje reiškia, kad tik teismas, išnagrinėjęs bylą ir išsamiai bei nešališkai ištyręs visas bylos aplinkybes, gali nuspręsti, ar kaltinamasis yra kaltas, ir paskirti jam bausmę. Kaltės klausimo išsprendimas bei bausmės paskyrimas sudaro teisingumo vykdymo baudžiamojoje teisejoje prasmę.

⁵⁸ ЗОРИНА, М.Г. Криминалистическая стратегия и тактика государственного обвинения в суде. Гродно, 2002. p.6.

2. Pirmosios instancijos teismo teisiamaajame posėdyje, lyginant su kitomis proceso stadijomis, dalyvauja plačiausias subjektų ratas. Tai – teismas, kaltinimo šalis (prokuroras, privatus kaltintojas, nukentėjusysis), gynybos šalis (kaltinamasis, gynėjas), civilinis ieškovas, civilinis atsakovas. Posėdyje gali dalyvauti kaltinamojo, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo ar civilinio atsakovo atstovas, taip pat pagalbines funkcijas vykdantys asmenys: posėdžio sekretorius, vertėjas. Posėdyje dalyvauja įrodomosios informacijos šaltiniai: liudytojai, ekspertas, specialistas.

Teismas vadovauja bylos nagrinėjimui, imasi visų priemonių, kad būtų išsamiai ir nešališkai ištirtos bylos aplinkybės, priima visus sprendimus. Kaltinimo šalis vykdo kaltinimo funkciją ir palaiko teisme kaltinimą, gynybos šalis vykdo gynybos funkciją ir siekia, kad būtų paneigtas kaltinimas arba nustatytos kaltinamąjį teisinančios ir jo atsakomybę švelninančios aplinkybės. Civilinis ieškovas ir civilinis atsakovas gina savo turtinius interesus. Taigi bylos nagrinėjimo teisme dalyviai siekia tam tikrų tikslų, kurie įgyvendinami taikant tam tikras procesines priemones.

Visų reikalingų procesinės veiklos subjektų dalyvavimas vienu metu pirmosios instancijos teismo procese sudaro teismui galimybę per trumpiausią terminą ištirti bylos aplinkybes. Kaltinimo ir gynybos šalys bylų nagrinėjimo teisme metu turi lygias teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir išsakyti savo nuomonę visais bylos klausimais. Teismas, nagrinėdamas bylą, privalo tiesiogiai ištirti bylos įrodymus: apklausti kaltinamuosius, nukentėjusiuosius liudytojus, išklausti į teismo posėdį pašauktų ekspertų ir specialistų išvadas bei paaiškinimus, apžiūrėti daiktinius įrodymus, balsu perskaityti protokolus ir kitus dokumentus. Teisiamaajame posėdyje apklausiami asmenys parodymus ir paaiškinimus duoda žodžiu. Proceso viešumo ir rungimosi principų, tiesioginio ir žodinio bylos aplinkybių nagrinėjimo reikalavimų laikymasis yra visų procedūrų pirmosios instancijos teisme pagrindas, sudarantis reikiamas sąlygas išsamiai ir nešališkai ištirti bylos aplinkybes ir nustatyti tiesą byloje. Procesas teisme paprastai baigiamas priimant aukščiausios teisinės galios aktą – nuosprendį. Būtent nuosprendžio priėmimu pirmosios instancijos teismas šioje stadijoje užbaigia teisingumo vykdymo misiją. Nuosprendis turi būti teisėtas ir pagrįstas. Tokiu pripažįstamas nuosprendis, kai atsižvelgiant į nustatytus bylos faktus tinkamai pritaikoma atitinkama materialiosios teisės norma ir byla išnagrinėjama laikantis nustatytų procesinių taisyklių. Pirmosios instancijos nuosprendžiai gali būti skundžiami apeliacine ir kasacine tvarka, o tai reiškia, kad teisingumo vykdymo funkcija bylos nagrinėjimu pirmosios instancijos teisme neužsibaigia. Įstatyme numatytais atvejais pirmosios instancijos teismo procesas gali būti užbaigiamas priimant nutartį nutraukti baudžiamąją bylą.

Bylų procesą pirmosios instancijos teisme sudaro du etapai: 1) bylos parengimas nagrinėti teisme; 2) bylos nagrinėjimas teisme.

Bylos parengimo nagrinėti teisme etapas paprastai apsiriboja pasirengimu nagrinėti bylą teisiamaajame posėdyje (iškviečiami į posėdį asmenys, išnagrinėjami proceso dalyvių prašymai ir kt.), tačiau esant pagrindui įstatyme numatytais atvejais šiame proceso etape gali būti priimami ir kitokie sprendimai (dėl bylos nagrinėjimo atidėjimo, bylos nutraukimo ir kt.). Pagrindinis proceso teisme etapas yra bylos nagrinėjimas teisme.

Bylų proceso pirmosios instancijos teisme stadija yra pagrindinė ir centrinė baudžiamojo proceso stadija. Ikiteisminis tyrimas, nepaisant jo svarbos, bylos nagrinėjimo teisme atžvilgiu atlieka pagalbinį vaidmenį. Anglijoje ir Velse pagrindinis baudžiamųjų bylų dokumentas yra kaltinamasis aktas, kur yra nurodoma, kas yra kaltinamasis, prieš ką yra nukreiptas karūnos persekiojimas ir kuo tas asmuo kaltinamas, ir labai trumpas nusikaltimo aprašymas. Jokie duomenys prie kaltinamojo akto nepridedami. Pirmiausia Anglijoje ir Velse yra išsiaiškinama kaltinamojo pozicija kaltinimo atžvilgiu, tai yra pirma teisminė stadija. Tai yra anglų rungtyniško proceso ypatybė, kadangi bylos nagrinėjimas iš esmės galimas tik tais atvejais, kai tarp šalių yra ginčas dėl asmens kaltumo padarius nusikalstamą veiką. Jeigu nėra ginčo – tai teismas neturi teisės veikti *ex officio*.⁵⁹ Kaip minėjome aukščiau prie kaltinamojo akto ten nepridedami jokie surinkti duomenys. Tai galime laikyti pasiruošimo procesui stadija, kokios pas mus nėra. Įstatymo leidėjas Lietuvos BPK pasiruošimui nagrinėti bylą teisme kelia visai kitokius tikslus. Lietuvoje įtariamojo poziciją kaltinimo atžvilgiu aiškinasi ikiteisminiame tyrime ir nuo jo pozicijos įtarimo atžvilgiu priklauso kaltintojo pasirenkama procesinė forma. Anglijoje ir Velse, jeigu kaltinamasis pripažįsta savo kaltę, kaltinamasis pripažįstamas kaltu netiriant ir nevertinat įrodymų bei paskiriama bausmė. Lietuvoje įrodymai yra tiriami formaliai, apklausiamas kaltinamasis, paskelbiama bylos medžiaga. Prisipažinimas tik gali suteikti teisę daryti sutrumpintą įrodymų tyrimą. Baudžiamojo įsakymo atveju, teismas remsis surinktais duomenimis, išdėstys juos įrodymų prasme įsakymo aprašomojoje dalyje. Galima teigti kad jie netiriami, tik perrašomi iš prokuroro prašymo, bet jei teismui kyla abejonių dėl kaltės įrodymų, jos pagrįstumo, bylos aplinkybių (BPK 423 str.) – įsakymo jis nepriims, bet pereis į bylos nagrinėjimą teisiamaajame posėdyje.

Lietuvoje ikiteisminio tyrimo stadijos metu parengiami teismui reikalingi duomenys, kad teismas galėtų išspręsti bylą iš esmės. Tačiau šiais duomenimis nuosprendis gali būti grindžiamas tik tuo atveju, jei jie ištirti ir patikrinti teisiamaajame posėdyje. Teisme ikiteisminio

⁵⁹ ГУЦЕНКО К.Ф., ГОЛОВКО Л.В., ФИЛИМОНОВ Б.А., Уголовный процесс западных государств. Москва, 2001. p. 124.

tyrimo duomenys ne mechaniškai atkartojami, o ištiriami savarankiškai pagal tiesioginio ir žodinio nagrinėjimo taisykles. Teismas visuomet gali ištirti tuos faktus ir aplinkybes, kurias prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas palaikė neesminėmis ir byloje jomis nesirėmė ir, priešingai, gali atmesti duomenis, kuriais buvo pagrįstas kaltinamasis aktas, jeigu šie duomenys teisme nepasitvirtino. Jungtinėje Karalystėje, jeigu kaltinamasis savo kaltės nepripažino, pradedama pasiruošimo bylai stadija. Ji yra fakultatyvinė. Parengiamojoje stadijoje yra konkretizuojami klausimai, kurie bus nagrinėjami teisiamaajame posėdyje, išaiškinimas klausimų, kad prieš nagrinėjant bylą teisiamaajame posėdyje juos teisingai suprastų teisėjas, sąlygų užtikrinančių greitesnį ir paprastesnį teisminį tyrimą sudarymas, bei pagalbos teismui praveisti greitesnį teisminį tyrimą suteikimas. Lietuvoje teismas gali ištirti tas versijas, kurios, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nuomone, nepasitvirtino, arba iškelti naujas versijas, kurios ikiteisminio tyrimo metu nebuvo keliamos ir tiriamos. Taigi teismas, nagrinėdamas bylą, yra visiškai savarankiškas ir nesaistomas ikiteisminio tyrimo išvadomis bei surinktais įrodymais. Tačiau dėl vieno klausimo teismas saistomas ikiteisminio tyrimo pozicija – byla nagrinėjama tik dėl tų kaltinamųjų ir tik dėl tų nusikalstamų veikų, dėl kurių ji perduota nagrinėti teisiamaajame posėdyje. Šiuo atveju nagrinėjimo teisme ribas nustato prokuroro kaltinamasis aktas, nors tam tikrais atvejais šios ribos gali būti koreguojamos. Jungtinėje karalystėje teismas kaltintojui gali pavesti pristatyti teismui ir gynybai rašytinius dokumentus, kuriuose išdėstyti pagrindiniai faktai ir susiję su jais įrodymai. Be to jis gali nurodyti kaltintojui paruošti įrodymus ir bylos medžiagą taip, kad palengvėtų bylos esmės supratimas prisiekusiems, teismui ir gynybai. Taip pat gali pavesti kaltinimui sudaryti įrodymų sąrašą, kuriuos būtina bus ištirti teisiamaajame posėdyje⁶⁰. Iš esmės Jungtinėje Karalystėje teismas, priešingai nei Lietuvoje, negali ištirti versijų, kurios buvo iškeltos ikiteisminiame tyrime. Lietuvoje teismas negali įpareigoti gynybos išdėstyti savo pozicijos esmės ir pateikti savo įrodymus, kuriais remsis gindamiesi. Lietuva yra kontinentinės teisės šalis ir joje teismo procesą galima skirstyti į stadijas, bendrosios teisės šalyse procesas į stadijas paprastai neskirstomas. Vokietijoje, kaip ir Lietuvoje, teisminė proceso stadija yra centrinė bylos nagrinėjimo stadija. Vokietijoje, kaip ir Lietuvoje, teisinio nagrinėjimo stadijoje yra priimamas sprendimas dėl kaltinamojo kaltumo arba nekaltumo. Nepriklausomai nuo pasirengimo stadijos, teismo nagrinėjimo metu Vokietijoje yra ištiriami visi duomenys, o nuosprendis yra grindžiamas tik tais duomenimis, kurie buvo ištirti teismo nagrinėjimo metu. Teisminis nagrinėjimas, kaip ir pagal Lietuvos BPK, susideda iš dviejų stadijų: bylos

⁶⁰ ГУЦЕНКО К.Ф., ГОЛОВКО Л.В., ФИЛИМОНОВ Б.А., Уголовный процесс западных государств. Москва, 2001. p. 127.

parengimo nagrinėti teismo posėdyje ir teismo nagrinėjimo. Teisminį nagrinėjimą taip pat galime suskirstyti į teisminį tyrimą, teisinius ginčus, kaltinamojo paskutinį žodį ir nuosprendžio paskelbimą.

Vokietijoje numatytas prokuroro privalomas dalyvavimas teisiniame nagrinėjime, bet priešingai nei pas mus, prokuroras nelaikytinas proceso šalimi. Pagal Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 243 str. prokuroras teisme palaiko tik valstybinį kaltinimą, bet tuo pačiu prokuroras turi kreipti dėmesį, kad byla būtų nagrinėjama pagal įstatymą, ir jo pažeidimus apskųsti aukštesnei instancijai. Vadinasi jis, kaip ir Lietuvoje, vykdo teisėtumo priežiūros funkciją ir kaltinimo palaikymo funkciją, nors teisėtumo priežiūros funkcija Vokietijoje neakcentuojama. Priešingai nei pas mus, Vokietijos BPK numatytos plačios galimybės nagrinėti baudžiamąsias bylas nedalyvaujant kaltinamajam. Nukentėjusiojo dalyvavimas yra privalomas privataus kaltinimo byloje ir viešo kaltinimo byloje bei būnant civiliniu ieškovu. Vokietijoje teismiam tyrimui vadovauja teisėjas ir tik jis vienas gali vesti apklausas, todėl valstybiniam kaltintojui iš esmės nereikia spręsti taktinių klausimų. Vadinasi teismo posėdžio pirmininkas užima kaltintojo pozicijas. Manau, kad Lietuvos BPK šiuo atžvilgiu sukuria geresnę situaciją, kadangi užtikrina teismo bešališkumą, teismas neužima kaltintojo pozicijos ir prokuroro dalyvavimas nėra tik formalus kaltinamojo akto perskaitymas teismo posėdyje. Prokuroras Vokietijoje nebūdamas šalimi tik pristato kaltinimą ir atlieka priežiūros funkcijas⁶¹. Plačiau neanalizuosime Prancūzijos teismo proceso, kadangi jis labai skiriasi nuo Lietuvos proceso.

2.3 Pasiruošimas palaikyti valstybinį kaltinimą

Vadovaujantis rungtyniškumo principu baudžiamojo persekiojimo įgyvendinimas ir valstybinio kaltinimo palaikymas teisme yra pavedamas valstybiniam kaltintojui, kas įpareigoja jį pasiruošti teismiam nagrinėjimui. Prokuroras gavęs pavedimą palaikyti valstybinį kaltinimą konkrečioje byloje pirmiausia turi išstudijuoti bylos medžiagą, būtinai atkreipti dėmesį į terminus, ar asmuo sulaikytas, jo sulaikymo terminus, ar visi procesiniai veiksmai buvo atlikti tinkamai, visiems proceso dalyviams garantuotos jų teisės. Prokuroras gavęs pavedimą palaikyti kaltinimą įvertina ar byloje surinkti visi duomenys ir įvertina juos įrodymų leistinumą atžvilgiu:

- ar duomenys surinkti pagal BPK reikalavimus, ar nukentėjusiems, liudininkui, įtariamajam buvo išaiškintos jų teisės;

⁶¹ ГУЦЕНКО К.Ф., ГОЛОВКО Л.В., ФИЛИМОНОВ Б.А., Уголовный процесс западных государств. Москва, 2001. p.431-448.

- ar ikiteisminio tyrimo veiksmai: apžiūra, ekshumacija, krata, poėmis, pasiklausymas, parodymų patikrinimas vietoje ir t.t. atliktas pagal BPK reikalavimus.

- ar nepilnamečio apklausoje dalyvavo gynėjas, ar įtariamasis neturi psichinių sutrikimų, kokia jo sveikata, ar apklausiant dalyvavo pedagogas arba psichologas.

- ar ikiteisminio tyrimo metu dalyvavo gynėjas, kai jis procese yra būtinas.

- jeigu įtariamasis atsisakė gynėjo ir jo dalyvavimas byloje nėra būtinas, ar jam buvo išaiškintos šios teisės.

Besiruošdamas palaikyti valstybinį kaltinimą prokuroras turi apgalvoti duomenų tyrimo teisme tvarką ir taktiką, priemones, garantuojančias liudytojų dalyvavimą teismo posėdyje, jeigu reikia paruošti prašymus dėl papildomų liudytojų iškvietimo į teismo posėdį, paskirti papildomas ekspertizes, iškviešti ekspertus apklausai, prijungti papildomus dokumentus. Prokuroras ruošdamasis valstybiniam kaltinimui turi įvertinti, kad teismas gali netenkinti jo prašymų. Būtina atkreipti ypatingą dėmesį į procesinius dokumentus, kuriuose yra gynybos prašymai. Jų pagalba galima patikslinti kaltinimo poziciją ir apibrėžti duomenų, kuriais gali remtis gynyba, ratą.

2.4 Prokuroro dalyvavimas ir teismo tyrimo planavimas

Bylos parengimo nagrinėti teisme paskirtis iš esmės skiriasi nuo buvusio kodekso atidavimo teismui stadijos paskirties. Pagal anksčiau galiojusį BPK kaltinamasis buvo atiduodamas teismui, kai teisėjas manydavo, kad yra pagrindo bylai nagrinėti teismajame posėdyje, t. y. kai išaiškino, kad veikoje yra nusikaltimo sudėtis, kad pareikštasis kaltinimas pagrįstas byloje esančiais įrodymais ir t.t. Dabar galiojančiame kodekse tokios pozicijos atsisakyta. Dabar teisėjas, sprenddamas bylos perdavimo nagrinėti teismajame posėdyje klausimą, nevertina, ar pakanka įrodymų bylai nagrinėti teisme (kaip buvo daroma anksčiau), nes įvertinti įrodymus, ar jų pakanka ir ar jie tikri, yra visos nagrinėjimo teisme stadijos funkcija. Tik juos tiesiogiai ištyrus teismajame posėdyje galima spręsti, ar pareikštasis kaltinimas pagrįstas byloje esančiais įrodymais ir pan.

Galiojančiame kodekse numatyta paprastesnė, aiškesnė ir logiškesnė bylos parengimo nagrinėti teisme paskirtis. Pagal BPK 233 straipsnį teisėjas, susipažinęs su byla, sprendžia gana siaurą uždavinį – ar nėra kliūčių nagrinėti bylą teisme. Tokiu sprendimu teisėjas tarsi atveria procesinį kelią sudėtingai teismo veiklai, kurios rezultatai iš anksto nėra ir negali būti žinomi. Būtent čia glūdi teisėjo sprendimo perduoti bylą nagrinėti teismajame posėdyje konceptuali esmė. Kliūtys, neleidžiančios bylos nagrinėti teisme, numatytos įstatyme. Tai aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas; kaltinamojo nedalyvavimas teisme dėl ligos ar kai jo buvimo vieta nežinoma; kaltinamojo akto neatitikimas įstatymo reikalavimų ir

pan.; byloje taikomų įstatymų konstitucingumo problemos atsiradimas; teisme gautos bylos neteisingumas šiam teismui ir pan. Jeigu nėra panašaus pobūdžio kliūčių, priimamas pozityvus sprendimas perduoti bylą nagrinėti teisiama jame posėdyje. Jeigu tokių kliūčių pasitaiko, natūrali proceso seka nutrūksta ir bylos klausimais priimami kitokie įstatymo numatyti sprendimai.

Pagal BPK 234 str.3d. byla gali būti perduota prokurorui jo prašymu ikiteisminiam tyrimui papildyti. Ši situacija labai retai turėtų pasitaikyti, kadangi dar neįvykus teisiama jame posėdžiui ir neištyrus byloje esančių įrodymų, prokuroras, būdamas atsakingas už ikiteisminį tyrimą prokuroras neturėtų prašyti grąžinti bylos ikiteisminiam tyrimui papildyti. Labiau tikėtina, kad prokuroras po įrodymų tyrimo pateiks prašymą, suteikti laiko pateikti papildomus įrodymus.

Priėmus nutartį bylą perduoti nagrinėti teisiama jame posėdyje atliekami veiksmai šiam posėdžiui pasiruošti: išsiunčiami šaukimai, kuriais teismui reikalingi asmenys kviečiami į posėdį; proceso dalyviai, jų pageidavimu, susipažįsta su teisme esančia bylos medžiaga; teisėjas išnagrinėja proceso dalyvių prašymus, susijusius su būsimoju teisiama juo posėdžiu; esant reikalui duodami ikiteisminio tyrimo teisėjui pavedimai atlikti tam tikrus proceso veiksmus. Taip pat atliekami kitokie organizacinio bei techninio pobūdžio paruošiamieji veiksmai, kad teisiama sasis posėdis vyktų sklandžiai.

III. Prokuroro dalyvavimo teisiniame nagrinėjime taktinės problemos

Teisminis tyrimas pradedamas valstybiniam kaltintojui paskelbus kaltinamajam kaltinimą (BPK 271 str.). Tam yra tikslinga suteikti emocinį atspalvį, kad suformuotų pirmojo įspūdžio efektą. Skelbti kaltinimą reikėtų tiksliai, suprantamai, garsiai ir išraiškingai. Bendrosios teisės šalyse proceso teisminis tyrimas susideda iš trumpos kaltintojo kalbos išdėstant kaltinimo esmę. Po to prasideda įrodinėjimas faktinių bylos aplinkybių, kuriomis grindžiamas kaltinimas.

Pirmininkaujantis teismo posėdžiui klausia kaltinamojo, ar jam suprantamas kaltinimas, išaiškina kaltinimo esmę ir išsiaiškina kaltinamojo poziciją pareikšto jam kaltinimo atžvilgiu. Valstybinis kaltintojas turi atidžiai įvertinti, kiek kaltinamasis prisipažįsta padaręs nusikalstamą veiką, taip pat turi įvertinti kaltinamojo parodymų skirtumų diapazoną ikiteisminiame tyrime ir teisiniame tyrime. Prokuroras turėtų išdėstyti, kokie jo manymu, duomenys, esantys byloje, patvirtina kaltinamojo kaltumą. Duomenis prokuroras turėtų išdėstyti aiškiai suformuluotus, suklasifikuotus pagal epizodus bei išskirtus į tiesioginius, netiesioginius, asmeninius ir daiktinius, susijusius sistemiškai. Duomenys išdėstomi struktūriškai ir sistemiškai, taip, kad visus duomenis būtų galima susieti į kompleksinę visumą ir ji būtų harmoninga. Priešingai nei Jungtinėje Karalystėje, Lietuvoje kaltinamajame akte išdėstomos visos įrodinėtinos aplinkybės, turimi duomenys, nurodomi liudytojai bei pateikiama ikiteisminio tyrimo medžiaga, suteikiant teisę teismui ištirti ikiteisminio tyrimo versijas, kurių nepalaiko kaltintojas. Jungtinėje Karalystėje kaltintojo taktika iš esmės yra ribojama kaltinamuoju aktu ir procesiniais dokumentais, kurie pateikti parengiamajame posėdyje. Bendrosios teisės šalyse kaltintojo taktika gali pasireikšti tik apklausoje, kur kaltintojas nėra taip įtakojamas teismo nustatytų ribų.

Kaltintojo įrodinėjimas susideda iš faktų, todėl nesant sistemos ir analizės surinkti faktai tampa informacijos pliūpsniu. Nereikia pamiršti, kad duomenys, gauti ikiteisminio tyrimo metu, gali pasikeisti teismo tyrimo metu, todėl neverta demonstruoti savo žinojimo visų duomenų.

Valstybinis kaltintojas turi racionaliai analizuoti visų daiktinių duomenų turinį, kadangi būtent jie tampa galingiausia jėga prieš melagingus parodymus ir įtikinamiausiais įrodymais įrodant kaltinamojo kaltę.

Duomenų tyrimo tvarką nustato teismas šalių sutikimu. Pirmiausia yra apklausiamas kaltinamasis, jeigu jis sutinka duoti parodymus (BPK 272str.). Po kaltinamojo apklausos

apklausiami liudytojai (BPK 277-282 str.) ir nukentėjusieji. Po jų apklausos apklausiamas ekspertas, jeigu jis dalyvauja, ištiriama bylos medžiaga bei kiti duomenys. Apklausų metu prokuroras gali uždavinėti klausimus dėl kiekvieno duomens, siekiant išsiaiškinti jų pozicijas. Teisminiame procese prokuroras turėtų išskirti aplinkybių analizės procesą. Teisminio tyrimo metu prokuroras turi įrodyti nusikalstamos veikos pavojingumą, numatytą įstatymo (vieta, laiką, būdą ir kitas atlikimo aplinkybes); kaltinamojo kaltumą padarius nusikalstamą veiką; aplinkybes, įtakojusias kaltės laipsnį ir charakterį (aplinkybes lengvinančias ar sunkinančias atsakomybę, kaltinamojo asmenybės charakterizavimą); žalos dydį ir charakterį. Jungtinėje Karalystėje pirmiausia yra apklausiami liudytojai. Iš pradžių atliekama pagrindinė apklausa, kurioje klausimus uždavinėja ta šalis, kurios prašymu liudytojas iškvieštas. Kaip ir Lietuvoje, draudžiama uždavinėti menamus klausimus. Pasibaigus pagrindinei apklausai prasideda kryžminė apklausa. Kryžminė apklausa yra anglo- saksų jurisprudencijoje fundamentali teisė. Atlikti kryžminę apklausą yra teisė, o ne pareiga. Atsisakius kryžminės apklausos laikoma, kad liudytojas pasakė tiesą. Kryžminė apklausa yra laikoma pagrindiniu duomenų patikrinimo būdu. Joje, priešingai nei Lietuvoje, leidžiama užduoti menamus klausimus. Po kryžminės apklausos būna perklausa, kurią atlieka liudytoją kvietusi šalis. Perklausoje užduodami klausimai, susiję su kryžminėje apklausoje užduotais klausimais. Tai fakultatyvinė apklausa. Po apklausų yra teikiami kiti duomenys: dokumentai, daiktiniai įrodymai ir kt. Po duomenų pristatymo pasakoma kalba, kuri apibūdina duomenų išvadas⁶².

3.1 Teisminės apklausos taktinės problemos

Apklausa – tai sistema užprogramuotų galimybių realizuoti specialias kriminalistines žinias, siekiant efektyviai ir greitai paveikti situaciją rungtyniniame procese tiek kaltinant, tiek ginant. Teisminės apklausos sistema savyje turi racionalų kaltintojo aktyvumą, pasirenkant fokusuojant taktiškai naudingo rezultato kryptį. Apklausoje per trumpą laiką emocionaliai sufokusuojamas žinių daugetas, kuris sukonzentruotai nukreiptas į leidžiamą poveikį procesui. Apklausoje gali paaiškėti naujų faktų⁶³.

Prieš apklausiant kaltinamąjį pirmiausia jam išaiškinamos jo teisės. Tai sustiprina kaltinamojo galimybę apgalvoti savo poziciją, kas dažnai virsta į melagingų parodymų savo naudai davimą, kaip gynybos formą. Tačiau kaltintojas tam turėtų ruoštis ir melagingus parodymus pasitikti gerai pagalvotais klausimais. Kaltinamasis gali atsisakyti duoti

⁶² ГУЦЕНКО К.Ф., ГОЛОВКО Л.В., ФИЛИМОНОВ Б.А., Уголовный процесс западных государств. Москва, 2001. p. 131-132.

⁶³ ЗОРИНА, М.Г. Криминалистическая стратегия и тактика государственного обвинения в суде. Гродно, 2002. p.58.

parodymus, tai yra jo gynybos forma, leidžianti jam sukaupti potencialą, nesutinkant su kaltinimu ir pasisakyti apie tai teismo tyrimo pabaigoje arba per teisinius ginčus. Tai gana sudėtingas veiksmas, reikalaujantis valios ir vidinės stiprybės, kantraus ir bešališko teismo tyrimo eigos stebėjimo, kaupiant argumentus savyje.

Kaltinamajam sutikus kalbėti ir duoti parodymus, pirmasis jį apklausia kaltintojas, o po to gynėjas. Ši teisė leidžia imtis taktinės iniciatyvos. Todėl reikia forsuotai realizuoti paruoštą apklausos programą. Klausimai neturi būti menamieji ir turi būti susiję su byla, nes kitaip juos gali pašalinti pirmininkaujantis teismo posėdžiui.

Valstybinis kaltintojas turi racionaliai suformuluoti pirmą klausimą, kuris neturi būti traumuojančio charakterio, pavyzdžiui, papasakokite mums įvykio aplinkybes ir panašiai.

Kaltinamojo laisvasis pasakojimas neturi būti pertraukiamas kaltintojo klausimais, juos galima užduoti kaltinamajam baigus pasakoti.

Valstybinis kaltintojas turi aktyviai klausytis ir atidžiai stebėti kaltinamojo reakciją, interpretuoti pasakytus žodžius, pauzes, akcentus, kaltinamojo ir jo gynėjo reakciją.

Valstybinis kaltintojas gali pasinaudoti diktofonu (jeigu buvo gautas sutikimas) įrašydamas kaltinamojo parodymus, kadangi atskiri žodžiai, pauzės, frazės, kaltinamojo klaidos gali tapti įrodinėjimo procedūros pagrindu ir loginiu raktu.

Kaltinamojo laisvasis pasakojimas suteikia pakankamai žinių nagrinėjamam nusikaltimui. Apklausiamasis demonstruoja savo požiūrį į tiriamas aplinkybes, jis grindžia savo poziciją, kuria naudosis gindamasis ir atsakinėdamas į kaltintojo klausimus. Be to kaltintojas turi galimybę pratęsti kaltinamojo asmenybės studijas. Tai leidžia pakoreguoti apklausos taktiką ir tolimesnių santykių stilių. Kaltintojas pereina į pačią sudėtingiausią apklausos stadiją, kurioje yra keliami klausimai ir refleksinėmis priemonėmis reguliuojamas kontaktinių santykių režimas. Kaltintojo klausimai, užduodami kaltinamajam, turi būti nukreipti, siekiant nustatyti šiuos faktus: - nustatyti vietą, laiką, motyvus, tikslus, emocinį būvį iki nusikalstamos veikos padarymo ir po jos; - nustatyti formą, būdus ir inkriminuojamos veikos veiksmų turinį, panaudotus instrumentus, pagalbines priemones, pasiruošimo nusikalstamai veikai laipsnį, ginklus, jų būklę, kilnę, technines priemones, panaudotas atlikti inkriminuojamai veikai; - nustatyti nusikalstamos veikos objektą ir santykį.

Formuluodamas klausimus kaltintojas turi atsiminti, kad kiekvienas apklausiamąjį atsakymas gali tapti atskaitos tašku dirbant su juo. Todėl apklausiamąjį savybės turi būti prognozuojamos, siekiant nustatyti, kokie gali būti atsakymai ir sprendimai.

Kaltintojo pasiruošimas kaltinimui gali užimti kelias valandas, bet sėkmingai atlikta apklausa asmens, kurio parodymai gali turėti ypatingą reikšmę, atperka visą sugaištą laiką bei sudaro palankias sąlygas kitoms apklausoms.

Klausimas – tai teiginys, kuris parodo informacijos trūkumą, turintis ypatingą formą ir reikalauja atsakymo, paaiškinimo. Klausimai kaltinamajam turi derėti su baudžiamojo proceso sistema, tyrimo etika⁶⁴. Tiriamasis klausimas yra susijęs su tikslu nustatyti aplinkybių ratą, kurių išsiaiškinimas leidžia formuluoti kaltinimą, todėl yra intelektualinis instrumentas, kuris pasiekia kaltinamojo ir nukentėjusiojo sąmonę, parodo negatyvius ir paslėptus jos procesus. Todėl klausimai turi būti: dalinai bendri; laisvai atviri (paliekantys sau teisę būti papildytiems); tiesioginiai – netiesioginiai; asociaciniai (kontrastiniai, panašūs); psichoterapiniai – psichotraumuojantys; neutralūs (nesukeliantys emocijų); agresyvūs – konfliktiniai; disonansiniai ir kuriantys kontaktą; vertinantys – vualiariniai (nuslepiantys veiksmų esmę); teigiantys – akcentuojantys; probleminiai – paradoksaliūs; tikslinantys – papildantys – kontroliniai; stresogeniniai – kriziniai (atskleidžiantys perspektyvą); paprasti – sudėtingi; preaktyvūs (užbėgantys įvykiams už akių) – refleksiniai (siūlantys mąstymo analizę); analitiniai – situaciniai. Valstybinis kaltintojas turi ir privalo sudarinėti klausimus, kad maksimaliai išsemtų visas problemos galimybes, prisimindamas tai, kad parodymų viso tyrimo proceso detalizavimas gali sutvirtinti kaltintojo poziciją ir užimti intelektualią iniciatyvą, konkuruojant su gynybos klausimais⁶⁵.

Valstybinis kaltintojas pastoviai turi sugrįžti į situaciją, kurioje liko neišsiaiškintų aplinkybių, pasinaudodamas iš anksto suplanuotais veiksmais. Situacijos neapibrėžtumas griaua kaltinimą ir sukelia abejones, kurios yra aiškinamos kaltinamojo naudai.

Taktiškai yra pateisinama, kada vienas ir tas pats klausimas yra pakartojamas skirtingomis aplinkybėmis tol, kol tema nebus išbaigta. Klausimus galima nagrinėti kaip objektą, kuris gali į save sutelkti dėmesį, atitraukti dėmesį, jį neutralizuoti, sudaryti nešališką situaciją. Klausimą reikia patalpinti situacijos centre. Klausimas turi atskleisti problemą, paaštrinti neaiškumus ir apnuoginti priėmimą prie tiesos. Proceso dalyvis, kuriam adresuotas klausimas, gali patirti įvairias reakcijas ir jas įvairiai demonstruoti. Bet kokiu atveju reakciją valstybinis kaltintojas turi mokėti interpretuoti siekdamas nustatyti tiesą. Bet kokiu atveju reakcija turi būti nuslopinta, budrumas sumažintas, racionalus vertinimas sumažintas, kas leistų prakalbinti asmenį, išvesti jį į taktinį kovos lauką.

Valstybinis kaltintojas gali pademonstruoti aukštą baudžiamosios bylos medžiagos žinojimo lygį, panaudoti taktinius būdus, nukreiptus į informacijos maksimumo išgavimą iš kaltinamojo.

⁶⁴ Краткий словарь по логике. Москва, 1991. p.24-25.

⁶⁵ ЗОРИНА, М.Г. Криминалистическая стратегия и тактика государственного обвинения в суде. Гродно, 2002. p.61.

Kaltintojas, gali naudoti klausimus, kurie numato alternatyvinį atsakymą: - klausimus, nurodančius pozityvų atsakymą; - klausimus, nurodančius negatyvų atsakymą. Tokie klausimai leidžia įtraukti kaltinamąjį į diskusiją, paslėpti svarbius klausimus už antraeilių, kad taktiškai pagrįstu momentu užduotų svarbiausią klausimą. Siūlomų klausimų emocinis režimas išlaikomas atitinkamai su iškeltais uždaviniais. Emocinių krūvių diapazonas gali svyruoti nuo tylių, terapinių, užliūliuojančių formų iki stresinių priklausomai nuo kiekvieno taktinio uždavinio kiekvienam klausimų blokui arba kiekvieno klausimo atskirai daliai. Galima ir būtina vertinti klausimų kokybę. Klausimai apnuogina tarpusavio santykius, konfliktus, krizines situacijas, kriminalinius katarsius, pavėluotą apgailėstą, geranorišką prisipažinimą ir atsisakymą nuo jo.

Viena iš racionalios analizės formų yra apklausos situacijoje neaiškumų neutralizavimas. Kai kada apklausiamas asmuo neturi noro duoti parodymus, nes jis negali pasirinkti tam tikros pozicijos. Neapibrėžta padėtis pati savaime pastūmėja apklausiamąjį neapgalvotiems, netikslingiems ir netiksliesiems veiksams, kurie kenkia ir apklausiamajam, ir bylai. Svarbiausia yra surasti tinkamą vietą klausimui ir neužmiršti klausimo tol, kol bus išspręstas svarbiausias uždavinys. Teisingais suformuluotas klausimas užtikrina: - partnerio intelektualinių ir kalbinių veiksmų nurodytu tikslu aktyvizaciją; - iniciatyvos paėmimą ir išlaikymą; - refleksinį proceso valdymą; - partnerio reakcijos ir perduodamo informacijos kokybės kontrolę; - rezultatų vertinimą. Rusų mokslininkas G. A. Zorinas išskyrė 26 taktinius veiksmus, kuriuos turi naudoti valstybinį kaltinimą palaikantis asmuo apklausdamas kaltinamąjį, nukentėjusįjį ir liudytojus⁶⁶. Tai : 1. Sukūrimas ir panaudojimas pirmojo įspūdžio efekto, kuris yra pagrindas formuojant santykius valstybinio kaltintojo atžvilgiu. 2. Psichologinio kontakto formavimas ir stabilizavimas. 3. Klausimų performulavimas vienam ir tam pačiam aktui išsiaiškinti. 4. Reakcijos į klausimus stebėjimas, klausimų pakartojimas, reakcijos stebėjimas į klausimus, kurie sukėlė laukiamas arba nelaukiamas emocijas. 5. Klausimų koregavimas, netiksliai nurodytų būdvardžių patikslinimas. 6. Klausimų ir kitų taktinių elementų išskyrimas. 7. Griežtas arba delikatus melo atskleidimas. 8. Suteikti prasmę apklausiamojo atsakymams, atskleisti paslėptas prasmes ir juos interpretuoti. 9. Iškelti kontrastingus klausimus taip išjudinant situaciją. 10. Sugriauti gynybos sistemą, pademonstruoti gynybos defektus. 11. Taktinio puolimo prieš gynybos įrodymus išplėtimas. 12. Leistinių taktinių priemonių panaudojimo prieš kaltinamąjį išplėtimas – tiesioginių, netiesioginių. 13. Intelektualios iniciatyvos perėmimas. 14. Pakartotinis įrodinėjimo, klausimų problemų iškėlimas. 15. Įsigilinimas į dabartinę ir buvusią situaciją. 16. Įsigilinimas į

⁶⁶ ЗОРИН, Г.А. Руководство по тактике допроса. Москва, 2001. p.320

asmenybę, jos įvertinimas, pozicijos supratimas. 17. Pozityviai – negatyvi argumentų interpretacija. 18. Įkaltinančių įrodymų informacijos ieškojimas: - loginė programa; - vertikali programa (su paradokso elementais); - retrospektyvi programa. 19. Apklausiamojo pozicijos esmės ieškojimas. 20. Požiūrių į įrodymus prieštaravimų demonstravimas. 21. Parodymų prieštaravimų atskleidimas. 22. Neišvengiamumo realių galimybių pademonstravimas (neišvengiamas nusikalstamų veikų atskleidimas, bei beprasmiškumo to išvengti demonstravimas). 23. Taktinis demonstravimas tikslų. 24. Parodymų detalizacija. 25. Pageidautinos pozicijos argumentacija. 26. Klaidingos kaltinamojo ir jo gynėjo pozicijos argumentavimas.

Kaltintojas negali užduoti menamų klausimų bei turi protestuoti, kai tokius klausimus užduoda kiti proceso dalyviai. Kaltintojo klausimai turi turėti korekcinį charakterį, kas suteikia prasmės, motyvacijos, pagrįstumo bylos medžiagai ir leidžia laikytis teisinės etikos. Kiekvienas klausimas arba jų grupė turi būti užduoti racionaliai ir atsižvelgiant į kaltinimo scenarijų.

Labiausiai teisminę apklausą racionalizuoja ir optimizuoja tipinių kriminalistinių programų panaudojimas, jas individualizuojant kiekvienos situacijos atžvilgiu. Tai išlygina ir stabilizuoja teisminės apklausos kokybę, visiškai pateisina tipinių programų panaudojimą ir nesukelia papildomų poreikių įgyvendinant tokias metodikas. Tipinės programos yra pagrįstos analogiškai realios situacijos diagnozavimu ir analoginio tipinės programos pernešimu į realią situaciją su jos individualizavimu. G. A. Zorinas ir R. G. Zorinas išskyrė taisyklių sistemą, kurių pagrindu galima panaudoti tipines teisminės apklausos programas⁶⁷. Jie išskyrė tokias taisykles: 1. Nusikaltimo mechanizmo dėsningumų išaiškinimas ir klausimų bei būdų visumos formalizavimas, norint išaiškinti nusikalstamos veikos dėsningumus būsimų veiksmų eigoje. 2. Panašių nusikaltimų modelių, kuriuose yra dėsningi nusikalstami veiksmai, apibūdinimas. 3. Tiriamos nusikalstamos veikos situacijos diagnozavimas. 4. Tipinių analoginių programų adaptacija tiriamam nusikaltimui ir sudarymas panašių situacijų. 5. Tipinių analoginių programų įgyvendinimas realiuose tyrimo veiksmuose. 6. Gautos informacijos panaudojimas atskleidžiant informacines tuštumas, susijusias su žinomais ir nenustatytais faktais.

Valstybinio kaltintojo naudojamus būdus, siekiant perimti iniciatyvą atskleidžiant melagingus parodymus galima apibūdinti taip: - įkaltinančių įrodymų panaudojimas; - taktinių inscenizavimų panaudojimas; - raktinių žodžių siekiant suformuoti kontaktą panaudojimas; - situacijos panaudojimas; - panaudojimas dokumentų, fotografijų; - panaudojimas kaltinamojo

⁶⁷ ЗОРИН, Г.А. ЗОРИН, Р.Г. Типовые программы при расследовании уголовных дел по делам о дорожно – транспортных происшествиях. Гродно, 1995.

kaip sąjungininko; - panaudojimas šmaikščių palyginimų; - panaudojimas gynėjo klaidų ir jų analizė; - išsireiškimų ir jų kalbos inercijos panaudojimas; - antipatijos dalyviams panaudojimas; - kaltinamojo psichikos silpnybių panaudojimas. Duodant melagingus parodymus yra naudojamas terminas „melo rūšis“, tai tiesos ir išsigalvojimo santykis pranešime. Meluojančio asmens stebėjimas – tai faktiškai siekimas panaudoti melą savo naudai. Labiausiai produktyvus šiuo atžvilgiu yra paruoštų ir adaptuotų programų panaudojimas visoms alternatyvioms asmens elgesio situacijoms. Tai galima atlikti keliais etapais: 1. Esančios teisminės situacijos diagnostika – tai melo simptomų peržiūrėjimas, situacijos elementų ir melo simptomų įvertinimas, funkcinių melo požymių išstudijavimas bei nustatymas, kokia yra situacija - konfliktinė, nekonfliktinė. 2. Asmens subjektyvių savybių, kurios gali turėti įtakos situacijai perspektyvoje, įvertinimas. A. F. Koni rašė, kad būtina atidžiai studijuoti netiesioginius įrodymus ir jų ryšius: „Didelėje dalyje nusikaltimų, kuriuose nusikaltėlio kaltė yra grindžiama netiesioginiais įrodymais, kai visuma įrodymų tik iš dalies grindžiama prokuroro supratimu apie nusikalstamą veiką, supratimas keletą kartų keičia savo apimtį ir atspalvius. Įtariamasis pripažįsta tik viena, siekį išvengti teismo; kaltinamasis pripažįsta daugiau, kadangi jo siekis išvengti teismo mažėja; teisiamasis, apmąstydamas situaciją, o kartais ir draugų patartas, nelaimei, iš savo sąmonės vėl išbraukia viską, ką galima išbraukti, nes tai nepagrįsta tiesioginiais įrodymais, o pas jį vėl atsiranda viltis išvengti ne teismo, bet bausmės“⁶⁸.

Alibi dažniausiai yra traktuojamas kaip nekaltumo įrodymas, pagrįstas tuo, kad įtariamasis asmuo nusikaltimo metu buvo kitoje vietoje ir dėl to negalėjo dalyvauti darant nusikaltimą⁶⁹. V. A. Obrazcovas mano, kad alibi loginėje sistemoje yra trys elementai: - tai nusikaltimo vieta; nusikaltimo padarymo laikas; - vieta, kur tuo metu buvo asmuo, pareiškęs apie savo alibi. Visiškas alibi liudija apie faktą, įtariamasis nusikaltimo padarymu asmuo konkrečiu ir tiksliai nustatytu laiku buvo nustatytoje vietoje, o tai atima galimybę fiziškai dalyvauti padarant nusikalstamą veiką (nors tas asmuo gali būti prisidėjęs prie nusikalstamos veikos padarymo). Dalinis alibi sukuria situaciją, kai liudijimai apie laiką tik dalinai sutampa su jo galimybe būti nusikaltimo padarymo vietoje. Teismo tyrimo metu gali iškilti būtinybė patikrinti alibi, tam kaltintojas turi išanalizuoti situaciją atsižvelgdamas į tai, kas pareiškė apie alibi buvimą ir kokius motyvus turėjo pareiškdamas apie tai bei kokiomis aplinkybėmis buvo padarytas pranešimas apie alibi buvimą. Plačiau nerašysime apie tai, kokius klausimus turi iškelti kaltintojas paaiškėjęs apie alibi teismo nagrinėjimo metu. Bet aiškinimosi metu turi

⁶⁸ КОНИ, А.Ф. Собрание сочинений. Москва, Т.3. р. 165-166.

⁶⁹ ОБРАЗЦОВ, В.А. Исследование алиби. Криминалистика. Под. ред. В.А. Образцова. Москва, 1995. р. 380.

išsiaiškėti, kur konkrečiai buvo asmuo, pareiškęs apie alibi buvimą, ką jis tuo metu veikė, kokių tikslų ir iš kur atsirado įvykio vietoje, kada iš jos pasišalino bei kiek laiko ten buvo. Taip pat išsiaiškinamos ir kitos aplinkybės. To pasekoje kaltintojas įvertina ar tai realus alibi, ar sugalvotas alibi.

BPK 276 straipsnyje kalbama apie parodymų, duotų kaltinamajam esant įtariamuoju, perskaitymą. Jei įtariamasis yra apklausiamas ikiteisminio tyrimo teisėjo, tokios apklausos rezultatai įrodomąja galia prilygsta teisiamojo posėdžio metu atliktos apklausos rezultatams. Ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro surašyti įtariamojo (kaip ir liudytojo bei nukentėjusiojo) apklausos protokolai teisiamajame posėdyje taip pat gali būti skaitomi, tačiau šiuose protokoluose užfiksuoti duomenys negali turėti savarankiškos įrodomosios reikšmės. Šie duomenys gali būti pagarsinami teisiamajame posėdyje tikrinant kitus įrodymus (BPK 276 str. 4 d.). „Esminis skirtumas tarp ikiteisminio tyrimo metu užfiksuotų parodymų, atsižvelgiant į apklausą atlikusį subjektą, daromas dėl kelių priežasčių. Pirma, ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai vykdo tyrimo bei kaltinimo funkcijas, o teismo proceso metu prokuroras yra šalis, besirungianti su gynybos funkciją vykdančiu gynėju bei kaltinamuoju. Rungimosi principo požiūriu yra nenormalu, kai viena iš besirungiančių šalių gali turėti savo pačios surašytus apklausų protokolus, kurie turėtų būti vertinami kaip įrodymas“⁷⁰. Po parodymų paskelbimo, jeigu jie pakeisti teismo tyrimo metu, kaltintojas turi nustatyti priežastis, dėl ko parodymai buvo pakeisti. Parodymų pakeitimas kai kada gali reikšmingai pakeisti supratimą apie ikiteisminio tyrimo eigą, arba liudyti apie nepašalinamus baudžiamojo proceso pažeidimus, kai vieno kaltinamojo ir kito kaltinamojo pozicijos išsiskiria, teismas gali laikinai pašalinti vieną kaltinamąjį iš teismo posėdžių salės (BPK 274 str.). Tai gali užtikrinti tinkamą apklausos atmosferą. Apklausus vieną kaltinamąjį, kitas grąžinamas į teismo posėdžių salę, jam pagarsinami gauti parodymai ir suteikiama teisė užduoti klausimus. Kaltintojas esamus prieštaravimus pozicijose ir kaltinamųjų konfliktą gali racionaliai panaudoti, nes tai leidžia parodymų konkurencija ir rungtyniškumo principas, kurio metu gynėjas ar kaltinamasis turi apginti savo poziciją. Kaltintojas turi iškelti prieštaravimus ir juos pašalinti, kad nustatytų motyvus, kurių atskleidimas leidžia kaltintojui imtis objektyvių veiksmų. Apie sutrumpintą įrodymų tyrimą nekalbėsime, kadangi kaltinamajam nepakeitus savo pozicijos, kaltintojui nereikia naudoti jokių taktinių veiksmų.

Pagrindinis rungtyniškos taktikos uždavinys yra tame, kad ji dirbtų ne pati sau, o kaltintojo atliekamų veiksmų sistemai ir jų galutiniam rezultatui, kad visos priemonės susidėliotų į tam tikrą struktūrą, kuri sukuria harmoningą laukiamą rezultatą. Visos

⁷⁰ GODA G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vilnius, 2005. p.191.

rungtyniškos teisminės apklausos taktikos situacijos yra sudėliotos į sistemas, kiekvienoje sistemoje yra tam tikras skaičius elgesio būdų, kurie turi padėti atpažinti tą situaciją iš nusikaltimo atskleidimo ir kaltės įrodymo pozicijos. Tą sistemą būtų galima pavadinti kriminalistinio pažinimo iš tiriamo nusikaltimo pozicijos sistema. Totalus atpažinimas, tai kai kriminalistiniai būdai susideda į smulkų tinklą, kuris neturi praleisti nei vienos kaltintojo neišspręstos probleminės situacijos.

Taktiniai apklausos būdai rungtyniškame procese turi būti gerai ir giliai inscenizuoti, o kaltintojas turi būti aktoriumi, kad tinkamai atliktų savo vaidmenį. Įsigilinimas į rungtynišką situaciją yra neišvengiamas, kadangi kaltintojas gali „iš vidaus“ pamatyti ir suprasti visų proceso dalyvių, dalyvaujančių kriminalinėje dramoje mintis, jausmus. Kai mes sprendžiame kokią nors problemą būdami rungtyniškoje procesinėje sistemoje, mums svarbu yra ne tik gauti rezultato teisingumas, bet tai pat svarbūs įtikinimo būdai tų, nuo kurių priklauso sprendimo priėmimas. Šiuo atveju kaltintojas dirba tam, kad suformuotų vidinį teisėjo ar teisėjų įsitikinimą. Kaltintojas turi racionaliai naudoti galimus poveikio taktinius būdus. Pasirenkant taktinio poveikio formas ir intensyvumą valstybinis kaltintojas turi įvertinti ir suprasti svarbias bylai aplinkybes, įvykdyti jų procesinį fiksavimą ir paruošti teisminei ekspertizei, perdirbti gautą kriminalistinę informaciją kaip hipotetinį teismo tyrimo modelį, taip pat jį patikrinti procesiniais veiksmais, pergaltoti strateginę ir taktinę veiksmų kryptį, atrinkti alternatyvius ir pasirinkti optimalius veiksmus, refleksiškai valdyti savo veiklą ir leisti paveikti visus proceso dalyvius, nustatyti strateginius savo veiklos ir surinktų duomenų panaudojimo prioritetus, pastoviai rinktis įrodinėjimo būdus besikeičiant kriterijams ir t.t.. Visa tai daroma tam, kad esant būtinybei leistuose rėmuose būtų galima pakeisti taktinį foną, funkcijas, struktūrą, mechanizmą, veiksmų dinamiką palaikant valstybinį kaltinimą. Taktiškai pateisinamas metodas arba įsikišimo momentas yra svarbus strateginis reiškinys, kuriam valstybinis kaltintojas projektuoja situaciją, o neleidžia jai vystytis savaime, nes kaltintojas negali nesikišti į formuojamą gynybos taktiką ir nerodyti pasipriešinimo jai. Tuo pačiu kiekvienas žingsnis palaikant valstybinį kaltinimą gali sukelti latentinę klaidą, kuri gali negatyviai pakeisti viso teismo tyrimo dinamiką. Valstybinis kaltintojas turi turėti pastoviai papildomą būdų ir metodų „menu“, kuris priverčia pasirinkti veiksmus ir sprendimus palaikant valstybinį kaltinimą. Būtino metodo ar būdo pasirinkimas atsiranda atrankos būdu, pasirenkant labiausiai optimalią formą, efektyviausią būdą, metodą, pasinaudojant procesinio partnerio asmenybe.

Kaltinamojo apklausa teisminiame tyrime – tai apklausos rezultatų fiksacija, protokolo ir apklausiamojo elgesio analizė, klaidų ieškojimas bei programos kūrimas joms pašalinti, apklausos rezultatų kartu su kitais tyrimo veiksmais komplektavimas, melagingo alibi

diagnozavimas, diagnostika melagingo prisipažinimo, argumentų diferencijavimas (įkaltinančių ir išsteisinančių).

Nukentėjusieji apklausiami vadovaujantis BPK 283 str. Nukentėjusiųjų apklausa teisminiame tyrime turi savų taktikos ypatumų. Nukentėjusieji dažniausiai duoda objektyvesnius parodymus, negu kaltinamasis. Teisminėje praktikoje pasitaiko, kad nukentėjusiuosius ir liudytojus paperka arba prigąsdina. Tokiais atvejais reikia imtis priemonių, kad būtų sugrįžta prie anksčiau duotų parodymų. Rungtyniškame procese tam kelią stengsis užkirsti kaltinamojo gynėjas, kuris stengsis atskleisti prieštaravimus nukentėjusiojo parodymuose, stengsis pasinaudoti nukentėjusiojo neigiamais biografijos faktais. Kaltinamojo ir jo gynėjo veiksmus galima vertinti kaip kliūtį, kuri turi vidinę ir išorinę išraišką. Išorinė išraiška pasireiškia aktyviais konfliktinio charakterio veiksmais, kurie sukelia probleminį disonansą su kaltintojo motyvais. Prieštaravimais kaltintojui sukeliama problemų tokiomis formomis: a) iškeliamos įvykio turinio sprendimo problemos; b) primetama kaltintojui konfliktinė vienu ir tuo pačiu aplinkybių prasmė c) demonstruojamas orientacijos prieštaravimas, neutralizuojama sėkmės viltis⁷¹. Kai nukentėjusysis pakeičia parodymus teisminiame tyrime, galima surengti kryžminę apklausą naudojant tokius būdus: a) elastingos apsaugos (atsitraukti tam, kad sustiprintum įrodomąjį potencialą); b) stimuliuojančio judesio (perkelti, transformuoti motyvą į tikslą, tikslą į motyvą, figūras į foną, pervertinti vertybes); c) motyvacinių teiginių aktualizavimą; d) procesinio partnerio žodžių prasmų transformavimą; e) kaltinamojo pasirinktos pozicijos beprasmiškumo įrodinėjimą. Nukentėjusysis gali būti apklausiamas dėl bet kokių aplinkybių, susijusių su byla, taip pat ir apie savo santykius su kaltinamuoju. Kaip įrodymai negali būti vertinamos tik tos nukentėjusiojo nurodytos aplinkybės, kurių šaltinio ji negali nurodyti.

Liudytojo parodymai – tai parodymai liudijimai, padaryti rašytine arba žodine forma apklausose (BPK 279-282 str.). Liudytojas gali būti apklausiamas apie bet kokias bylos aplinkybes, tarp jų apie įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo asmenines savybes, ryšius su jais ir kitais liudytojais. Kaip ir nukentėjusiojo parodymų atvejais nevertinami parodymai kaip įrodymai, jei liudytojas negali nurodyti jų šaltinio. Kaltintojas turi atidžiai klasifikuoti kaltinimo ir gynybos liudytojus. Kiekvienam reikia parengti elgesio būdų ir klausimų grupę. Kaltintojas pirmas apklausia kaltinimo liudytojus, panaudodamas visus galimus taktikos būdus. Antras kaltinimo liudytojus apklausinėja gynėjas, po kurio apklausos kaltintojas turi teisę užduoti papildomus klausimus, siekiant nustatyti prieštaravimus. “Kad būtų galimybė

⁷¹ БЕЛКИН, Р.С. Противодействие расследованию и пути его преодоления. Криминалистика. Под. Ред. Проф. Волынского А.Ф. Москва, 1999. p.245.

spřesti apie liudytojo duodamų parodymų tikroviškumą, teisinga juos vertinti, jo klausti iš kur jam žinoma apie vienus ar kitus įvykius, esant galimybei patikrinti jo informacijos šaltinius, t.y. įsitikinti, kad liudytojas kalba apie faktus, kuriuos ji asmeniškai matė ar girdėjo. Teisminiame tyrime liudytojas paprastai stengiasi atsiminti ne tik jo matytus įvykius, bet ir ką jis pasakojo ikiteisminiame tyrime. Kartais laisvai pasakodamas apie įvykius liudytojas iškelia naujus faktus, kuriuos ji prisiminė jau po ikiteisminio tyrimo. Todėl liudytojo parodymai gali skirtis nuo duotų ikiteisminio tyrimo metu. Teismo užduotis yra nustatyti tokių prieštaravimų priežastis. Iš čia išplaukia taisyklė teismui: neverta iš apklausiamojo reikalauti būtino anksčiau duotų parodymų patvirtinimo⁷². Kaltintojas apklausdamas kaltinimo liudytojus gali jiems padėti panaudodamas panašumų, kontrastų asociacijas, racionaliai interpretuodamas jų parodymus, panaudodamas psichologinę pagalbą, gynybą, formuodamas pozityvias reakcijas, psichologiškai sustiprindamas kontaktą, naudodamas pozityvų vertinimą ir t.t. „Liudytojas baigė duoti parodymus, jūs lyginate juos su ikiteisminio tyrimo metu duotais parodymais; jis pamiršo vieną, kitą sumaišė... Neskubėkite kaltinti jo melu, - rašė P. S. Poročovščikovas, - atsiminkite, kad ir tyrėjas kartais klysta; nesugrįžkite atgal, o veskite jį toliau; paklauskite keleto klausimų, nesusijusių su pagrindiniu klausimu, po to paklauskite jo iš kitos pusės; tokio klausinėjimo būdu jūs išsiaiškinsite prieštaravimų priežastį ir prisibrausite prie tiesos tiek, kiek jos žino apklausiamasis. Tai, kartoju, lengva, bet išgąsdinti, išmušti iš vėžių liudytoją dar lengviau⁷³.

Išanalizavus Vilniaus m. 3 apylinkės 2007-2008 metų baudžiamųjų bylų protokolus, negalime matyti kokių taktinių priemonių imasi prokuroras, kadangi teismo posėdžio protokoluose nerašomi klausimai. Klausimų formuluotė iš esmės atskleidžia kaltintojo naudojamus taktinius būdus. Man dalyvavus teismo posėdžiuose, prokuroro klausimai buvo paprasti, nesudėtingi, bet manau, kad tai priklauso nuo bylos sudėtingumo, kaltinamojo pozicijos.

3.2 Valstybinio kaltintojo dalyvavimas apžiūrose, atliekant eksperimentus, pateikiant atpažinti daiktus teisminiame nagrinėjime

Pagal BPK 290 str. įrodymų tyrimo metu teismo posėdžio pirmininkas paskelbia ikiteisminio tyrimo ir nagrinėjimo teisme metu gautus bei prie bylos pridėtus dokumentus, turinčius reikšmės bylai nagrinėti. Nagrinėjimo teisme dalyvių prašymu ar teismo iniciatyva šie dokumentai gali būti apžiūrimi. Įrodymų tyrimo teisme metu gali būti perklausomi ir

⁷² ПОРУБОВ, Н.И. Риторика. Минск, 2001. p.253.

⁷³ СЕРГЕЙЧ, П. Искусство речи в суде. Москва, 1960. p.189-190.

peržiūrėti garso ar vaizdo įrašai, kurie buvo padaryti atliekant ikiteisminį tyrimą. Tam tikromis sąlygomis toks kaltintojo prašymas gali sustiprinti jo įtikinėjimo pozicijas ir leisti vesti procesą optimaliausiu būdu. Valstybinio kaltintojo taktika turi būti įvairi ir priklausyti nuo kiekvienos bylos bei atsiradusių situacijų. Kadangi teisiniuose ginčiuose galima remtis tik tais duomenimis, kurie buvo ištirti teismo tyrimo metu, tai bet kokiame atveju reikia paskelbti dokumentus esančius byloje, kurie apibūdina kaltinamojo asmenybę, ypatingą teisinį statusą arba gali turėti įtakos būsimumo bausmės skyrimui.

Eksperimentas atliekamas tam, kad būtų galimybė patikrinti faktų suvokimą, tam tikrų veiksmų atlikimą, kokio nors įvykio įtaką, o taip pat tam, kad išsiaiškintume įvykio eigą ir pėdsakų atsiradimo mechanizmą. Eksperimento tikslas yra patikrinimas ir duomenų, turinčių įtakos bylai, patikslinimas. Dažniausiai teisme atliekami eksperimentai tada, kai kaltinamasis pakeičia savo parodymus apie kūno sužalojimo mechanizmą, apie eismo įvykio aplinkybes, kurių pasikeitimas kitiems asmenims neleidžia teisingai įvertinti įvykio.

Atpažinimas teisme nėra reglamentuotas BPK, bet, manau, galima taikyti tas pačias taisykles numatytas BPK 191-195 str. Teismo tyrimo metu atpažinimas atliekamas ypatingai retais atvejais. Asmens parodymo nukentėjusiajam kaip nusikalstamą veiką padariusio individo, negalima laikyti atpažinimu, todėl valstybinis kaltintojas neturi analizuodamas įkaltinančius duomenis remtis juo kaip įrodymu. Sprendžiant klausimą apie būtinumą ir galimybę atlikti atpažinimą kaltintojas turi įvertinti, kad tie veiksmai turėjo būti atlikti ikiteisminio tyrimo metu. Pakartotinis atpažinimas to pačio daikto neturi įrodomosios reikšmės, o ikiteisminio tyrimo metu neatlikti tokie veiksmai turėtų būti laikomi kaip nepanaikinama kliūtis palaikyti kaltinimą. Tokiais atvejais kaltintojas turėtų prašyti teismo paskelbti pertrauką ir pavesti atlikti konkretų procesinį veiksma ikiteisminio tyrimo teisėjui pagal BPK 173 str.

Daiktinių įrodymų teisingas kvalifikavimas - tai intelektualus priešnuodis melagingiems parodymams. Kaltintojas turi įvertinti visus apžiūros ir patikrinimo vietoje gautus duomenis kaip negatyvių aplinkybių buvimo faktą, galimas kaltinamojo klaidas, ikiteisminio tyrimo klaidas, klaidų ištaisymą, bei ieškoti taktinių galimybių panaudoti klaidas, panaudoti kriminalistinių analizių kompleksą. Kaltintojas turi panaudoti teismo tyrimo rezultatus ir pasiruošti ginčams.

3.3 Paskyrimas ir atlikimas ekspertizės teisme. Eksperto apklausa

Vadovaujantis BPK 286 str. teismas savo iniciatyva arba šalių prašymu gali paskirti ekspertizę. Ekspertizę atlieka ekspertai, kurie jau davė išvadą ikiteisminio tyrimo metu, arba kiti ekspertai ar ekspertizės įstaiga, kurią paskiria teismas.

Teisminiame nagrinėjime ekspertas su pirmininkaujancio leidimu turi teisę uždavinėti klausimus apklausiamiems asmenims, susipažinti su bylos medžiaga, dalyvauti apžiūrose, eksperimentuose ir kituose teisiniuose veiksmuose, kurie susiję su ekspertizės dalyku. Siekdamas išsiaiškinti visas bylos aplinkybes teismas siūlo dalyviams pateikti klausimus raštu. Klausimai yra paskelbiami bei proceso dalyviams suteikiama galimybė pasakyti savo nuomonę. Peržiūrėjęs klausimus teismas savo nutartimi pašalina klausimus, kurie nesusiję su byla arba nepriklauso eksperto kompetencijai, galutinai suformuluoja klausimus, jeigu reikia ir naujus. Nutartį paskirti ekspertizę paskelbia teisiamojo posėdžio pirmininkas ir įteikia ją ekspertui. Jeigu ekspertas teismo posėdyje nedalyvauja, priimtą nutartį teismas siunčia vykdyti ekspertizės įstaigai arba asmeniui, kuriam pavedama daryti ekspertizę. Kartu su nutartimi ekspertui perduodama arba siunčiama ekspertizei daryti reikalinga medžiaga. Prireikus teismas paveda prokurorui surinkti ekspertizei daryti reikalingą medžiagą. Gavęs nutartį paskirti ekspertizę ir ištirti teikiamą medžiagą, ekspertas padaro ekspertizę ir surašo ekspertizės aktą. Ekspertas, manydamas, kad jam pateiktos medžiagos nepakanka išvadai padaryti arba kad pateikti klausimai nepriklauso jo kompetencijai, surašo aktą, kad negalima pateikti išvados. Ekspertas, darydamas ekspertizę nustatęs reikšmės bylai turinčių aplinkybių, dėl kurių jam nebuvo pateikta klausimų, turi teisę nurodyti jas ekspertizės akte. Ekspertizės aktą arba eksperto aktą, kad negalima pateikti išvados, dalyvaujantis bylą nagrinėjant teisme ekspertas perskaito balsu teismo posėdyje ir ekspertizės aktas arba eksperto aktas pridedamas prie bylos. Nagrinėjimo teisme dalyviai gali žodžiu užduoti ekspertui klausimų norėdami išsiaiškinti ar papildyti ekspertizės aktą arba išsiaiškinti eksperto aktą, kad negalima pateikti išvados. Ekspertizės įstaiga ar nedalyvaujantis bylą nagrinėjant teisme ekspertas ekspertizės aktą arba eksperto aktą, kad negalima pateikti išvados, nusiunčia teismui. Teisme gautas toks ekspertizės aktas arba eksperto aktas paskelbiamas ir ištiriamas laikantis BPK 290 straipsnyje nustatytų taisyklių. Įvertinęs ekspertizės aktą kaip nepakankamai išsamų ar nepakankamai pagrįstą, teismas turi teisę paskirti naują ekspertizę ir pavesti ją daryti tam pačiam ar kitam ekspertui. Šiuo atveju ekspertui kartu su nutartimi paskirti naują ekspertizę pateikiamas ankstesnės ekspertizės aktas.

Pagal BPK 88 str. ekspertizės aktas – tai procesinis dokumentas, kuriame nustatyti faktai ir padarytos išvados pagal pateiktą medžiagą, pateikti atsakymai į iškeltus klausimus, pagrįsti eksperto specialiomis ir mokslinėmis, meno, technikos, amato ir kitų sferų žiniomis. Atlikęs reikiamus tyrimus, ekspertas surašo ekspertizės aktą. Jis susideda iš įžanginės dalies, tiriamosios dalies ir išvadų. Ekspertizės akto įžanginėje dalyje nurodoma: akto surašymo data ir vieta; nutartis skirti ekspertizę; ekspertizei pateikta medžiaga ir klausimai; eksperto asmens duomenys – vardas, pavardė, išsilavinimas, specialybė, kvalifikacija, darbo ekspertu stažas;

tyrimų pradžios ir pabaigos datos; atliekant ekspertizę dalyvavę asmenys. Ekspertizės akto tiriamojame dalyje nurodoma: tyrimo objektų būklė; jų apžiūros rezultatai; atlikti tyrimai, naudoti metodai ir priemonės; gauti rezultatai ir jų vertinimas. Išvadose suformuluojami atsakymai į pateiktus klausimus. Eksperto išvados negali peržengti jo specialių žinių ribų. Eksperto išvada analizuojama struktūriškai – sistemiškai pagal šiuos parametrus: ekspertizės paskyrimo ir jos procesinio apiforminimo procesus; - klausimų iškeltų ekspertui pilnumo ir neprieštaravimo vienas kitam; - teisingo ekspertų įstaigos pasirinkimo ir eksperto kompetenciją; - panaudotų metodikų, tyrimo būdų mokslinio pagrįstumo, taip pat jų atitikimo šiuolaikiniams reikalavimams ir moksliniam pasiekimams ekspertizės teorijoje; - ekspertizės tyrimų pilnumo ir gilumo; eksperto išvadų atitikimo sąsajumo, leistinumui principams, o taip pat gautų rezultatų patikimumo, kas leidžia vertinti ekspertizės išvadą kaip įrodymą. Eksperto išvadą reikia patikrinti ar neprieštarauja byloje nustatytoms aplinkybėms. Eksperto išvada nėra nuginčijamas dokumentas; ji gali būti paneigiama pagrįstomis abejonėmis, o tai sukelia būtinybę apklausti ekspertą arba atlikti papildomą arba pakartotinę ekspertizę.

Pagal BPK 284, 285 str. specialistas arba ekspertas į teismo posėdį šaukiamas apklausai tik tuo atveju, kai teismas nusprendžia, kad jo parodymai būtini išvadai paaiškinti ar papildyti. Klausimus ekspertui ar specialistui pirmiausia užduoda tas dalyvis, kurio prašymu išvada buvo duota. Teismas klausimus užduoti gali bet kuriuo momentu. Kaltintojo uždavinys yra remiantis savo specialiomis žiniomis ir vaizduote sujungti eksperto nustatytas ir paaiškintus faktus su atskirais bylos duomenimis į vieną ir padaryti logiškas išvadas klausimais, kurie turi įtakos nusikalstamos veikos analizei ir kaltinimui. Bet koks duomuo, laiku nustatytas ir teisingai užfiksuotas, tampa niekiniu, jeigu kaltintojas nenustatys jo reikšmės ir ryšio su kitais įkalčiais, parodymais, neišanalizuos jo ir negaus informacijos maksimumo.

IV. Ginčų stadija

Po tyrimo baigties teismas pereina prie ginčų stadijos, kurie susideda iš valstybinio kaltintojo, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo arba atstovų, gynėjo, kaltinamojo kalbų. Pagal BPK 293 str. baigiamosios kalbos yra teisiama jame posėdyje dalyvaujančio byloje prokuroro, nukentėjusiojo arba jo atstovo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo arba jų atstovų, gynėjo arba gynėjo neturinčio kaltinamojo pasakytos kalbos. Baigiamajoje kalboje negalima remtis įrodymais, kurie nebuvo ištirti teisiama jame posėdyje. Teismas negali riboti kalbų laiko, bet gali sustabdyti baigiamąsias kalbas, jeigu dalyvaujantys asmenys pradeda kalbėti apie aplinkybes nenagrinėtas teisminiame tyrime.

„Ginčai vyksta integratyviai taktinėse rungtyniško proceso ribose, pagrįsto principais, realizuojamais taisyklių sistemoje, garantijomis, stimulais ir kitais rungtyniškumo elementais“⁷⁴. „Būtent įrodymų vertinimas ir iš to padarytos teisiškai svarbios išvados sudaro ginčų svarbiausią elementą, nagrinėjamą kaltinimo“⁷⁵. Labiau analizuojama prokuroro kaltinamojoje kalboje bylos medžiaga, kurioje kaltinimas grindžiamas netiesioginiais įrodymais. Čia turi būti susieti į vienį skirtingi faktai, kurie sudaro įkalčių, objektyviai nustatančių teisiamojo kalte, grandinę.

4.1 Valstybinio kaltintojo pasirošimas dalyvauti ginčiuose

Žaidybinė taktika teisminių ginčų yra pagrįsta betarpišku tarpusavio bendravimu, gebėjimu išsiginčioti kito procesinio dalyvio vaidmenį, situacijos supratimu ir motyvacija. Ji kuriama tarpusavio skirtingos procesinės padėties dalyvių įtakojimu ir prisiėmimu sau komunikacinio vaidmens: gynėjo ir kaltintojo.

Refleksyviai žaidžiantis kaltintojas aplenkia procesinio partnerio reakcijas ir gali numatyti jo elgesio ir gynybos variantus. Tai išskirsto taktinius sprendimus ir kaltintojo veiksmus į teisminį tyrimą ir ginčus⁷⁶.

Dėl to būtina moksliskai pagrįsta rungtyniška procesiškai kriminalistinė strategija, taktika ir valstybinio kaltinimo metodologija, subalansuota analitinių ir komunikacinių metodų sistema, o taip pat atskiros kaltinimo metodikos pagal atskiras nusikaltimų rūšis.

Valstybinio kaltinimo metodologijoje analitinių, ieškojimo ir komunikacinių procesų centre ašimi yra valstybinio kaltintojo kalba, kuri savyje sukonzentruoja visas profesionalias

⁷⁴ ЗОРИН, Г.А., ЗОРИНА, М.Г. Криминалистические алгоритмы допроса в интегративно – модульной тактике. Гродно, 2001. p.33.

⁷⁵ САВИЦКИЙ, В.М. Государственное обвинение в суде. Москва, 1971. p.193.

⁷⁶ ЗОРИНА, М.Г. Криминалистическая стратегия и тактика государственного обвинения в суде. Гродно, 2002. p.76.

ir fundamentalias valstybinio kaltintojo asmens savybes ir jo patirtį, įgytą teismo tyrimo situacijose.

Valstybinio kaltintojo kalbos menas rungtyniniame baudžiamajame procese, be abejo, apima ir tokius elementus, kaip kalbos struktūra, kalbos logika, kalbos technika, kalbinius efektus, pauzes (akcentuojančias medžiagos reikšmę ir duodančios laiko sukonzentruoti klausytojų dėmesį į svarbiausias kaltinimo tezes), atlikimo meistriškumą.

Prokuroro dalyvavimas teisiniuose ginčuose, jo kalba – tai kaltinimo veiklos pabaiga, kulminacinis momentas nagrinėjant konkrečią baudžiamąją bylą. Kalbėdamas valstybinis kaltintojas teisiniuose ginčuose padeda teismui priimti pagrįstą ir teisingą nuosprendį. Pagrindinė valstybinio kaltintojo užduotis įrodyti nusikaltimo faktą ir kaltinamojo kaltę, pagrįsti jam pareikšto kaltinimo teisingumą, padėti nustatyti tiesą, kad teismas galėtų priimti teisingą nuosprendį.

4.2 Prokuroro kaltinamosios kalbos struktūra ir turinys

Valstybinio kaltintojo kalbos teisiniuose ginčuose struktūra – tai kompozicija, charakterizuojanti sistemos vidinį ir išorinį funkcionavimą, jos vystymosi perspektyvas, ryšių tarp kaltinimo įrodymų visuma. Kalbos struktūra – tai kaltinimo vietos ir funkcionavimo komponentų sistemos apibūdinimas.

Žaidybinės kalbos sistemos struktūriškumas – tai jos architektūra, atspindinti patį valstybinio kaltinimo individualumą, asmeniškumą, autorystę.

Kalbos planas – tai turinio schema, kurioje atsispindi perėjimo nuo vienos minties prie kitos logika.

Teisminė kalba savo tikslą pasiekia tik tada, kada ji turi tobulai logišką kompoziciją, užsibaigia logiška minčių visuma visose dalyse. Kiekviena kalba turi būti tarsi gyvas kūnas, jos mintys turi derėti viena prie kitos ir atitikti visumą.

Kaip išsireiškė M. M. Speranskis, tezė – tai vadovaujanti mintis, prie kurios turi visi taikytis. „Kiekvienas supratimas, kiekvienas žodis, kiekviena raidė turi derėti prie pabaigos, nes kitaip bus panaudoti be priežasties, jos bus nereikalingos, o visa ko yra per daug tai nepakeliama⁷⁷“. „Valstybinio kaltinimo kalba, kaip taisyklė, - rašė E. A. Matvijenko, - gimsta įtemtoje teisminėje kovoje. Pateikiant visuotinei analizei baudžiamosios bylos faktines aplinkybes, kritiškai vertinant kiekvieną aplinkybę atskirai ir visumoje, polemizuojant atskirais klausimais su gynyba, prokuroras atskleidžia kaltinamojo asmenybę,

⁷⁷ МЕЛЬНИК, В.В. Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе. Москва, 2000. p.305.

individualizuoja jo atsakomybę, iškelia bausmės reikalavimus⁷⁸“. Teisminės kalbos kompozicija susideda iš tokių komponentų⁷⁹: 1) nusikaltimo pavojingumo apibūdinimas; 2) nusikaltimo baudžiamoji teisinė charakteristika; 3) bylos faktinių aplinkybių analizė; 4) analizė ir vertinimas teismo nustatytų ir patikrintų teisiniame tyrime duomenų; 5) išvados padarytos apie nusikalstamą veiką, aplinkybes jos padarymo ir kaltinamojo kaltę jame dalyvavus; 6) moralinis – psichologinis kaltinamojo asmenybės ir jo elgesio motyvų apibūdinimas; 7) nuomonė dėl inkriminuojamos veikos kvalifikacijos; 8) nuomonė dėl galimos bausmės.

Kaltinamoji kalba turi būti inscenuota ir surežisuota valstybinio kaltintojo taip, kaip pagrindinio herojaus vaidmuo teismo tyrimo ir ginčų taktiniuose žaidimuose.

Valstybinio kaltintojo taktinis žaidimas priklausomas nuo teisminių situacijų reikalavimų, jis plastiškas ir adekvatus laiko, vietos, poveikio priemonių ir mechanizmų, objekto – subjekto, kaltintojo veiksmų subjektinės pusės problemoms. Kaltintojo žaidybinė taktika turi tam tikras charakteristikas: - refleksyvumą; operatyvų prisitaikymą prie situacijos, paruoštus standartinių situacijų sprendimus ir veikimą su mažiausiais praradimais; - rezultato prognozavimas; - veiksmų variacija; - laisve pasirinkti; - išreikštas kaltinimo kryptingumas.

„Taktiniai žaidimai – tai menas, o valstybinis kaltintojas turi būti aktorius, kad visapusiškai atliktų savo vaidmenį. Įsigilinimas į situaciją neišvengiamas, todėl valstybinis kaltintojas gali iš vidaus pajusti mintis ir jausmus visų dalyvaujančių byloje asmenų kaip dramoje, kurioje ji tapo vienu iš pagrindinių asmenų ir vykdytojų. Kaltintojas kaip aktorius turi būti byloje čia, šiandien, dabar, nepertraukiamai žaisdamas kaltintoją. Veikdamas jis gyvena akimirkomis, iš kurių susideda jo vaidmuo“⁸⁰. Tai ir yra valstybinio kaltintojo vaidmens perspektyva. Galų gale kaltintojas, kaip aktorius, puikiai žino, kokį rezultatą jis turi gauti – nusikaltimo sisteminę analizę. Vystydamas epizodinę kovos logiką, kaltintojas tuo pačiu patikslina ir savo uždavinį, tuo pačiu patikrindamas ir atlikdamas kaltinimo veiksmus. Tokia analizė tuo pačiu tampa ir prokuroro vaidmens įgyvendinimu. Vadovaudamasis tokia „kriminalistinės dramaturgijos“ teorija, valstybinis kaltintojas, išstudijuodamas visus nusikaltimo elementus, iki mažiausių detalių ir faktų, gali analitiškai praeiti visą nusikaltėlio kelią, įeiti į įrodymų ir jo veiksmų kvalifikacijos problemų sistemą, o po to pasiūlyti teismui adekvačią bausmę už įvykdytą nusikaltimą.

⁷⁸ МАТВИЕНКО, Е.А. Судебная речь. Минск, 1972. p.85.

⁷⁹ ДАНИЛЕВИЧ, А.А. Основы теории и профессиональной культуры судебных прений. Минск, 1983. p.8.

⁸⁰ ЗОРИНА, М.Г., Криминалистическая стратегия и тактика государственного обвинения в суде. Гродно, 2002. p.96.

Valstybinis kaltintojas savo kalboje atidžiai ir giliai išanalizuoja visus bylos duomenis, parodo kaltinamojo keliamų versijų klaidingumą. Vertindamas iš kaltintojo pozicijos bylos duomenis, paneigdamas neįtikinamus ir abejotinus duomenis kaltintojas teismui padeda nustatyti tiesą ir priimti teisingą sprendimą.

Kaltinamosios kalbos įžanginis žodis turi turėti epigrafa, parabolę, gilią mintį, kuri gali sukurti atitinkamą nuotaiką. Įžanga į kaltinamąją kalbą gali turėti intriga, kuri sukelia klausytojų interesą ir įtakoja įsitikinimo formavimąsi. „Taktinė intriga – tai daugybių vilčių su nenusakomu finalu. Vilčių daug, o pabaiga – viena, kuri gali nepasibaigti taip, kaip prognozuoja šalys. Taktinės intrigos realizavimas pasireiškia sugebėjimu sudominti, noro patikrinti pažadinimu, pagimdyti viltį su daugeliu alternatyvių pasekmių, iššaukti seriją valdomų taktinių efektų, sustiprinančių įžangą“⁸¹. Įžanga – tai prokuroro kalbos atskaitos taškas. Ji turi būti trumpa laike, informatyvi turiniu ir lanksti savo stilistine konstrukcija. Visu savo tolesniu elgesiu prokuroras ruošia teisminę auditoriją minčiai apie bausmės būtinumą ir bausmės dydžio teisingumą. Įžanga turi būti efektyvi ir efektinė. Efektinė įžanga – tai įžanga daranti stiprų įspūdį. Efektyvi įžanga – tai įžanga, sukianti tam tikrą rezultatą. Kalba įžangoje turi turėti taktinius kaltinimo efektus: - pirmojo įspūdžio efektą; - naujovės efektą; - kraštutinumo efektą; - taktinės dramaturgijos efektą ir t.t.. Kokią įžangą kaltintojas bepasirinktų jis turi atsiminti, kad: 1) joje turi atsispindėti konfliktas, kuriuo grindžiama teisminė kalba; 2) ji turi būti susijusi su pagrindine kalbos dalimi, būti išeities tašku bylos aplinkybių nagrinėjimui; 3) ji negali būti ilga; 4) kalbos stilistika turi derėti su pagrindine kalbos dalimi.

Pagrindinis kalbos turinys susideda iš bylos įrodymų analizės, jų teisingo teisinio vertinimo, nukentėjusiojo ir kaltinamojo asmenybės charakterizavimo.

Valstybinio kaltintojo kalbos pagrindinė dalis dažniausiai prasideda nuo faktinių nusikaltimo aplinkybių išdėstymo, bylos fabulos. Kaltintojas nurodo: kur, kada, koku būdu, su koku tikslu ir kokių priemonių pagalba atlikta nusikalstama veika, kokie jos rezultatai ir pasekmės. „Šios kalbos dalies reikšmė yra tai, kad ji padeda atgaminti bendrą nusikaltimo vaizdą ir tuo pačiu paruošia dalyvius teisingai jį suprasti kaltinimo pateiktų įrodymų kontekste“⁸². Retorikoje laikoma, kad geriausia yra kalbos „homeriška tvarka“: iš pradžių nurodomi stiprūs argumentai, po to masė vidutinio stiprumo įrodymų, o pabaigoje pats stipriausias argumentas. „Siekiant atskleisti ir reljefiškai nušviesti kaltinamojoje arba ginamojoje kalboje tikrąjį ryšį tarp duomenų taip, kad jie kartu paaiškintų, papildytų ir

⁸¹ ЗОРИНА, М.Г. Криминалистическая стратегия и тактика государственного обвинения в суде. Гродно, 2002. p.99.

⁸² МАТВИЕНКО, Е.А. Судебная речь. Минск, 1972. p.103-104.

sustiprintų vienas kitą, kalbos kompozicija sudaroma įvertinant ne tik ginčo dalyką, tiriamo įvykio objektyvią logiką, daiktų logiką, su kuriais yra susijęs įvykis, susijusius asmenis, tų asmenų elgesį, pagrįstą žmogiškąja prigimtimi ir individualiomis savybėmis, bet logikos reikalavimus⁸³. Kaltinime svarbiausia – surasti nusikaltimo prasmę ir jo branduolį kaltinimo pateiktuose duomenyse, liudijančiuose apie kaltės įrodymą.

Kalbos pagrindinė dalis turi būti tiksli ir maksimaliai teisinga vertinant situaciją ir duomenis. Pagrindinė kalbos dalis gali būti išdėstyta keliais būdais: chronologiniu, t.y. kaip buvo atliekama nusikalstama veika; retrospektyviai, t.y. kalba, kurioje analizuojamas nusikalstamos veikos tyrimo kelias; duomenų analizė ir vertinimas sugrupuotas pagal nusikaltimų epizodus, jeigu jų yra keletas, arba sugrupuotas pagal asmenis.

Bet koks įrodymas, koks jis bebūtų įtikinamas ir logiškas padarytos veikos atžvilgiu turi būti atidžiai įvertintas. Įrodymai turi būti įvertinti tiek kiekvienas atskirai, tiek jų visuma. Valstybiniam kaltinimui neturi būti būdingas neapibrėžtumas ir dališkumas. Analizuodamas bylos duomenis prokuroras turi aptarti visus įrodymus, netgi tuos, kurie neįsipaišo į jo nusikaltimo versiją. Valstybinis kaltintojas privalo juos išanalizuoti, priešpastatyti kitiems duomenims ir įrodyti jų nepatikimumą. Ypatingą dėmesį savo kalboje prokuroras turi skirti kaltinamojo parodymams. Įrodymų išdėstymo būdas priklauso nuo kaltinamojo pozicijos. Jeigu jis prisipažįsta kaltas ir su smulkmenomis pasakoja apie padarytą nusikaltimą, tai reikėtų įrodymų analizę pradėti nuo jo parodymų. Tokie parodymai neginčytinai turi būti pagrįsti kitais duomenimis.

Tikslinga būtų pateikti savo kalbą raštu, kad ji galėtų toliau atlikti savo vaidmenį bylos medžiagoje. Baigdamas savo kalbą valstybinis kaltintojas turi atsakyti į tokius klausimus, ar įrodyta nusikaltimo vieta, ar nusikalstamą veiką padarė kaltinamas asmuo, ar tas įvykis yra nusikalstama veika ir kokiam straipsnyje numatyta atsakomybė už jį. Nusikalstamą veika turi būti įvertinta teisiškai ir pagrįsta argumentais. Kaltintojas gali remtis įstatymu, komentarais, mokslinėmis žiniomis. Valstybinis kaltintojas turi aiškiai išsakyti savo poziciją dėl teisinio veikos vertinimo. Taip baigiamojoje kalbos stadijoje kaltintojas turi atsakyti į klausimus: ar kaltas kaltinamasis dėl nusikaltimo, ar yra lengvinančių arba sunkinančių jo atsakomybę aplinkybių, jas išanalizuoti ir įvertinti jų įtaką. Tuo pačiu turi trumpai išanalizuoti kaltinamojo asmenybę. Kaltintojas kalbos pabaigoje pasiūlo bausmės dydį, ar reikia skirti papildomų bausmių, ar galima atleisti nuo bausmės, kokioje įstaigoje turi būti atlikta bausmė. Pasisakyti dėl materialinės žalos atlyginimo. Tai gali būti ir vienas iš trūkumų, kadangi valstybinis kaltintojas ne visada palaiko civilinį ieškinį byloje.

⁸³ МЕЛЬНИК, В.В. Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе. Москва, 2000. p.303.

Kalbos baigiamoji dalis - pati trumpiausia laike lyginant su įžangine ir pagrindine kalbos dalimi. Ji turi būti lakoniška ir pagrįsta kalbos turiniu, išraiškinga, emocionališkai pakili ir organiškai susijusi su kitomis kalbos dalimis.

Prokuroras gali atsisakyti nuo kaltinimo, jeigu palaikant kaltinimą išaiškėjo tokios aplinkybės, kurios patvirtina bylos negalimumą arba paaiškėja, kad kaltinamojo kaltė neįrodoma. Prokuroras tokį atsisakymą formuluoja, pagrindžia ir argumentuoja teisiniuose ginčiuose. Tai savarankiška prokuroro kalbos rūšis pirmojoje instancijoje. Manoma, kad atsisakydamas nuo kaltinimo prokuroras savo kalbą turi pradėti nuo savo vaidmens teisiniame nagrinėjime paaiškinimo, uždavinių, kuriuos jis turi išspręsti. Po to reikėtų trumpai išdėstyti kaltinimą ir įrodymus, kuriais jis buvo grindžiamas ikiteisminiame tyrime. Po to pradėti analizuoti ir vertinti duomenis, ištirtus teisiniame tyrime, ir padaryti išvadas, kad jie nepatvirtino pareikšto kaltinimo. Kaltinimo atsisakymo priežastys gali būti įvairios, tai įsitikinimas, kad kaltinimas nepagrįstas, t.y. nepakanka įrodymų pagrįsti kaltinamojo kaltę. Atsisakymas nuo dalies kaltinimo – tai iš esmės yra viena iš kaltinimo keitimo formų. Atsisakymo nuo kaltinimo priežastimi gali būti abejonių dėl kaltinamojo kaltumo arba aplinkybių atsiradimas, kurios keičia kaltinimo situaciją. „Geras sąlygas įrodymų vertinimui sudaro rungtyniškas teismo procesas, kuriame plačiai naudojami žodiškumo, betarpiškumo ir nepertraukiamumo principai. Visų asmenų, turinčių žinių apie nusikaltimą, vienu metu susirinkimas, jų parodymų įvairiais rakursais kaltinimo ir gynybos patikrinimas, nuoseklus ir nepertraukiamas vieno po kito dalyvaujančių asmenų apklausimas, leidžia bet kuriuo momentu patikrinti ir patikslinti kiekvieną, netgi pačią nesvarbiausią, skirtumą jų parodymų, - visa tai sudaro puikias galimybes racionaliai – loginei analizei ir visumos faktų sintezei, kurie pakliūna į proceso dalyvių akiratį. Tokių galimybių nėra ikiteisminiame tyrime, todėl prokuroras, pradėdamas palaikyti kaltinimą, visa savo esybe kartais klysta dėl vieno ar kitų duomenų vertinimo“⁸⁴. Tas suklydimas paprastai paaiškėja teisme, ir jeigu prokurorui kilusių abejonių ir įsitikinimo savo teisumu nepavyksta nugalėti, jam tenka atsisakyti nuo kaltinimo.

Viena iš prokuroro atsisakymo nuo kaltinimo priežasčių gali būti tai, kad teismo nagrinėjimo metu paaiškėja naujos aplinkybės, kurios nebuvo tiriamos ir sugriauna visą kaltinimo sistemą, kuri buvo pagrįsta nepilnu faktų žinojimu. Atsisakymo nuo kaltinimo priežastimi gali būti ir neužpildyta įrodymų grandinėje „tuštuma“ arba įrodinėjimo bazės nepilnumas ir tendencingumas. Jeigu atsiranda neužpildytos „tuštumos“ įrodymų grandinėje ir ji sugriauna įkalčių grandinę, tai šioje situacijoje ir esant panašioms aplinkybėms, prokurorui nieko kito nebeliai kaip atsisakyti nuo kaltinimo. Kai kada prokuroras studijuodamas

⁸⁴ САВИЦКИЙ, В.М. Государственное обвинение в суде. Москва, 1971. p.204.

rašytinę bylos medžiagą, gali nepastebėti paslėptų tyrimo klaidų, kurios išaiškėja tik teismo nagrinėjimo metu. Lengviau trūkumus aptikti tuose tyrimo veiksmuose, kurie atsispindi procesiniuose dokumentuose, negu pamatyti juo pažeidus tyrimo taisykles, kada tyrėjas nepadarė to, ką jį įpareigojo įstatymas padaryti. Jeigu prokuroras laiku nepastebėjo trūkumų ir nesiėmė priemonių pašalinti šiuos trūkumus, jis turi pripažinti klaidą ir atsisakyti nuo kaltinimo.

Atsisakymas nuo kaltinimo reiškia, kad prokuroro nuomone, kaltinamasis turi būti išteisintas. Išteinimas galimas tik šiais atvejais: 1) jeigu nenustatytas nusikalstamos veikos padarymo faktas; 2) jeigu nėra nusikaltimo sudėties; 3) jeigu neįrodytas kaltinamojo dalyvavimas darant nusikalstamą veiką. Vadinasi bet kokiame atveju kaltintojui atsisakius nuo kaltinimo turi būti priimtas išteisinamasis nuosprendis vienu iš minėtų pagrindų.

Prokuroras formuluoja, pagrindžia ir argumentuoja atsisakymą nuo kaltinimo teisminiuose ginčuose. Lietuvoje labai sunku nagrinėti kuo motyvavo prokuroras, kokia buvo jo kalba atsisakymo nuo kaltinimo metu, kadangi kaip taisyklė išteisinamuosiuose nuosprendžiuose nėra užsimenama, kad kaltintojas atsisakė nuo kaltinimo.

Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra savo metodinėje literatūroje nurodė, kad generalinis prokuroras dėl kaltinamųjų kalbų atkreipė prokurorų dėmesį, kad kaltinamosiose kalbose negali būti neaiškių posakių ir frazių, leidžiančių abejoti sakomų minčių ir daromų išvadų tikslumu, kad prokuroras nevaržomas pradinio kaltinimo, įrodymai turi būti grupuojami ir vertinami pagal nusikaltimo turinio elementus, turi būti atsižvelgiama į įrodymų patikimumą apskritai ir ypač atmetant ar priimant teisme iškeltas teismo versijas, kad kaltinamosios kalbose nesama teiginių, ar nukentėję liudytojai galėjo perprasti vienus ar kitus, reiškinius nagrinėjamus byloje, kaip geba juos atgaminti ir perteikti, ar esama objektyvių arba subjektyvių veiksnių, priverčiančių iškreiptai pateikti jiems žinomus faktus, kad taisyklinga kalba turi būti svarbi teisinės kultūros dalis⁸⁵. Bet kaip minėjau išanalizavus 2007-2008 metų Vilniaus m. 3 apylinkės teismo protokolus matyti, kad duomenys yra negrupuojami, pateikiami be tvarkos, kaltintojo pozicija dažnai nesuformuojama. Prokuroro kalba sakant baigiamąsias kalbas yra svarbiausias valstybinio kaltinimo palaikymo būdas.

⁸⁵ BURNEIKIS, JONAS. Ką prokuroras privalo žinoti, rengdamasis kaltinamajai kalbai ir ją sakdamas. Atsakomybė už finansinius nusikaltimus. Valstybinių kaltintojų kalbos. Metodiniai raštai. Vilnius, 1998. p.83

4.3 Replikos

Dabar galiojančiame BPK replikos yra vadinamos pastabomis ir atsikirtimais (BPK 293 str.). BPK kūrėjų nuomone tai plačiau atspindi proceso dalyvių pasisakymų esmę⁸⁶, nors aš nesutinku. Lietuvių kalbos žodynas nurodo, kad replika – tai trumpas atsakymas kalbėtojiui, prieštaravimas, atkirtis, trumpa pastaba⁸⁷. Atsikirtimas – tai teiginio paneigimas, o pastaba – teisinio teiginio įvertinimas. Todėl manau, kad atsikirtimus ir pastabas galima vadinti replikomis, nes jos apima ir atsikirtimus ir pastabas. Asmuo sakantis replikas (atsikirtimus) turėtų pasakyti su kokiais teiginiais nesutinka ir nesutikimą argumentuoti. Po pasakytų kalbų visiems proceso dalyviams suteikiama replikos teisė. Replika turi būti susijusi su pasakytomis kalbomis. Replikų ar atsikirtimų skaičius neribojamas, kadangi teismo psichologijoje teigiama, jog taiklesnis ir teisingesnis atsikirtimas būna ne pirmas⁸⁸. Nors ir nurodoma, kad atsikirtimų teisė turi būti naudojama atsakingai ir saikingai, bet manau, kad jų skaičius turi būti apribotas, kadangi atsikirtimų sakymas gali virsti antra kalba. Replikos teise pasinaudoti paskutiniai gali kaltinamasis arba jo gynėjas.

Valstybinio kaltintojo replika turi būti tikslinga:

- Jeigu gynėjas savo kalboje iškraipė svarbias aplinkybes ir įrodymus;
- Jeigu gynėjas neteisingai interpretavo valstybinio kaltintojo kalbą;
- Jeigu gynėjo kalba iškreipia situaciją išteisinamojo nuosprendžio link ir tai sukelia poreikį sustiprinti pagrindinius kaltinimo argumentus.

Replika neturi kartoti kaltinamosios kalbos. Kiekvienas proceso dalyvis teismui gali pateikti savo kalbą rašytine forma, kurioje taip pat gali būti suformuluoti sprendimai siūlomais klausimais. Siūloma kaltinamoji formuluotė teismui neturi privalomosios reikšmės. Atsikirtimai ir pastabos negali būti panaudoti bereikalingiems bei tušties ginčams, išpuoliams prieš kitus asmenis. Juose negali būti kalbama apie aplinkybes neištirtas teisiamajame posėdyje. Baudžiamasis procesas suteikia šalims teisę atsisakyti atsikirtimo teisės, bet vienai šaliai atsisakius, kita šalis gali pasinaudoti šia teise.

Po teisminių ginčų pirmininkaujantis suteikia kaltinamajam paskutinį žodį. Jokie klausimai kaltinamajam jo paskutinio žodžio metu neužduodami. Replikos yra baigiamoji teismo nagrinėjimo stadija kaltintojui. Iš esmės, prokuroras pareiškęs replikas užbaigia savo veiklą kaip valstybinis kaltintojas pirmojoje instancijoje.

⁸⁶ GODA G., Kazlauskas M., Kuconis P. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys. 2003.p.179.

⁸⁷ Lietuvių kalbos žodynas.,[žiūrėta 2009 kovo 31d.]. Prieiga per internetą < <http://www.lkz.lt/startas.htm>>.

⁸⁸ GODA G., Kazlauskas M., Kuconis P. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys. 2003.p.180.

Išvados

1. Prokuroro kaip kaltinimo pusės dalyvio interesas yra nukreiptas į baudžiamąjį persekiojimą ir bausmės paskyrimą. Pagal kai kurių šalių baudžiamojo proceso kodeksus prokuroras nėra laikomas proceso šalimi, nes kaltintojas privalo teikti tiek kaltinančius, tiek išteisinančius duomenis, bet pagal LR BPK prokuroras yra proceso šalis, nes teisminiame nagrinėjime prokuroras neteikia kaltinamajam palankių įrodymų, todėl manytina, kad LR BPK reguliavimas žmogaus teisių požiūriu yra teisingesnis.

2. Prokuroras pagal BPK yra savarankiškas, o savarankiškumas yra vienas iš svarbiausių kaltintojo veiklos principų. Tai asmuo veikiantis valstybės vardu ir palaikantis kaltinimą jo ribose bei pagal įstatymą. Prokuroras palaikydamas kaltinimą teisminiame nagrinėjime ne tik pats nustato savo veiksmų turinį ir taktiką, bet ir nustato teismo nagrinėjimo ribas.

3. Išanalizavus pirmos instancijos teismo baudžiamąsias bylas, darytina išvada, kad prokurorai dažnai nepasiruošia kaltinamajai kalbai, jų kalbose neapžvelgiami visi ištirti duomenys, nesugrupuojami, nesuformuluojama kaltintojo pozicija, todėl, manau, kad BPK turėtų būti nubrėžti kaltinamosios kalbos turinio štrichai. Prokuroro neteisingai pasirinkta kaltinimo taktika negali būti ištaisoma kaltinamojoje kalboje, nes jos turinys yra teismo tyrimo metu ištirti duomenys. Kaltintojas ruošdamasis palaikyti kaltinimą apibrėžia įrodinėjimo baudžiamojoje byloje ribas.

4. Kaltinimas yra palaikomas oficialaus valstybinio kaltinimo instituto, kuris nukreiptas tirti baudžiamąsias bylas ir pristatyti kaltinamąjį teismui. Kaltinimas procesine prasme – prokuroro procesinė veikla, kuria įrodinėjama, kad kaltinamas asmuo yra kaltas nusikalstamos veikos padarymu. Įrodinėjimas yra tiesiogiai susijęs su kaltinimo funkcija.

5. Lietuvoje buvo laikomasi nuomonės, kad valstybinio kaltinimo palaikymo funkcija pasibaigia pirmojoje instancijoje priėmus nuosprendį. Mokslinėje literatūroje egzistavo ir kitokių nuomonių. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija yra, kad valstybinio kaltinimo funkcija yra vykdoma visose instancijose, kol palaikomas valstybinis kaltinimas, nežiūrint į tai, kad nuosprendis jau yra įsiteisjęs.

6. BPK nereikalauja, kad proceso dalyvių klausimai būtų užrašomi protokoluojant teismo posėdį. Manau, kad jie turi būti rašomi, kadangi tuomet nereikėtų perfrazuoti atsakymų, būtų aiškesnė kaltinimo taktika ir kaltintojo pozicija. Klausimų fiksavimas protokuluose leistų užtikrinti teisingą nuosprendžio priėmimą.

7. Replikos sąvoka yra platesnė už atsikirtimų ir pastabų sąvokas. Manau, kad į BPK turėtų būti sugrąžinta ši sąvoka. Iš mano analizuotų baudžiamųjų bylų protokolų, manau, kad

BPK turėtų būti nustatyta, jog replikas galima sakyti vieną kartą, kadangi kai kuriuose kalbose jos išauga į naujas baigiamąsias kalbas.

8. Prokuroras, nepriklausomai nuo to, ar kontroliavo ikiteisminą tyrimą, atsako už ikiteisminio tyrimo trūkumus ir klaidas teismo proceso metu. Kliūtys, išskylančios prokurorams teismo bylos nagrinėjimo metu, dažnai yra jo paties ar jo kolegų, ikiteisminio tyrimo kontrolės trūkumas. Siūlytina, kad prokuroras kontroliavęs ikiteisminį tyrimą palaikytų ir valstybinį kaltinimą pirmosios instancijos teisme.

Literatūra

Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija, *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas, *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 90-2777.
4. Laikinasis Lietuvos Teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas, *Vyriausybės žinios*, Kaunas, 1919, Nr. 2-3.
5. Apygardos teismų Valstybės gynėjams ir jų padėjėjams instrukcija, *Teisininkų kalendorius 1929 metams*, Kaunas, 1929.
6. Lietuvos TSR Vyriausybės nutarimas „Dėl laikinos teismų santvarkos pakeitimo“, *Vyriausybės žinios*, 1940, Nr. 713.
7. TSRS Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo nutarimas „Dėl TSRS Prokuratūros priežiūros veiklos“, *Ведомости Верховного Совета СССР*, 1956, Nr. 1, p. 20.

Specialioji literatūra

1. BURNEIKIS, Jonas. *Ką prokuroras privalo žinoti, rengdamasis kaltinamajai kalbai ir ją sakdamas. Atsakomybė už finansinius nusikaltimus. Valstybinių kaltintojų kalbos. Metodiniai raštai*. Vilnius, 1998.
2. DVARECKAS, Stanislavas. *Lietuvos prokuratūra 1918-1940 metais. Teisės problemos*, 1996, Nr.3.
3. GIRDAUSKAS, Mindaugas. *Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai*. Teisė, 2004, T. 53.
4. GODA G., Kazlauskas M., Kuconis P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius, 2005.
5. GODA G., Kazlauskas M., Kuconis P. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. V-XI dalys. 2003.
6. JUZUKONIS, Saulius. *Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S). Vilnius, 2002.
7. KRIŠČIUKAITIS, A. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1928.
8. *Lietuvių kalbos žodynas*. [žiūrėta 2009 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.lkz.lt/startas.htm>>.
9. PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. 2001.
10. TOLIUŠIS, Z. *Lietuvos teismų sutvarkymas*. Kaunas, 1926.
11. БЕЛКИН, Р.С. *Противодействие расследованию и пути его преодоления*. Криминалистика. Под. Ред. Проф. Волынского А.Ф. Москва, 1999.
12. БЕРНЕМ, Уильям. *Суд присяжных заседателей*. Москва, 1995.
13. ДОРОШКОВ, В. В. *Частное обвинение*. Москва, 2000.
14. ВЫШИНСКИЙ, А.Я. *К положению на фронте правовой теории*. 1937. [žiūrėta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://in1.com.ua/book/13423/11106/>>.
15. ГУЦЕНКО, К.Ф., ГОЛОВКО, Л.В., ФИЛИМОНОВ, Б.А. *Уголовный процесс западных государств*. Москва, 2001.
16. ДАНИЛЕВИЧ, А.А. *Основы теории и профессиональной культуры судебных прений*. Минск, 1983.
17. ЗОРИНА, М.Г. *Криминалистическая стратегия и тактика государственного обвинения в суде*. Гродно, 2002.
18. ЗОРИН, Г.А. *Руководство по тактике допроса*. Москва, 2001.
19. ЗОРИН, Г.А. ЗОРИН, Р.Г. *Типовые программы при расследовании уголовных дел по делам о дорожно – транспортных происшествиях*. Гродно, 1995.

20. ЗОРИН, Г.А., ЗОРИНА, М.Г. *Криминалистические алгоритмы допроса в интегративно – модульной тактике*. Гродно, 2001.
21. КОНИ, А.Ф. *Собрание сочинений*. Москва, Т.3.
22. КОПЫЛОВА, О.П. *Роль прокурора в различных стадиях уголовного процесса*. Тамбов, 2004.
23. *Краткий словарь по логике*. Москва, 1991.
24. КУЦОВ Э.Ф. *Советская кассация как гарантия законности правосудия*. Москва, 1957.
25. МАКСИМОВ, Л.Г. *Прокурорский надзор*. Минск, 1999.
26. МАРТИНОВИЧ, И.И., ПАСТУХОВ, М.И. *Судебно-правовая реформа в Республике Беларусь*. Минск, 1995.
27. МАРШУНОВ, М.Н. *Прокурорско-надзорное право*. Ст.-Петербург, 1991.
28. МАТВИЕНКО, Е.А. *Судебная речь*. Минск, 1972.
29. МЕЛЬНИК, В.В. *Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе*. Москва, 2000.
30. МУРАВЬЕВ, Н.В. *Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности. Прокуратура на Западе и в России*. Москва, 1989.
31. МУХАМЕДВАЛЕЕВИЧ, Я. Ф. *Механизм реализации функции обвинения при рассмотрении дела судом первой инстанции*. Disertacija. 2003. [žiūrēta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.
32. ПЕРЛОВ, И.Д. *Судебное следствие в советском уголовном процессе*. Москва, 1957.
33. ПЕТРОВА, Н. Е. *Часное и субсидиарное обвинение*. Самара. 2004. [žiūrēta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.
34. ПЕТРУХИН, И.Л. *Функции прокурора в суде*. Советское государство и право. 1990. N.6.
35. ПОЗНЫШЕВ, С.В. *Элементарный учебник русского уголовного процесса*. Москва, 1913. [žiūrēta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://pravoznavec.com.ua/books/letter/57/%CF>>.
36. ПОРУБОВ, Н.И. *Риторика*. Минск, 2001.
37. ОБРАЗЦОВ, В.А. *Исследование алиби*. Криминалистика. Под ред. В.А. Образцова. Москва, 1995.
38. РАДЬКОВ, В.П. *Социалистическая законность в советском уголовном процессе*. Москва, 1959.
39. РИВЛИН, А.Л. *Пересмотр приговоров в СССР*. Москва, 1958.
40. САВИЦКИЙ, В.М. *Государственное обвинение в суде*. Москва, 1971.
41. САВИЦКИЙ, В.М. *Стержневая функция прокуратуры – осуществление уголовного преследования*. Российская юстиция. 1994.
42. СЕРГЕИЧ, П. *Искусство речи в суде*. Москва, 1960.
43. СТРОГОВИЧ, М.С. *Уголовное преследование в советском уголовном процессе*. Москва, 1953.
44. ШЕЙФЕР, С. А. *Доказательства и доказывание по уголовным делам, проблемы теории и правового регулирования*. 1997. p. 41 [žiūrēta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://forum.zakon.kz/index.php?showtopic=23869>>.
45. ШИФМАН, М.А. *Прокурор в уголовном процессе*. Москва. Госюриздат, 1979.
46. ШОЛОДОНОВ, В.И. *Прокуратура в условиях формирования правового государства*. Проблемы формирования правового государства в Беларуси. Минск, 1994.
47. ЩАДРИН, Ю. *Правосудие и прокурорский надзор*. Социалистическая законность. 1991. N.6.

48. ТАДЕВОСЯН, В.С. *Прокурорский надзор в СССР*. Москва, 1956.
49. ЯРОВНИКОВ, К.Ю. *Надзор прокуратуры: история и проблемы развития*. Государство и право. 1999. Nr.11.
50. ЧЕЛЫЦОВ, М.А. *Советский уголовный процесс*. Москва. Госюриздат, 1951.
51. *Энциклопедия Брокгауза и Ефрона* [žiūrėta 2009 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.diclib.com/cgi-bin/d1.cgi?l=ru&base=brokgauz2&page=showid&id=4700>>

Teismų praktika

1. Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2009-02-10 nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-48/09. [žiūrėta 2009 m. kovo 1 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lat.lt/default.aspx?item=tn_liteko&lang=>>.
2. Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2008-12-17 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-670-498/08.
3. Vilniaus m. 3 apylinkės teismo 2009-03-03 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-387-506/09.
4. Šiaulių miesto apylinkės teismo 2008-12-30 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-663-741/08.
5. Šiaulių miesto apylinkės teismo 2009-03-30 nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-168-409/09.

Santrauka

Valstybinis kaltinimas pirmosios instancijos teisme

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, prokuroras, pirma instancija, kaltintojas, kaltinimas, teisminis tyrimas, kaltinimo taktika

Vienu iš pagrindinių baudžiamojo proceso principų yra šalių rungtyniškumas. Pareiga įrodinėti kaltinamojo kaltumą yra suteikta tik kaltinančiajai pusei. Svarbi prokuroro funkcija – jo dalyvavimas teisme ir kaltinimo palaikymas. Prokuroras baudžiamojoje byloje yra viena iš proceso šalių – jis kaltina įtariamąjį. Būtina baudžiamojo proceso sąlyga – valstybinis kaltinimas, kaip viešojo intereso gynimo būdas. Valstybė privalo bausti asmenis pažeidžiančius įstatymų normas. Iš čia kildinamas kaltinimo funkcijos viešumas. Ši funkcija yra pavesta prokuratūrai. Prokuroras dalyvaudamas nagrinėjant teisme baudžiamąją bylą, sakdamas kaltinamąją kalbą, įrodinėja žodžiu teismo kaltę, reikalauja bausmės. Kaltinimas yra baudžiamąjį procesą užvedantis mechanizmas, jis suteikia pirmąjį impulsą visoms kitoms procesinėms funkcijoms. Prokuroro dalyvavimas teisme yra ne tik garantija, kad teismas priims teisėtą ir pagrįstą sprendimą, bet ir viena iš prokuroro veiklos formų, užkertant kelią nusikalstamumui. Valstybinio kaltinimo palaikymas baudžiamosiose bylose teisme yra viena iš prioritetinių prokuroro veiklos krypčių vykdamant priežiūrą, kad visi įstatymai valstybėje būtų taikomi tiksliai ir vieningai. Visais savo veiksmais baudžiamosiose bylose pirmoje instancijoje prokuroras turi padėti teismui nustatyti tiesą ir tuo pačiu įgyvendinti teisingumo tikslus.

Šiame darbe analizuojama prokuroro procesinė padėtis, pasirinkta kaltinimo palaikymo taktika, prokuroro dalyvavimas pirmoje instancijoje palaikant kaltinimą, kaltinamosios kalbos struktūra ir turinys, įvertinama prokuroro reikšmė baudžiamajame procese bei santykis su kitais proceso dalyviais, analizuojamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normos, reglamentuojančios prokuroro veiklą teisme. Darbo pradžioje išnagrinėjamos prokuroro funkcijos teisme, vėliau nagrinėjama kaltinimo taktika, jos pritaikymas teisiniame nagrinėjime.

Summary

State Accusation in a First Instance Court

Basic concepts: the criminal proceedings, the prosecutor, the court of first instance, prosecutor, the prosecution, a judicial investigation, prosecution tactics.

The adversarial principle is one of the fundamental principles of criminal procedure. The obligation to prove the accused's guilt is available only to accusation half. An important function of a prosecutor - his presence in court and prosecution support. A prosecutor in criminal proceedings is one of the parties to the proceedings - he accuses the suspect. It is necessary to the criminal process - the State's complaint, as a public interest remedy. The State must punish those infringed legislation. Here originates from a charge function publicity. This function is delegated to the Public Prosecutor's Office. Prosecutor involvement in the consideration of criminal proceedings in court, saying indictment language, to argue orally the accused guilt requires punishment. The allegation is the starting mechanism of the criminal process, it gives impetus to all the other primordial procedural functions. The Prosecutor in court is not only a guarantee that the court will accept the legitimate and reasonable decision, but one of the prosecutor and the activities of prevention of crime. Maintenance of public prosecutions in criminal cases in court is one of the priority activities of the Prosecutor in the care that all laws of the would be subject to a precise and uniform. In all their actions in criminal cases at first instance the prosecutor should assist the court to establish truth and justice in the implementation of the same goals.

For the purposes of this magistral work examines the procedural position of the Prosecutor, the chosen tactic of keeping a charge, the Prosecutor participation in the first instance, maintaining the charge, language structure and content, assess its value in criminal proceedings and the relationship with other stakeholders, analyzed the Republic of Lithuania Code of Criminal Procedure rules governing the activities of a prosecutor in court . Examined at the beginning of the work function of a prosecutor in court, then the prosecution tactics, the use of judicial investigation.